

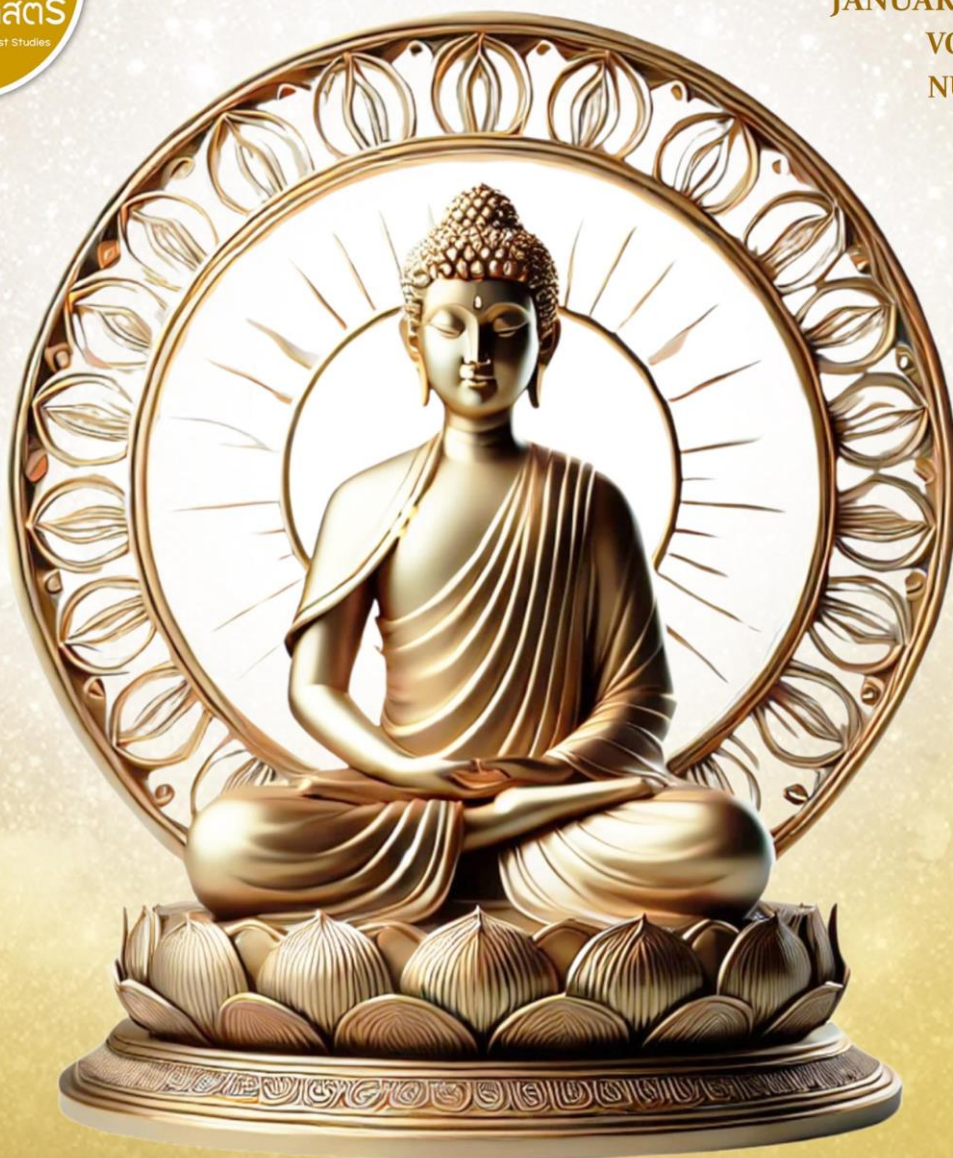

2023

JANUARY - JUNE

VOLUME 2

NUMBER 1

วารสาร

นวพุทธศาสตร์

Journal of Modern Buddhist Studies (JMBS)

ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 : มกราคม - มิถุนายน 2566
ISSN 3057 - 0875 (Online)

Vol.2 No.1 : January - June 2023

วารสาร นวพุทธศาสตร์

JMBS journal of Modern Buddhist Studies

ISSN : 3057 – 0875 (Online)

ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2566

Vol.2 No.1 January - June 2023

เลขมาตรฐานสากล:

ISSN : 3057 – 0875 (Online)

วัตถุประสงค์และขอบเขตของวารสาร:

วารสาร นวพุทธศาสตร์ (Journal of Buddhist Innovation) มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้า และเพื่อเผยแพร่บทความวิจัย บทความวิชาการ บทความวิจารณ์หนังสือ และบทความในสาขาที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้ สาขาศาสนาและเทววิทยา สาขาพระพุทธศาสนา สาขาปรัชญา สาขาศิลปศาสตร์ และสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ทุกบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 3 ท่าน เปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ

ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน

ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม

ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร:

- 1) บทความวิชาการ (Academic Article)
- 2) บทความวิจัย (Research Article)
- 3) บทความวิจารณ์หนังสือ (Book Review)
- 4) บทความอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวารสาร

การพิจารณาและคัดเลือกบทความ:

บทความแต่ละบทความจะได้รับพิจารณาจากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความวารสาร (Peer Review) จำนวนไม่น้อยกว่า 3 ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง และได้รับความเห็นชอบจาก

กองบรรณาธิการก่อนตีพิมพ์ โดยการพิจารณาบทความจะมีรูปแบบที่ผู้พิจารณาบทความไม่ทราบชื่อหรือข้อมูลของผู้เขียนบทความ และผู้เขียนบทความไม่ทราบชื่อผู้พิจารณาบทความ (Double - Blind Peer Review)

บทความที่ส่งมาตีพิมพ์ในวารสาร นวพุทธศาสตร์ จะต้องไม่เคยตีพิมพ์ หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น ๆ ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่วารสารกำหนด

ทัศนะและความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความวารสาร นวพุทธศาสตร์ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความนั้น และไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร

ที่ปรึกษาวารสาร

พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ. ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศ.(พิเศษ) ร.ท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

บรรณาธิการ:

พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนโต, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หัวหน้ากองบรรณาธิการ:

พระสมุห์นพดล อตฺตยุตโต, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ:

พระครูพิพิธวรกิจจานุการ, รศ. ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จันทูปโม, ผศ. ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระเจริญพงษ์ ธรรมทีโป, ผศ. ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาदनัยพัชร คมภิธรปญฺโญ, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑโฒ, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระครูสวัสด์กัญจนโณภาส, ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาณรงค์ราช ปณิธานธิตี, ดร.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระธงชัย อภิกวีโร, ดร.

วัดบางไผ่นารถ

พระมหาพุดดิเมธ ปญฺญาวุโธ, ดร.

วัดไร่ขิง พระอารามหลวง

รศ.ดร.มานพ นักการเรียน

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รศ.พ.ต.อ.หญิง ดร.ทัตตาว โฉมลักษณ์

โรงเรียนนายร้อยตำรวจ

ผศ.ดร.ธเนศ เกษศิลป์	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ.ดร.กัณวดี คัชฌิมา	มหาวิทยาลัยศิลปากร
ผศ.ดร.โยตะ ชัยวรมันกุล	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.กฤติยา ถ้ำทอง	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ. (พิเศษ) ดร.สรวิชัย วงษ์สอาด	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
ดร.อัญชิษฐา อักษรศรี	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร.สุรัตน์ พักน้อย	กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ
ดร.สุพัฒน์ ชัยวรรณ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร.ปัทมาวดี แสนเชื่อนแก้ว	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ดร.สุริยา แสงอินตา	สำนักเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม เขต 14
ดร.แม่ชีจิราภรณ์ ขนานนิต	เสถียรธรรมสถาน
ดร.ทชมน เอี่ยมสอาด	โรงเรียนหมู่บ้านป่าไม้
ดร.ปกรณกฤช หวังกุ่ม	โรงเรียนบ้านช่องกลิ้งช่องกรด
Ven. Dr. Sovanna Hoeurn	Wat Damnak Temple, Cambodia
Dr. Samphose Prak	Preah Sihanoukrajra Buddhist University, Kingdom of Cambodia

ผู้ช่วยกองบรรณาธิการ:

พระพัฒนวัชร ญาณสิริ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
---------------------	------------------------------------

ฝ่ายกฎหมาย:

ดร.วันชัย แสงสุวรรณ	นักกฎหมายอิสระ
---------------------	----------------

ฝ่ายออกแบบปกและจัดรูปเล่ม:

พระพัฒนวัชร ญาณสิริ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
---------------------	------------------------------------

สำนักงาน:

สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ 1 วัดพยัคฆาราม
เลขที่ 311 หมู่ที่ 2 ตำบลศรีประจันต์ อำเภอสรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี 72140
E-mail : narongsag@gmail.com / โทร : 065-665-9119

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทบรรณาธิการ	ก
สารบัญ	จ
ผลงานที่เผยแพร่	
1. กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอ โดย ทศนีย์ ดอนเนตร์	1
2. กระบวนการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย โดย จำลอง มะโนวัง และวนัษกรณ์ มะโนวัง	16
3. การวิเคราะห์วิถีชีวิตพระสงฆ์ไทยกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในยุคปัจจุบัน โดย พระสิทธิศักดิ์ ชุตินธโร (ศรีไคสองฟ้า), พระครูไพโรจน์ศรีรักษ์ และพระครูสมุห์ธนาการ ธนโกโร	32
4. การวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โดย เอกลักษณ์ เทพวิจิตร และพระวีโรจน์ จันทปญโญ	46
5. มรรควิธี: พระพุทธศาสนานิกายเซน โดย พระมหาพุมิแผน ปัญญาวุธ, แม่ชีจิราภรณ์ ขนาดนิต และพระพัฒน์วัชร ญาณสิริ	62
6. การท่องเที่ยววิถีพุทธ: สัมผัสวิถีวัฒนธรรมวัดไร่ขิง พระอารามหลวง โดย พระมหาไพฑูริย์ วิบุโล (จัตละ), แม่ชีจำเรียง กำเนิดโทน และปรีดา จันทร์แจ่มศรี	72

กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอ

THE DEVELOPMENT PROCESS OF COMMUNITY-BASED TOURISM: EXPERIENCING LOCAL LIFESTYLES TOWARDS SUSTAINABILITY IN THAMAO COMMUNITY

ทัศนีย์ ดอนเนตร

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่

Tassanee Donnet

Phrae Provincial Cultural Office

E-mail: tudsanee_l@hotmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอ” ได้กำหนดวิธีการวิจัยแบบ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) โดยวิธีใช้การคัดเลือกแบบเจาะจงผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้อง จำนวน 15 คน ซึ่งมีความเชี่ยวชาญในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอ ผลการวิจัยพบว่า

1) ผลศึกษาบริบทชุมชนคุณธรรมต้นแบบ “เที่ยวชุมชน ยลวิถี” ในชุมชนท่ามะโอ พบว่าชุมชนท่ามะโอมีวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ การเยี่ยมชมสถานที่สำคัญ ธรรมชาติสวยงาม อาหารท้องถิ่นอร่อย ชุมชนอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอย่างดี และพัฒนาสมรรถนะที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์

2) ผลการวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอพบว่า ประชาชนและหน่วยงานร่วมกำหนดเส้นทางการท่องเที่ยว ส่งเสริมการตลาดผ่าน Soft power และกิจกรรมศิลปวัฒนธรรม มุ่งสร้างธุรกิจและผลิตภัณฑ์ที่เพิ่มรายได้ให้ชุมชน

3) ผลนำเสนอกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอ พบว่า แนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน เน้นการสนับสนุนธุรกิจท้องถิ่น พัฒนาการศึกษา ส่งเสริมความสะอาด อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน พร้อมส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน การเข้าถึงสิทธิอย่างเท่าเทียม และการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการพัฒนาชุมชน

คำสำคัญ: กระบวนการพัฒนา, การท่องเที่ยวชุมชนยลวิถี, ชุมชนท่ามะโอ

Abstract

The research titled “The Development Process of Community-Based Tourism Towards Sustainability in Tha Ma-O Community” employed Qualitative Research methods. Data collection was conducted through In-depth Interviews with 15 key informants, purposively selected for their expertise in community-based tourism development. The findings of the study revealed:

1.Context of the Model Community for "Local Ways Tourism" in Tha Ma-O Community Tha Ma-O Community is distinguished by its unique local culture and traditions. Visitors are attracted to important landmarks, beautiful natural scenery, and delicious local cuisine. The community demonstrates strong preservation of art and culture while developing competencies that align with its identity.

2.Analysis of the Community-Based Tourism Development Process Towards Sustainability Collaborative efforts between residents and local agencies define tourism routes. Marketing is promoted through soft power initiatives and cultural activities. The community focuses on creating businesses and products that enhance local income.

3.Presentation of the Development Process Towards Sustainability The proposed sustainable development approach emphasizes: Supporting local businesses. Improving education. Promoting cleanliness and environmental conservation. Using resources sustainably. Encouraging public participation and equitable access to rights. Leveraging technology and innovation to enhance community development. The findings highlight the importance of integrating cultural preservation, local participation, and innovation in achieving sustainable community-based tourism.

Keywords: Development Process, Community-Based Tourism, Thamao Community

บทนำ

คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ได้ให้ความสำคัญกับการขับเคลื่อนแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2559 – 2564) เพื่อให้หน่วยงาน องค์กรทุกภาคส่วนได้ส่วนร่วมในการปลูกฝัง ส่งเสริมคุณธรรม สร้างค่านิยมและจิตสำนึกที่ดี ที่ใช้กระบวนการ “ระเบิดจากข้างใน” นำไปสู่สังคมคุณธรรมที่เกื้อกูลและแบ่งปัน อันส่งผลให้ประเทศชาติและประชาชนมีความมั่นคงสงบสุขด้วยมิติทางศาสนา มั่งคั่ง เข้มแข็งด้วยวิถีวัฒนธรรมไทย และยั่งยืนด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ยุทธศาสตร์ของแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ที่เน้นการวางระบบรากฐานการเสริมสร้างคุณธรรมในสังคมไทย โดยเฉพาะสถาบันที่สำคัญ เช่น ครอบครัว การศึกษา ศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สื่อ และกลุ่มวิชาชีพต่าง ๆ โดยให้ความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ

ของภาคส่วนต่าง ๆ การส่งเสริมคุณธรรมเชิงพื้นที่ในระดับจังหวัด เพื่อส่งเสริมพัฒนาคุณธรรมที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย ที่สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และแนวทางของแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ผ่านกระบวนการเชิงวิชาการและมีการเชื่อมโยงบูรณาการความร่วมมือของเครือข่ายทางสังคมให้เกิดการรวมตัวที่เข้มแข็งมีพลังในการขับเคลื่อนคุณธรรมตามบริบทของแต่ละเครือข่ายภายในจังหวัดอย่างเป็นรูปธรรม ในการสร้างการมีส่วนร่วมของทุกหน่วยงาน และการพัฒนาศักยภาพให้กับแกนนำ หน่วยงานองค์กรที่มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการส่งเสริมคุณธรรมเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการส่งเสริมคุณธรรมตามบริบทของแต่ละเครือข่าย ขยายผลในพื้นที่ในวงกว้าง อีกทั้ง กระทรวงวัฒนธรรมได้ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่วัฒนธรรมชุมชน อย่างยั่งยืนโดยใช้พลัง “บวร” เป็นกลไกสำคัญในการบูรณาการการทำงานในชุมชนคุณธรรม ซึ่งมีทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นทั้งภูมิสังคม ภูมิปัญญาและภูมิทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่สามารถต่อยอดเพื่อให้เกิดคุณค่าและมูลค่าอย่างสร้างสรรค์ สามารถขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจของชุมชน โดยส่งผลและสร้างความสัมพันธ์ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ระหว่างผู้คนในชุมชนท้องถิ่นและทำให้เกิดความร่วมมือ เกิดโอกาสและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเศรษฐกิจร่วมของชุมชนกับเศรษฐกิจของปัจเจก เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีลักษณะความร่วมมือเป็นหุ้นส่วนสร้างความสัมพันธ์ทั้งในชุมชนท้องถิ่น (คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ, 2561) สอดคล้องกับ ทิศทางและแนวทางการส่งเสริมตลาดท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ประจำปี 2566 พบว่า ในปี 2566 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยตั้งเป้าเน้นพลิกฟื้นอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างสมดุล และสร้างคุณค่าการเดินทางสู่ High Value & Sustainable Tourism และการพลิกฟื้นอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยประกอบด้วย 4 กลยุทธ์ (พลอยจันทร์ สุขคง, ททท, 2566: ออนไลน์) ได้แก่

กลยุทธ์ที่ 1 กระตุ้นความต้องการเดินทาง (Drive Demand)

กลยุทธ์ที่ 2 สร้างประสบการณ์การเดินทางที่มีความหมายและทรงคุณค่าให้กับนักท่องเที่ยว (Meaningful Travel)

กลยุทธ์ที่ 3 ต่อยอดพัฒนาห่วงโซ่อุปทาน (Shape Supply) และ

กลยุทธ์ที่ 4 ยกระดับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยสู่การเติบโตอย่างยั่งยืน (High Value and Sustainability)

จากการรายงานการท่องเที่ยวเกี่ยวกับทิศทางและแนวทางการส่งเสริมตลาดท่องเที่ยว อนุวัฒน์ ชมภูปัญญา และ ธนัสภา โรจนตระกูล กล่าวว่า การท่องเที่ยวชุมชน คือ การท่องเที่ยวอีกทางเลือกหนึ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง เนื่องจากปัจจุบันการท่องเที่ยวมีหลากหลายรูปแบบ การท่องเที่ยวที่มีความเชื่อมโยงกับชุมชนและเกิดความยั่งยืน คือ การท่องเที่ยวชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การท่องเที่ยวยั่งยืนโดยชุมชนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อประสบความสำเร็จสามารถพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน สามารถพึ่งพาตนเองได้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นระบบเศรษฐกิจที่เกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ ในพื้นที่ ในมิติ สังคม ผู้คน ชุมชนวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน สามารถสร้างอาชีพและการกระจายรายได้ สามารถลดปัญหาความเหลื่อมล้ำ ยังช่วยในการอนุรักษ์ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับทรัพยากรวัฒนธรรม ในรูปแบบการท่องเที่ยวชุมชน ที่มีความโดดเด่นในด้านต่าง ๆ ให้กลายเป็นชุมชนท่องเที่ยวที่สามารถสร้างงาน สร้างรายได้ในชุมชนจนนำไปสู่ความยั่งยืนต่อไป

จะเห็นได้ว่า กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอ เป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบ เป็นชุมชนที่ร่วมประกาศเจตนารมณ์ ในการดำเนินการตามกระบวนการพัฒนาชุมชนคุณธรรม โดยจะมีการพัฒนาต่อยอด มีระบบกลไก เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพ และศึกษาต่อยอดการท่องเที่ยวในชุมชนคุณธรรมต้นแบบบริบทสภาพแวดล้อม โดยกำหนดแนวทางในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบ สู่ความยั่งยืนโดยการนำทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ร่วมสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจต่อไป ในการพัฒนาสืบสาน รักษา ต่อยอด ทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนอย่างเข้มแข็งให้มีเสน่ห์ ดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาเยี่ยมชมชุมชน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนคุณธรรมต้นแบบ “เที่ยวชุมชน ยลวิถี” ในชุมชนท่ามะโอ
2. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอ
3. เพื่อนำเสนอกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอ

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอ” ผู้ศึกษาได้เตรียมแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1. แนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชน

การที่นักพัฒนาชุมชนจะสามารถทำงานร่วมกับประชาชนได้อย่างถูกต้องและก่อให้เกิดประสิทธิภาพได้ จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชน (ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปถัมภ์, 2558: 127-128) ประกอบด้วย 1) คนมีความสำคัญมากที่สุด (Man is a most important) การพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพเกิดจากการพัฒนาคนให้มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองและชุมชน 2) การมีส่วนร่วมของประชาชน (People participation) การพัฒนาชุมชนเป็นการให้คนในชุมชนได้เข้ามาศึกษา ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ 3) การพึ่งตนเองของชุมชน (Self-Reliance) เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถชุมชนให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเอง 4) การช่วยเหลือตนเอง (Aided self-Help) โดยเน้นสนับสนุนในส่วนที่เกิดขีดความสามารถของประชาชนตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม 5) การใช้ทรัพยากรในชุมชนให้คุ้มค่า (Community Natural Resources Utilize)

ผลประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนโดยอ้อมเกิดขึ้นแก่ชุมชนนั้น 6) การริเริ่มของประชาชนในชุมชน (Initiative) การพัฒนาชุมชนเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชน 7) ความต้องการของชุมชน (Felt-needs) ให้สามารถสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ตามความต้องการของชุมชนเอง 8) ชีตความสามารถของชุมชนและของรัฐบาล (Community and Government) การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นให้ดำเนินการโดยคนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ 9) การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน (Co-Operation between) การพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้จะต้องเกิดจากการร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลและประชาชน ไม่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว 10) การพัฒนาแบบบูรณาการ (Integrated development) การพัฒนาชุมชนจะต้องดำเนินการไปพร้อมๆ กันหลายๆ ด้าน 11) ความสมดุลในการพัฒนา (Development as equality) การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมกันทุกด้าน ไม่มุ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ และทุกกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด 12) การศึกษาภาคชีวิต (Lifelong education) เป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต เป็นการศึกษาที่เน้นให้รู้จักตนเอง รู้จักโลกและเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน 13) การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ เป็นวิธีการ เป็นโครงการและเป็นกระบวนการทางสังคม

2. หลักการเกี่ยวกับจริยธรรมชุมชนกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวิทยา

ส่วนนี้เป็นการอธิบายเกี่ยวกับจริยธรรมชุมชน ที่เป็นความน่าเชื่อถือไว้วางใจจากประชาชน เกิดจากอิทธิพลของพฤติกรรมทางจริยธรรมที่แสดงถึงความมีศักดิ์ศรี ความเปิดเผย ความจงรักภักดี ความสามารถ และความสม่ำเสมอในการบริการ เป็นการแสดงออกถึงพฤติกรรมส่วนตัวและเป็นกลยุทธ์ขององค์กรในการสร้างองค์กรที่มีจริยธรรมส่งผลต่อบรรยากาศด้านของจริยธรรม องค์กรภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมต้องเริ่มจากตัวผู้นำที่มีคุณธรรมและมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะต้องมีความรอบรู้ด้านคุณธรรม นอกเหนือจากการสอนผู้อื่นด้วยคำพูดโดยการประพฤติปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนทั่วไป (Hosmer, L.T, 1995: 379-403) หลักจริยธรรมชุมชนมีหลักการที่สำคัญที่เป็นลักษณะของผู้นำประกอบด้วย 1) ผู้นำที่มีจริยธรรมจะเคารพผู้อื่น การปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเคารพ 2) ผู้นำที่มีจริยธรรมจะให้บริการผู้อื่น การให้บริการเป็นตัวอย่างของแนวคิดจริยธรรมที่เห็นแก่ผลประโยชน์ของผู้อื่น ผู้นำจะเอาประโยชน์ของผู้อื่นเป็นหลักเป็นอันดับแรก 3) ผู้นำที่มีจริยธรรมเป็นคนยุติธรรม ผู้นำเชิงจริยธรรมมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่อง ความเที่ยงธรรมและความยุติธรรม 4) ผู้นำที่มีจริยธรรมต้องซื่อสัตย์ เพื่อจะสามารถเข้าใจความสำคัญของความซื่อสัตย์ได้อย่างชัดเจน 5) ผู้นำที่มีจริยธรรมสร้างชุมชน ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการส่งอิทธิพลต่อผู้อื่นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน โดยการแสดงถึงมิติทางจริยธรรมที่ชัดเจนมีการอ้างอิงถึงเป้าหมายร่วมกันซึ่งหมายความว่าผู้นำและผู้ตามต้องเห็นด้วยกับแนวทางปฏิบัติของกลุ่ม ตลอดจนทั้งผู้นำและผู้ตามต้องใส่ใจนอกเหนือจากเป้าหมายร่วมกันของพวกเขาแล้วจะต้องใส่ใจต่อเป้าหมายและความต้องการของชุมชนด้วย (พระครูประดิษฐ์สารนิวิฐ, 2564: 50-51) หลักการเกี่ยวกับจริยธรรมชุมชนสอดคล้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวิทยา ในรูปแบบของการท่องเที่ยว

แบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) ที่มีลักษณะพิเศษเป็นของตนเอง และแตกต่างไปจากการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่นลักษณะพิเศษ ประกอบด้วย

1) วัฒนธรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวิทยา เป็นการท่องเที่ยวที่อาศัยธรรมชาติเป็นฐาน (Nature-Based tourism) เช่น แหล่งท่องเที่ยวประเภท อุทยาน วนอุทยาน เกาะแก่ง และชายทะเล เป็นต้น แต่อาจหมายรวมถึง ศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น หากสิ่งเหล่านี้ปรากฏอยู่ในหรือเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศธรรมชาติ

2) วัฒนธรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวิทยา เป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศน้อยหรือต่ำ หรือไม่มีผลกระทบต่อ วิถีทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ เพราะฉะนั้นการป้องกันและควบคุมผลกระทบอันเกิดจากการท่องเที่ยวจึงเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารจัดการ เช่น ไม่เน้นปริมาณนักท่องเที่ยวไม่สนับสนุนให้มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกเกินความจำเป็นเน้นธรรมชาติ และองค์ประกอบของธรรมชาติ เป็นสิ่งดึงดูด

3) วัฒนธรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวิทยา เป็นการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้สัมผัส เรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติ และองค์ประกอบธรรมชาติ (รวมทั้งศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น) ตลอดจนผลกระทบของมนุษย์ที่มีต่อระบบนิเวศ เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อมในเชิงบวก เพราะฉะนั้นการจัดระบบบริการข้อมูล และการสื่อสารความหมายธรรมชาติรวมทั้งการเพิ่มพูนศักยภาพของมัคคุเทศก์จึงเป็นเรื่องสำคัญลำดับต้น ที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวิทยาเป็นการท่องเที่ยวที่สนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการคิด (วางแผน) การทำ (ปฏิบัติหรือ ดำเนินการ) และการติดตามตรวจสอบประเมินผลร่วมกับผู้เกี่ยวข้องส่วนอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนพร้อมได้รับผลตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจเพื่อยกระดับรายได้ และคุณภาพชีวิตของท้องถิ่น (สุรเชษฐ์ เชษฐมาส, 2539)

3) หลักการและเหตุผลเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอ

จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับหลักการและเหตุผลเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอ แสดงให้เห็นถึงรายละเอียดดังนี้

หลักการและเหตุผลเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอ			
ลำดับ	สถานที่	รายละเอียด	รูปภาพประกอบ

1	บ้านหลุยส์	เรือนไม้โบราณกึ่งปูนทรงปั้นหยาสองชั้น อดีตบ้านของหลุยส์ ที่เลียวโนเวนส์ มีกลิ่นอายโคโลเนียล ด้านหน้ามีมุขแปดเหลี่ยม (ยื่นออกมาหกด้าน) ตีเกล็ดไม้ระบายอากาศโปร่งพร้อมบานหน้าต่างมองเห็นได้โดยรอบ ตัวเรือนด้านล่างก่อด้วยปูนฉาบประตูกว้างแบบฝรั่งพร้อมช่องระบายอากาศไม้แกะสลักที่ละเอียดสวยงาม	
2	วัดประตูปอง	วัดประตูปองตั้งอยู่ระหว่างเมืองรุ่นที่ 1 และเมืองรุ่นที่ 2 วัดนี้สร้างตรงประตูเมืองชื่อว่า "วัดประตูปอง" สร้างขึ้นปี พ.ศ. 2220 วิหารสร้างปี พ.ศ. 2409 โดยเจ้าวรญาณรังสี เจ้าเมืองนครลำปาง วิหารโปร่งไม่มีฝาผนัง สร้างแบบโบราณช่างหลวงหน้าบรรณเป็นลวดลายจีนสวยงาม	
3	กู๋เจ้าย่าสุตา	กู๋เจ้าย่าสุตาเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนในย่านนั้น และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์โบราณคดี โดยกรมศิลปากรได้ขุดแต่งแสดงฐานรากอาคารต่างๆ และอนุรักษ์ซ่อมประตูโขง โดยเฉพาะประติมากรรมปูนปั้นประดับซุ้มประตู	

4	วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม	วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ตั้งอยู่ที่ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง วัดพระแก้วดอนเต้าเป็นวัดที่เก่าแก่และสวยงาม มีอายุนับพันปีเคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 1979 เป็นเวลานานถึง 32 ปี	
5	วัดปงสนุก	วัดปงสนุก ตั้งอยู่บ้านปงสนุก ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง ในเขตเมืองเขลางค์รุณีที่ 2 ใกล้กับประตูเชียงใหม่ ประกอบด้วยวัดแฝด 2 วัดคู่กัน คือ วัดปงสนุกด้านเหนือ กับ วัดปงสนุกด้านใต้ และเนินสูงเป็นที่ตั้งของเจดีย์มณฑปปราสาทและพุทธไสยาสน์	
6	บ้านแสนรัก	บ้านแสนรัก เป็นบ้านที่มีสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นมากหลังหนึ่งในจังหวัดลำปาง เป็นบ้านไม้ที่มีเสาไม้สัก มากถึง 116 ต้น จึงเรียกว่าบ้านแสนรัก ตามภาษาพื้นเมือง "รัก" มีความหมายว่า "มาก" สร้างด้วย ศิลปะพม่าผสมล้านนารูปแบบและความเก่าของบ้านแสนรัก	
7	ถนนสายวัฒนธรรม	ถนนสายวัฒนธรรมลำปางเป็นถนนมรดกวัฒนธรรมที่มีความสวยงาม เก่าแก่และยังคงมีให้เห็นในปัจจุบัน โดยเดิมทีถนนสายนี้เป็นแนวกำแพงเมืองเดิมคือ กำแพงเมืองเขลางค์รุณีที่ 1 สองข้างทางประกอบไปด้วยชุมชนที่มีผู้คนอาศัยมาตั้งแต่โบราณ	

ตารางที่ 1 แสดงตัวอย่างหลักการและเหตุผลเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี
สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ชุมชนคุณธรรมต้นแบบ

อัตลักษณ์ชุมชนคุณธรรมต้นแบบ “เที่ยวชุมชน ยลวิถี” ชุมชนท่ามะโอ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง แสดงถึง การเป็นเมืองแห่งการเรียนรู้ ซึ่งเป็นเมืองที่มีการใช้ทรัพยากรในทุกภาคส่วนอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้สำหรับประชาชนทุกคนและทุกระดับ โดยมีการใช้นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ มีการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพ และส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยมีคุณลักษณะที่สำคัญ 6 ประการ ประกอบด้วย 1) ส่งเสริมการเรียนรู้ตั้งแต่พื้นฐานจนถึงอุดมศึกษา 2) ส่งเสริมการเรียนรู้ในครอบครัวและชุมชน 3) ส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในที่ทำงาน 4) ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย 5) ส่งเสริมคุณภาพและความเป็นเลิศในการเรียนรู้ 6) สนับสนุนวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างเข้มแข็ง

ชุมชนท่ามะโอ ชุมชนเล็ก ๆ ที่ตั้งอยู่ริมฝั่งทิศเหนือของแม่น้ำวัง ถือได้ว่าเป็นชุมชนที่เก่าแก่อีกแห่งหนึ่งของจังหวัดลำปาง เกี่ยวข้องเชื่อมโยงโดยตรงกับประวัติศาสตร์และการเจริญเติบโตของชุมชนเมืองลำปาง มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นอันมีฐานมาจากภูมิสังคมวัฒนธรรมซึ่งมีที่มาจากความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ ความเป็นมา และเรื่องราวของเมืองแห่งอุตสาหกรรมไม้ ในครั้งที่เศรษฐกิจของภูมิภาคตอนเหนือของไทยรุ่งเรืองจากกิจการค้าไม้ เป็นแหล่งรวมของกลุ่มคนหลากหลายสัญชาติ ไม่ว่าจะเป็นชาวพม่าที่เข้ามาทำไม้ร่วมกับชาวอังกฤษ ไทยใหญ่ จีน ฝรั่งเศส และขมุ โดยท่ามกลางความเจริญ และการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างสังคม ตามบริบทของโลกาภิวัตน์ ตามวิถีของทุนนิยมมากขึ้น หากแต่ชุมชนแห่งนี้ ยังคงดำเนินวิถีชีวิตในแบบพอเพียงและมีประเพณีอันเก่าแก่ที่ยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จากการสำรวจพื้นที่ เอกสารรวมถึงคำบอกกล่าวของคนในพื้นที่ย่านท่ามะโอพบว่า ชุมชนแห่งนี้มีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าหลายแห่ง อีกทั้งเมื่อศึกษาเชิงลึกในพื้นที่ยังพบว่ามรดกทางวัฒนธรรมที่ยังไม่เป็นที่รู้จักและปรากฏสู่สายตาของคนภายนอกชุมชน รวมถึงยังสะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ตัวตนที่มีความโดดเด่นไม่เหมือนใครของย่านท่ามะโอ ที่ยังหลงเหลือรอการค้นหาและเปิดเผยให้ผู้คนได้สัมผัสอีกนับไม่ถ้วน อาทิ ดำริบอาหารเชิงชาติพันธุ์ รวมถึงการใช้ภาษาหรือคำที่ใช้เรียกอาหารที่มีเอกลักษณ์อันมีที่มาจากอรรถศาสตร์ชาติพันธุ์ (Ethnographic Semantic) เฉพาะถิ่น และยังหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน รวมถึงประเพณีต่าง ๆ ที่แปลกไปจากชุมชนอื่น ๆ ในจังหวัดลำปาง เช่น ประเพณีต่างข้าวหอมต้อ อันเป็นประเพณีที่ยังคงสืบทอดมาจากชาติพันธุ์ไทยใหญ่ที่ถ่ายทอดมาสู่คนในชุมชนแห่งนี้ได้ยึดถือปฏิบัติเป็นวิถีความเชื่อตามหลักพุทธศาสนาตั้งแต่โบราณจวบจนปัจจุบัน (ลำปางเมืองแห่งการเรียนรู้, 2566: ออนไลน์)

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่จะส่งผลให้บรรลุวัตถุประสงค์ ของการทำวิจัย กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจงจำนวน จำนวน 15 คน

ผลการวิจัย

1. ผลศึกษาบริบทชุมชนคุณธรรมต้นแบบ “เที่ยวชุมชน ยลวิถี” ในชุมชนท่ามะโอ

ผลการวิจัย พบว่า ชุมชนท่ามะโอมีวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์และน่าสนใจ เช่น การเยี่ยมชมสถานที่สำคัญ มีธรรมชาติที่งดงาม และอาหารท้องถิ่นอร่อย เชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับวัฒนธรรม ชุมชนรักษาวินัยและศิลปวัฒนธรรมอย่างดี การใช้เทคโนโลยีในการเรียนรู้เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ชุมชน และการสนับสนุนการพัฒนาสมรรถนะอย่างเป็นระบบ

2. ผลการวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอ

ผลการวิจัย พบว่า ประชาชนและหน่วยงานต่างๆ ในชุมชนคุณธรรมฯ ท่ามะโอ ได้ร่วมกำหนดเส้นทางการท่องเที่ยว เพื่อจัดกิจกรรมส่งเสริมการตลาดผ่าน soft power และการแสดงศิลปวัฒนธรรมโดยมุ่งเสนอกิจกรรมทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเน้นการสร้างธุรกิจท้องถิ่นและผลิตสินค้าหรือบริการที่มีคุณค่าเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน นำไปสู่การพัฒนาด้านต่าง ๆ ของชุมชน ทำให้เกิดการเสริมสร้างความเชื่อมั่นและความสัมพันธ์ที่ดี

3. ผลนำเสนอกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอ

ผลการวิจัย พบว่า การพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบ เน้นการสนับสนุนธุรกิจท้องถิ่นและการสร้างโอกาสในการทำงาน พัฒนาการศึกษาและการเรียนรู้ ส่งเสริมความสะอาดและความสวยงามของชุมชน และสนับสนุนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ การเข้าถึงสิทธิและโอกาสเท่าเทียม และการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม และการสนับสนุนกิจกรรมวัฒนธรรมในชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลศึกษาบริบทชุมชนคุณธรรมต้นแบบ “เที่ยวชุมชน ยลวิถี” ในชุมชนท่ามะโอ พบว่า ชุมชนท่ามะโอมีวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์และน่าสนใจ เช่น การเยี่ยมชมสถานที่สำคัญ มีธรรมชาติที่งดงาม และอาหารท้องถิ่นอร่อย เชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับวัฒนธรรม ชุมชนรักษาวินัยและศิลปวัฒนธรรมอย่างดี การใช้เทคโนโลยีในการเรียนรู้เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้อง

กับอัตลักษณ์ชุมชน และการสนับสนุนการพัฒนาสมรรถนะอย่างเป็นระบบ สอดคล้องกับงานวิจัยของ สมชัย ศิริสมบัติ (2544) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาเทศบาลสู่เมืองน่าอยู่ กรณีศึกษาเทศบาลเมืองบ้านบึง อำเภอบางบึง จังหวัดชลบุรี” ผลการวิจัยพบว่า การรับรู้ข้อมูลข่าวสารความสัมพันธ์กับผู้นำโครงการและประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการ มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาเทศบาลสู่เมืองน่าอยู่ ดังนั้นแนวทางในการส่งเสริมให้กรรมการชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเทศบาลสู่เมืองน่าอยู่เพิ่มขึ้น ผู้นำโครงการจึงควรประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารมากขึ้น เพื่อให้กรรมการชุมชนได้ติดตามรับทราบและซึมซับข้อมูลข่าวสาร พร้อมทั้งทราบถึงประโยชน์จากโครงการที่เกิดแก่ประชาชนในท้องถิ่น และผู้นำโครงการควรเพิ่มบทบาทเป็นฝ่ายอำนวยความสะดวก ประสานงานสนับสนุนช่วยเหลือ พบปะพูดคุยสร้างความเป็นกันเองกับกรรมการชุมชน คาดว่าการมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนจะเพิ่มขึ้น

2. ผลการวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถิ สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอพบว่า ประชาชนและหน่วยงานต่างๆ ในชุมชนคุณธรรมฯ ท่ามะโอ ได้ร่วมกันกำหนดเส้นทางการท่องเที่ยว เพื่อจัดกิจกรรมส่งเสริมการตลาดผ่าน soft power และการแสดงศิลปวัฒนธรรมโดยมุ่งเสนอกิจกรรมทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเน้นการสร้างธุรกิจท้องถิ่นและผลิตสินค้าหรือบริการที่มีคุณค่าเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน นำไปสู่การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของชุมชน ทำให้เกิดการเสริมสร้างความเชื่อมั่นและความสัมพันธ์ที่ดี สอดคล้องกับงานวิจัยของ ประสิทธิ์ อาศัยบุญ (2551) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนในเขตตำบลไทรน้อย อำเภอมะนัง จังหวัดอุบลราชธานี” ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนในเขตตำบลไทรน้อย ในด้านการมีส่วนร่วมในการใช้บทบาทองค์กรชาวบ้าน การมีส่วนร่วมกับเครือข่ายในการศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน และการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้และประสบการณ์จากองค์กรชาวบ้านถือว่าอยู่ในระดับสูง ส่วนการมีส่วนร่วมขององค์กรหมู่บ้านในการปฏิบัติกิจกรรมชุมชนและการมีส่วนร่วมกับองค์กรชาวบ้านในการบริจาคเงินซื้อวัสดุ และเสียสละเวลาให้แก่องค์กรชาวบ้านในการร่วมกิจกรรมชุมชนอยู่ในระดับสูงเช่นกัน ได้แก่ การประชุมริเริ่มโครงการ การวางแผนและดำเนินการโครงการ การรับรองผลประโยชน์จากองค์กรชาวบ้าน การประเมินผลและสรุปผลโครงการพัฒนาชุมชน กลุ่มตัวอย่างส่วนมากเข้ามามีส่วนร่วมจำนวนมากและส่วนมากจะเข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้ง ด้านการวางแผนแก้ไขปัญหาลักษณะโครงการ กลุ่มตัวอย่างส่วนมากได้เข้าร่วม และลักษณะการเข้าร่วมค่อนข้างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ในการเข้าร่วมเป็นกรรมการแก้ไขปัญหาลักษณะโครงการกลุ่มตัวอย่างส่วนมากได้มีส่วนร่วม แต่เป็นบางครั้งเท่านั้น

3. ผลนำเสนอกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถิ สู่ความยั่งยืนในชุมชนท่ามะโอ พบว่า การพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบ เน้นการสนับสนุนธุรกิจท้องถิ่นและการสร้างโอกาสในการทำงาน พัฒนาการศึกษาและการเรียนรู้ ส่งเสริมความสะอาดและความสวยงามของชุมชน และสนับสนุนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของ

ประชาชนในการตัดสินใจ การเข้าถึงสิทธิและโอกาสเท่าเทียม และการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม และการสนับสนุนกิจกรรมวัฒนธรรมในชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุภา สังขวรรณ (2560: 1-9) ได้ศึกษาการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในจังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีกลยุทธ์การพัฒนา 5 กลยุทธ์ ได้แก่ (1) ยึดหลักยุทธศาสตร์ของแผนพัฒนาจังหวัดสมุทรสงคราม (2) ส่งเสริมและพัฒนาให้จังหวัดเป็น ศูนย์กลางการพักผ่อนและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม (3) กำหนดกลยุทธ์ประเด็นยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ที่มีความสำคัญต่อการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดสมุทรสงคราม (4) เพิ่มพูนความรู้ ความประทับใจ รวมทั้งบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยว และ (5) การสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมต่อไป ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในจังหวัดสมุทรสงครามเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้กระจายออกไปยังแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ด้วย ภาครัฐและเอกชนควรร่วมมือกันดำเนินการปรับปรุง ดูแลบำรุงรักษา สถานที่ท่องเที่ยวไม่ให้เกิดความชำรุดทรุดโทรม ควรทำการประชาสัมพันธ์ จัดกิจกรรมส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว และการค้นหารูปแบบการท่องเที่ยวแบบใหม่ในการบริหารและการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในจังหวัดสมุทรสงครามเพื่อนำไปประยุกต์ใช้งานได้อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งจังหวัดสมุทรสงครามยังมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีความโดดเด่นในทางประวัติศาสตร์ ความโดดเด่นในทางศิลปวัฒนธรรม มีความโดดเด่นในความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นอีกเป็นอันมากที่ไม่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว และนักท่องเที่ยวจำนวนมาก ไม่ได้เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว เช่น พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไผ่พันใบ พิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร อนุสรณ์สถานแผ่นดินสยามอิน-จัน อาสนวิหารแม่พระบังเกิด ประเพณีไทยทรงดำ ตลอดจนน้ำบายน้อย ตลาดน้ำบางนกแขวก แหล่งการทำนาเกลือ ศูนย์ท่องเที่ยวเกษตรชุมชนบางพลับ ฯลฯ

หรือบริการที่มีคุณค่าเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน และเพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชนเสริมมูลค่าทางเศรษฐกิจ ด้วยการเปิดถนนสายวัฒนธรรมให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นด้วย

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี สู่ความยั่งยืน ในชุมชนในหลายๆ พื้นที่ให้กว้างไกลกว้างเดิม ตลอดจนการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย ให้สอดคล้องมิติด้านเศรษฐกิจ การค้าขาย การสร้างรายได้ให้คนในชุมชน ตลอดจนการพัฒนาการตลาดวัฒนธรรมและสถานที่ท่องเที่ยว มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพื่อให้ได้ประโยชน์ได้ในอนาคต และขยายขอบเขตให้กว้างขวาง เหมาะสมกับการนำไปสู่การวิจัยครั้งต่อไปเกี่ยวกับ กระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน ยลวิถี สู่ความยั่งยืนในชุมชน ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และมีความสมบูรณ์ครบถ้วน

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ (2561). คู่มือการประเมิน องค์กร ชุมชน อำเภอ และจังหวัดคุณธรรมภายใต้แผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2559 - 2564). กรุงเทพมหานคร:กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม.
- ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุบลัมภ์ (2558). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. จันทบุรี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ประสิทธิ์ อาศัยบุญ (2551). “การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของประชาชนในเขตตำบลไร่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- พระครูประโชติสารนิวัตร (2564). ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม. “วารสารการบริหารการศึกษา มมร.วิทยาเขตร้อยเอ็ด”. 1 (1) (มกราคม – เมษายน).
- พลอยจันทร์ สุขคง, ททท (2566). เปิดแผนปี 66 เน้นพลิกฟื้นอุตสาหกรรมท่องเที่ยว สร้างคุณค่าสู่ High Value & Sustainable Tourism. สืบค้นข้อมูลจาก <https://thestandard.co/tat-2023-plan/>.
- ลำปางเมืองแห่งการเรียนรู้ (2566). หลักการและเหตุผล, สืบค้นข้อมูลจาก <https://lampang.dusit.ac.th/lampanglearningcity/%e0%b8%97%e0%b8%b5%e0%b9%88%e0%b8%a1%e0%b8% b2-2/>
- สมชัย ศิริสมบัติ (2544). “การมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาเทศบาลสู่เมืองน่าอยู่ กรณีศึกษาเทศบาลเมืองบ้านบึง อำเภอบางบึง จังหวัดชลบุรี”. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สุภา สังขวรรณ (2560). การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในจังหวัดสมุทรสงคราม. “Journal of Management Science Nakhon Pathom Rajabhat University”. 4 (1).

สุรเชษฐ์ เชษฐมาส (2539). “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์:แนวคิด หลักการและความเป็นไปได้ในการประยุกต์ใช้ในอุทยานแห่งชาติ”. เอกสารประกอบประชุมสัมมนาอุทยานแห่งชาติกับนันทนาการ และการท่องเที่ยวในทศวรรษหน้าเพื่อทรัพยากรที่ยั่งยืน 27-28 พฤษภาคม 2539. กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้.

อนุวัฒน์ ชมภูปัญญา และ ธนัสถา โรจนตระกูล (2565). การพัฒนาศักยภาพชุมชนแบบมีส่วนร่วมสู่ชุมชนท่องเที่ยวที่ยั่งยืน. “Journal of Modern Learning Development”. 7 (8) (กันยายน).

Hosmer, L.T (1995). Trust The Connecting Link between Organizational Theory and Philosophical Ethics. “Academy of Management Review”. 20 (1).

กระบวนการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย
THE PROCESS OF ENHANCING VOCATIONAL SKILLS FOR INMATES
AT CHIANG RAI CENTRAL PRISON

จำลอง มะโนวัง และวันฉัตรณ์ มะโนวัง

เรือนจำกลางเชียงราย

Jamlong Manowang and Wanatchaporn Manowang

Chiang Rai Central Prison

E-mail: e28rh@hotmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “กระบวนการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย” ได้กำหนดวิธีการวิจัยแบบ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การเก็บข้อมูล โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) โดยวิธีใช้การคัดเลือกแบบเจาะจงผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้อง จำนวน 15 คน ซึ่งมีความเชี่ยวชาญในกระบวนการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย ผลการวิจัยพบว่า

1) ผลศึกษาหลักการเกี่ยวกับการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย พบว่า การฝึกทักษะวิชาชีพช่วยเพิ่มโอกาสการหางานและรักษางานหลังพ้นโทษ โดยการเลือกสายการเรียนที่เหมาะสม พัฒนาทักษะเฉพาะทางและทักษะอ่อน ในด้านการงานเป็นทีม การสื่อสาร และการแก้ปัญหา การติดตามและประเมินผลต่อเนื่อง และการสร้างแรงจูงใจผ่านรางวัล ช่วยเสริมความมุ่งมั่นของผู้ต้องขัง

2) ผลการศึกษากระบวนการในการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย พบว่า การฝึกอบรมครอบคลุมงานด้านอาหาร งานช่าง และการบริการ ช่วยผู้ต้องขังพัฒนาทักษะ สร้างความสัมพันธ์กับครอบครัวและชุมชน ลดอัตราการกระทำผิดซ้ำ และเพิ่มความมั่นใจ พร้อมทั้งเสริมสร้างสุขภาพจิตและความรับผิดชอบ

3) ผลการศึกษาแนวทางในการประยุกต์กระบวนการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย พบว่า การเลือกหลักสูตรตามศักยภาพและความสนใจ ในด้านการเกษตร ตามเศรษฐกิจพอเพียง การประกอบอาหาร และการใช้เทคโนโลยี ร่วมกับการออกไปรับรองจากสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน ช่วยเพิ่มโอกาสในการหางาน ลดการกระทำผิดซ้ำ และเสริมความมั่นใจในการกลับสู่สังคม

คำสำคัญ : กระบวนการเสริมสร้าง, ทักษะวิชาชีพ, ผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย

Abstract

The research titled "The Process of Enhancing Vocational Skills for Inmates at Chiang Rai Central Prison" utilized a Qualitative Research approach. Data collection was conducted through In-depth Interviews with 15 key informants, selected based on their expertise in vocational skill enhancement processes for inmates at Chiang Rai Central Prison. The key findings are as follows:

1.Principles of Vocational Skill Enhancement for Inmates Vocational training increases the likelihood of obtaining and maintaining employment after release. Key elements include selecting appropriate fields of study, developing both technical and soft skills (e.g., teamwork, communication, problem-solving), ongoing monitoring and evaluation, and fostering motivation through rewards to enhance inmate commitment.

2.Process of Vocational Training for Inmates Training programs encompass areas such as culinary arts, craftsmanship, and service-oriented skills. These programs help inmates develop technical skills, strengthen relationships with families and communities, reduce recidivism, boost confidence, and improve mental health and responsibility.

3.Guidelines for Applying Vocational Skill Development Processes Tailoring courses to align with individual potentials and interests—such as agriculture based on the sufficiency economy, culinary arts, and technology applications—combined with certifications from labor skill development institutions, enhances employment opportunities, reduces recidivism, and builds confidence for reintegration into society. The study underscores the importance of vocational training in rehabilitating inmates, improving their quality of life, and preparing them for a sustainable and productive return to society.

Keywords: Process of Enhancing, Vocational Skills, Inmates at Chiang Rai Central Prison

บทนำ

กรมราชทัณฑ์นอกจากเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบในการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดให้เป็นไปตามคำพิพากษาของศาลซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการควบคุมผู้ต้องขังไม่ให้หลบหนีเท่านั้น ยังมีภารกิจที่สำคัญในการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังให้มีความรับผิดชอบต่อตนเองและกลับตัวเป็นพลเมืองดีของสังคม เป็นการปรับยกระดับคุณภาพของทรัพยากรบุคคลไม่ให้สร้างปัญหาและภาระของสังคม เสริมสร้างสังคมที่ดีมีคุณภาพ โดยจัดให้ผู้ต้องขังได้รับโอกาสทางการศึกษาทั้งสายสามัญและสายวิชาชีพ จัดการฝึกอบรมฝึกฝนทักษะวิชาชีพทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติอย่างหลากหลายสอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน รวมทั้งหลักสูตรการอบรมศีลธรรมจริยธรรมให้ผู้ต้องขังได้มีจิตสำนึกและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตลอดจนการติดต่อประสานงานให้ผู้ประกอบการได้นำงานมาจ้างแรงงาน

ผู้ต้องขังให้มีงานทำและมีรายได้ไว้ใช้จ่ายระหว่างต้องโทษอีกด้วย นอกจากนั้นกรมราชทัณฑ์ยังได้ทำบันทึกข้อตกลงร่วมกันกับกรมการจัดหางาน กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน สภาหอการค้าแห่งประเทศไทย สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย “โครงการประชารัฐ ร่วมสร้างงาน สร้างอาชีพผู้ต้องขัง” เพื่อยกระดับศักยภาพทักษะและสมรรถนะแรงงาน สร้างโอกาสและคุณภาพชีวิตที่ดีแก่ผู้ต้องขังโดยฝึกวิชาชีพตามความถนัดของผู้ต้องขังให้เป็นแรงงานที่มีทักษะสูง มีศักยภาพ

และมีความสามารถหลากหลาย ได้รับการทดสอบมาตรฐานฝีมือแรงงานและสอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน เสริมสร้างโอกาสในการประกอบอาชีพ บุรณาการความร่วมมือกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างโอกาสและคุณภาพชีวิตที่ดีแก่ผู้ต้องขัง สามารถหางานทำในสถานประกอบการหรือสามารถประกอบอาชีพอิสระ มีรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวหลังพ้นโทษได้ (กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม, 2561: 1) การสร้างงานการพัฒนาทักษะอาชีพ ฝีมือแรงงาน โดยการใช้หลักสูตรการพัฒนา ที่เน้นการปฏิบัติจริง โดยจะมีการใช้เทคโนโลยี ความคิดสร้างสรรค์และทุนทางสังคม เพื่อเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการ ทักษะการติดต่อประสานงาน การทำงานเป็นหมู่คณะ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การตลาดและการจัดจำหน่าย และการเพิ่มเติมเทคนิควิธีการทำงานให้มีศักยภาพสูงขึ้น รวมถึงการหาโอกาสทางการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองได้อย่างเหมาะสมตลอดชีวิต เพื่อเพิ่มพูนทักษะทางอาชีพ ของผู้ต้องขังให้มีความเป็นผู้ประกอบการใหม่ พัฒนาทักษะการดำรงชีวิตได้อย่างยั่งยืนตามวิถีอันดีของชุมชน ให้มีความรู้ความสามารถในการปรับตัว ให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมและสร้างโอกาสให้คนกลุ่มนี้ สามารถก่อตั้งกิจการได้สำเร็จดำเนินธุรกิจได้อย่างต่อเนื่อง อันจะเป็นแหล่งจ้างงานและ สร้างรายได้แก่ประเทศต่อไป (ออมทอง พัฒนพงษ์ และคณะ, 2565)

โดยมีทางการแก้ไขผ่านกระบวนการจัดกิจกรรม การเรียนรู้เพื่อปรับปรุงพฤติกรรมผู้ต้องขัง การแก้ไขพฤติกรรมนิสัยกระทำการผิดระเบียบ การเรียนหนังสือ และการฝึกวิชาชีพพื้นฐาน ระบบที่ถูกนำมาใช้ในการควบคุมพฤติกรรมของผู้ต้องขัง คือ วิธีคิดเรื่องการให้รางวัลและการ ผู้ต้องขังที่ประพฤติตนเป็นคนดี ตั้งใจรับการฝึกวิชาชีพจะได้รับสิทธิประโยชน์โดยการเลื่อนชั้น ซึ่งจะส่งผลต่อการลดวันต้องโทษจำคุก การพักการลงโทษและการพระราชทานอภัยโทษทำให้ได้ออกจากคุกเร็วกว่ากำหนดโทษแต่การไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม ไม่มีอาชีพ กลายเป็นเรื่องใหญ่สำหรับผู้พ้นโทษ นำมาซึ่งความพยายามในการสร้างพื้นที่แห่งการเรียนรู้ให้ผู้ต้องขังระหว่างถูกคุมขัง โดยการจัดตั้ง ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงแห่งราชทัณฑ์ ภายใต้การน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้ (กมลวรรณ ทาวัว และคณะ, 2565) เพื่อแก้ปัญหา โอกาสที่ผู้พ้นโทษจะเข้าถึงแหล่งงาน แหล่งเงินทุน และแหล่งอาชีพนั้นยังมีน้อย สิ่งสำคัญคือ ยังมีผู้ต้องขังอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ต้องการเข้าสู่ตลาดแรงงาน แต่มีความต้องการประกอบอาชีพอิสระ อาชีพที่ได้รับการฝึกทักษะก่อนปล่อยบางเรื่องไม่ทำให้เกิดแรงจูงใจไม่สามารถนำไปใช้ได้จริง ไม่สามารถพัฒนาต่อเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ ผู้ต้องขังถูกปฏิเสธการรับเข้าทำงาน ขาดความรู้ความสามารถในการประกอบการที่จะใช้ในการแข่งขันกับผู้ประกอบการรายอื่นทำให้ผู้ต้องขังมีทางเลือกในการสร้างอาชีพให้กับตนเองค่อนข้างน้อยและมีความเสี่ยงในกลับเข้าสู่วงจรเดิมของ ยาเสพติด

ติด เพราะแรงจูงใจการกระทำความผิดซ้ำมาจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจและขาดการยอมรับจากสังคมหลัง พ้นโทษ (กรมราชทัณฑ์, 2566: ออนไลน์)

ดังนั้นจึงมีกระบวนการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย เพื่อ ศึกษาพฤติกรรมและทักษะในการประกอบอาชีพ การพัฒนาศักยภาพ การเสริมสร้างศักยภาพ ด้านการ ฝึกวิชาชีพ ศึกษาปัญหาด้านการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังเพื่อใช้เป็นแนวทางในการทำงานด้านการดำเนินงาน การฝึกวิชาชีพให้ผู้ต้องขังให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผลในการปฏิบัติงานจริง สามารถแก้ไขปัญหาดังที่ กล่าวมา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักการเกี่ยวกับการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลาง เชียงราย
2. เพื่อศึกษากระบวนการในการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย
3. เพื่อนำเสนอแนวทางในการประยุกต์กระบวนการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลาง เชียงราย” ผู้ศึกษาได้เตรียมแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1. แนวคิดพื้นฐานของกระบวนการพัฒนา

การพัฒนา เป็นกระบวนการที่จะเสริมสร้างให้บุคคลมีความรู้ความสามารถ ความเข้าใจ ตลอดจนถึงทัศนคติอัน จะเป็นผลให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การพัฒนาบุคคล อาจจำแนก ออกเป็น ประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท คือ การพัฒนาผู้ได้บังคับบัญชาและการพัฒนาตนเอง (ประชุม รอดประเสริฐ, 2558) เป็นการกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่ง ที่ดี กว่าเดิมอย่างเป็นระบบ (ทงศักดิ์ ปัดสินธุ์, 2558: 4) ซึ่งเกิดจากการพัฒนาส่วนบุคคลให้มีความรู้ ทักษะ ความทันสมัยทั้งทางด้านส่วนตัวและองค์กรเป็นการเตรียมพร้อมเพื่อก้าวไปพร้อม ๆ กับองค์กรที่มีการ เปลี่ยนแปลงและเจริญเติบโต (จารุเนตร เกื้อภักดี, 2559: 11) เป็นความเจริญก้าวหน้าโดยทั่ว ๆ ไป คือ การทำสิ่งเหล่านั้นให้ดีขึ้นเจริญขึ้น สนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ให้ได้ดียิ่งขึ้น หรืออาจ กล่าวได้ว่า “การพัฒนา” เป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่า พื่อใจ การพัฒนาจึงเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่ง และมีความสัมพันธ์โดยตรงกับ ความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ การพัฒนาเป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนไว้แล้ว ทำ ให้ลักษณะเดิมเปลี่ยนไปโดยมุ่งหมายว่า ลักษณะใหม่ที่เข้ามาแทนที่นั้นจะดีกว่าลักษณะเก่า สภาพเก่า แต่โดยธรรมชาติแล้วเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นย่อมเกิดปัญหาในตัวมันเองเพียงแต่ว่าจะมีปัญหามาก

หรือปัญหาน้อยต่อการยอมรับการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ (วิไลพร ไชโย, 2559: 15) การพัฒนา เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้า โดยการเปลี่ยนแปลงนี้ ต้องเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นถ้าเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดีก็ไม่เรียกว่าการพัฒนา ขณะเดียวกันการพัฒนาไม่ได้ หมายถึง การเพิ่มขึ้นปริมาณสินค้าหรือรายได้ของ ประชาชนเท่านั้น แต่หมายความรวมถึง การเพิ่มความพึงพอใจและเพิ่มความสุขของ ประชาชนด้วย (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2566: ออนไลน์)

2. หลักการเกี่ยวกับทักษะอาชีพ

ส่วนนี้เป็นการอธิบายเกี่ยวกับทักษะอาชีพ ที่มีความชัดเจนหรือความสามารถของบุคคล ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นทักษะทางด้านร่างกาย สติปัญญาและสังคม เกิดขึ้นได้จากการเรียนรู้ การฝึกฝน การทำงานร่วมกับผู้อื่น การสอนและการจัดการ ตัวอย่างการใช้ทักษะ เช่น ครูมีทักษะการใช้ คำถาม การนำเข้าสู่บทเรียน การใช้สื่อการสอน นักเรียนมีทักษะการฟัง พูด อ่าน เขียน การคิดคำนวณ หรือทักษะทางสังคม (สหพัฒน์ ทิพย์มาศ, 2561) ซึ่งทักษะอาชีพประกอบด้วยทักษะด้านความยืดหยุ่น และความสามารถในการปรับตัว ทักษะด้านการริเริ่มและการกำกับดูแลตนเองได้ ทักษะด้านสังคมและ ทักษะข้ามวัฒนธรรม ทักษะด้านการมีผลงานและความรับผิดชอบตรวจสอบได้ ทักษะด้านภาวะผู้นำและ ความรับผิดชอบ (กัญญาณัฐ ปูนา, 2562: 123-134) ทักษะอาชีพ เป็นความชำนาญในการปฏิบัติงาน อย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดจากการปฏิบัติบ่อย ๆ เป็นงานที่พึงประสงค์ต่อสังคมและก่อให้เกิดรายได้เพื่อมา เลี้ยงชีพ (สายเพ็ญ บุญทองแก้ว, 2563: 6) ทักษะอาชีพ จึงความสามารถพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการ ประกอบอาชีพ ประกอบด้วย 5 ทักษะย่อย ดังนี้ 1) ทักษะการสื่อสารและ มนุษย์สัมพันธ์ 2) ทักษะ กระบวนการทำงาน 3) ทักษะกระบวนการแก้ปัญหา 4) ทักษะแสวงหา ความรู้ และ 5) ทักษะการจัดการ (สรเดช เลิศวัฒนาวณิช, 2560: 14) ทักษะอาชีพ เป็นทักษะที่สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ เป็นกิจกรรมที่ เสริมสร้างให้บุคคลมีความเข้าใจในตนเองมากขึ้นพร้อมสำหรับการประกอบอาชีพที่ดีใน อนาคต การ พัฒนาทักษะอาชีพ เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้บุคคลมีความรู้ ความเข้าใจ มีความสนใจและ ความถนัด ที่สอดคล้องกับงาน รวมถึงช่วยในเรื่องของการวางแผนสำหรับอาชีพในอนาคต (จันทร์เพ็ญ สุวรรณคร, 2558: 126) ทักษะอาชีพ เป็นทักษะที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานในการประกอบอาชีพ ของมนุษย์ และเป็นส่วนสำคัญที่เสริมสร้างให้บุคคลมีความเข้าใจความต้องการในตนเองมากขึ้น มีการ วางแผนและจัดการชีวิตของตนเองได้อย่างเหมาะสมให้พร้อมสำหรับการประกอบอาชีพหรือวางแผนใน การศึกษาเพื่อประกอบอาชีพในอนาคต ในขณะเดียวกันการที่จะส่งเสริมและพัฒนาทักษะอาชีพนั้นก็ยังมี ทักษะอื่น ๆ เป็นส่วนประกอบร่วมด้วยทั้งทักษะการสื่อสารและมนุษย์สัมพันธ์ ทักษะกระบวนการทำงาน ทักษะกระบวนการแก้ปัญหา ทักษะแสวงหาความรู้และทักษะการจัดการซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาทักษะ อาชีพให้มีความพร้อมกล้าเผชิญพร้อมรับมือกับปัญหา รู้จักวางแผน และอยู่ร่วมในสังคมที่หลากหลาย พร้อมทั้งมีความคิดสร้างสรรค์ซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญในการใช้ชีวิตและการประกอบอาชีพ

3. วิธีการฝึกวิชาชีพ เพื่อพัฒนาทักษะวิชาชีพของผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย

วิธีการฝึกวิชาชีพ เพื่อพัฒนาทักษะวิชาชีพของผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย ประกอบด้วย วิธีการพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.1) การฝึกอบรมเพิ่มทักษะความรู้ทางด้านช่างเฟอร์นิเจอร์เครื่องเรือนไม้ ประกอบด้วย รายละเอียดต่อไปนี้

โครงการฝึกอบรมเพิ่มทักษะความรู้ทางด้านช่างเฟอร์นิเจอร์เครื่องเรือนไม้	
หลักการและเหตุผล	ฝ่ายฝึกวิชาชีพผู้ต้องขัง เรือนจำกลางเชียงราย จึงได้เล็งเห็นความสำคัญในการฝึกวิชาชีพ โดยยึดผู้ต้องขังเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เพื่อมุ่งพัฒนาจิตใจตามหลักการพัฒนาทักษะชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตภายหลังการพ้นโทษ
แหล่งงบประมาณที่ขอสนับสนุน	เงินผลพลอยได้ฯ ฝ่ายฝึกวิชาชีพ เรือนจำกลางเชียงราย
ระยะเวลาดำเนินการ	ปีงบประมาณ พ.ศ. 2566
เป้าหมาย	การจัดฝึกอบรมวิชาชีพและพัฒนาความรู้ทางด้านช่างเฟอร์นิเจอร์เครื่องเรือนไม้ให้กับผู้ต้องขัง ซึ่งปฏิบัติงานอยู่ในโรงงานฝึกวิชาชีพแดน 8
พื้นที่ดำเนินการ	โรงงานฝึกวิชาชีพ แดน 8 เรือนจำกลางเชียงราย
ตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการ	ผู้ต้องขังได้รับทักษะและความรู้ในด้านช่างเฟอร์นิเจอร์เครื่องเรือนไม้ โรงงานฝึกวิชาชีพมีผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ สามารถดำเนินการฝึกวิชาชีพให้แก่ผู้ต้องขังได้ตามกำหนดระยะเวลา และประหยัดงบประมาณค่าใช้จ่ายที่ใช้ในการฝึกอบรม
ภาพประกอบโครงการ	

3.2) การฝึกอบรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านหัตถกรรม ประกอบด้วย รายละเอียดต่อไปนี้

โครงการฝึกอบรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านหัตถกรรม	
หลักการและเหตุผล	การส่งเสริมให้ผู้ต้องขังได้มีองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเป็นเอกลักษณ์ทางด้านหัตถกรรมของจังหวัดเชียงราย ส่วนพัฒนาผู้ต้องขัง โดยฝ่ายฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังจึงได้จัดทำ “โครงการฝึกวิชาชีพพระยะสัน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านหัตถกรรม ประเภทศิลปหัตถกรรมการจักสานไม้ไผ่ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566” เพื่อให้ผู้ต้องขังนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ในการพัฒนาความรู้ อาชีพ ทักษะชีวิต สามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิตอย่างสุจริตชนในสังคม
วิทยากร/ครูผู้สอน	วิทยากรจากภายนอกผู้มีความรู้ความชำนาญทางด้านงานหัตถกรรมงานจักสานไม้ไผ่ที่มีความสามารถมีผลงานเป็นที่ยอมรับ ทำหน้าที่เป็นวิทยากร
แหล่งงบประมาณที่ขอสนับสนุน	ใช้เงินผลพลอยได้จากการฝึกวิชาชีพและการใช้แรงงานผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงรายเป็นค่าใช้จ่ายในการฝึกอบรม
ระยะเวลาดำเนินการ	ปีงบประมาณ พ.ศ. 2566
เป้าหมาย	จัดการฝึกวิชาชีพพระยะสัน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านหัตถกรรม ประเภทศิลปหัตถกรรม ให้กับผู้ต้องขังชาย โรงงานฝึกวิชาชีพ แดน 8 เพื่อให้มีความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและความเป็นเอกลักษณ์ทางด้านหัตถกรรมของจังหวัดเชียงราย
พื้นที่ดำเนินการ	โรงงานฝึกวิชาชีพ แดน 8 เรือนจำกลางเชียงราย
ตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการ	ผู้ต้องขังได้รับทักษะและความรู้ในด้านการจักสานไม้ไผ่ เกิดโรงงานฝึกวิชาชีพมีผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพและเป็นที่ต้องการของท้องตลาด สามารถดำเนินการฝึกวิชาชีพให้แก่ผู้ต้องขังได้ตามกำหนดระยะเวลา และสามารถใช้จ่ายงบประมาณอย่างประหยัดและคุ้มค่า

3.3) การฝึกอบรมการปรับปรุงครัวพุทธรักษา เรือนจำกลางเชียงราย ประกอบด้วยรายละเอียดต่อไปนี้

โครงการปรับปรุงครัวพุทธรักษา เรือนจำกลางเชียงราย	
หลักการและเหตุผล	การฝึกวิชาชีพดังกล่าวจึงได้มีแนวคิดในการปรับปรุงครัวพุทธรักษา เรือนจำกลางเชียงราย ให้มีความสวยงามเป็นระเบียบเรียบร้อยถูกหลักสุขอนามัย สร้างความมั่นใจให้ผู้ที่ใช้บริการและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์จากการฝึกวิชาชีพฝีมือผู้ต้องขังเพื่อเป็นการแสดงให้เห็นสังคมภายนอกและผู้ที่มาติดต่อราชการได้ใช้บริการและเห็นถึงกระบวนการพัฒนาพฤติกรรมของผู้ต้องขังอันเป็นการเผยแพร่หน่วยงานในสังกัดกรมราชทัณฑ์ให้เป็นที่รับรู้ของบุคคลภายนอกได้อย่างทั่วถึง
แหล่งงบประมาณที่ขอสนับสนุน	ใช้เงินพลอยได้ฯ เรือนจำกลางเชียงราย
ระยะเวลาดำเนินการ	ปีงบประมาณ พ.ศ. 2566
เป้าหมาย	ปรับปรุงครัวพุทธรักษา เรือนจำกลางเชียงราย เพื่อฝึกวิชาชีพด้านการบริการให้แก่ผู้ต้องขัง
พื้นที่ดำเนินการ	ครัวพุทธรักษา นอกกำแพงเรือนจำกลางเชียงราย
ความสอดคล้องกับนโยบายและแผน	นโยบายอธิบดีกรมราชทัณฑ์ “8 มิติ ยุทธศาสตร์การเปลี่ยนแปลง” ประกอบด้วย มิติที่ 5 : พัฒนาต่อยอดการศึกษา การฝึกอาชีพที่สอดคล้องกับตลาดแรงงาน และ มิติที่ 7 : ยุทธศาสตร์การสร้างการยอมรับและสร้างความเชื่อมั่นของสังคมต่อผู้ต้องขังและผู้พ้นโทษ

3.4) การฝึกอบรมการสร้างร้านหัตถ์เผยคาเฟ้กลางเชียงราย เพื่อการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขัง ประกอบด้วย รายละเอียดต่อไปนี้

โครงการสร้างร้านหัตถ์เผยคาเฟ้กลางเชียงราย เพื่อการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขัง	
หลักการและเหตุผล	เรือนจำกลางเชียงราย มีภารกิจหลักในการควบคุมผู้ต้องขังและแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังให้กลับตนเป็นคนดี ในการดำเนินงานด้านการพัฒนาพฤตินิสัยนั้น ได้ดำเนินการโดยส่งเสริมการฝึกวิชาชีพให้แก่ผู้ต้องขังทั้งชายและหญิงในหลากหลายอาชีพ อาทิ ด้านช่างไม้เครื่องเรือน บ้านถอดประกอบ เสริมสวย ชักรีดผ้า งานประเภผ้าปัก การนวดแผนไทย การชงกาแฟ เพื่อส่งเสริมการฝึกอาชีพเพื่อเพิ่มศักยภาพของแรงงานให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน และรองรับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจสังคมในปัจจุบัน
แหล่งงบประมาณที่ขอสนับสนุน	ใช้เงินพลอยได้ฯ เรือนจำกลางเชียงราย
ระยะเวลาดำเนินการ	ปีงบประมาณ พ.ศ. 2567
เป้าหมาย	สร้างร้านหัตถ์เผยคาเฟ้กลางเชียงราย เพื่อฝึกวิชาชีพด้านการบริการให้แก่ผู้ต้องขัง
พื้นที่ดำเนินการ	บริเวณพื้นที่ข้างครัวพุทธรักษา นอกกำแพงเรือนจำกลางเชียงราย

ความสอดคล้องกับนโยบายและแผน	นโยบายยอธิตกรมราชทัณฑ์ “8 มิติ ยุทธศาสตร์การเปลี่ยนแปลง” ประกอบด้วย มิติที่ 5 : พัฒนาต่อยอดการศึกษา การฝึกอาชีพที่สอดคล้องกับตลาดแรงงาน และ มิติที่ 7 : ยุทธศาสตร์การสร้างการยอมรับและสร้างความเชื่อมั่นของสังคมต่อผู้ต้องขังและผู้พ้นโทษ
ภาพประกอบโครงการ	

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ที่ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย เพื่อประมวลองค์ความรู้สร้างกรอบแนวคิดการวิจัยและการเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่จะส่งผลให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการทำวิจัย กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจงจำนวน 15 คน

ผลการวิจัย

1. ผลศึกษาหลักการเกี่ยวกับการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย พบว่า ผู้ต้องขังที่ได้รับการฝึกฝนตามหลักสูตรที่ให้มีโอกาสในการหางานและรักษางานได้ดีขึ้น หลังพ้นโทษ และการให้ความสำคัญกับการเลือกสายการเรียนที่เหมาะสม ทักษะเฉพาะทาง และการพัฒนาทักษะอ่อน เช่น การทำงานเป็นทีม การสื่อสาร และการแก้ปัญหา เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ผู้ต้องขังสามารถปรับตัวและประสบความสำเร็จในการทำงานภายนอก การติดตามและประเมินผลการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องช่วยปรับปรุงโปรแกรมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น อีกทั้งการสร้างแรงจูงใจในการ

เรียนรู้ผ่านการให้รางวัลและการยอมรับในความสำเร็จก็เป็นวิธีที่ช่วยเสริมสร้างความมุ่งมั่นในการพัฒนาตนเองของผู้ต้องขัง

2. ผลการศึกษากระบวนการในการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย พบว่า การฝึกวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังในเรือนจำกลางเชียงรายมีประโยชน์มากในการพัฒนาทักษะและความรู้ ช่วยให้ผู้ต้องขังมีโอกาสในการสร้างชีวิตใหม่ที่ดีขึ้นหลังพ้นโทษ การฝึกอบรมครอบคลุมด้านต่างๆ เช่น การทำอาหาร งานช่าง และการบริการ ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับครอบครัวและชุมชน ลดอัตราการกระทำผิดซ้ำ และเพิ่มความมั่นใจในตนเอง การฝึกวิชาชีพยังช่วยเตรียมความพร้อมในการกลับเข้าสู่สังคม สร้างความรับผิดชอบและระเบียบวินัย รวมถึงเสริมสร้างสุขภาพจิตที่ดีและความสุขในชีวิต

3. ผลศึกษาแนวทางในการประยุกต์กระบวนการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย พบว่า การฝึกอบรมต้องพิจารณาจากศักยภาพและความสนใจของผู้ต้องขัง แล้วเลือกหลักสูตรที่เหมาะสม การฝึกทักษะอาชีพด้านการเกษตรตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงทักษะทั่วไป เช่น การประกอบอาหาร การก่อสร้าง และการใช้เทคโนโลยี ร่วมกับการประสานงานกับสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัดเชียงรายเพื่อออกไปรับรอง ช่วยให้ผู้ต้องขังมีโอกาสหางานหลังพ้นโทษ ลดการกระทำผิดซ้ำ และเสริมสร้างความมั่นใจในการกลับเข้าสู่สังคม

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลศึกษาหลักการเกี่ยวกับการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย พบว่า ผู้ต้องขังที่ได้รับการฝึกฝนตามหลักสูตรที่ให้มีโอกาสในการหางานและรักษางานได้ขึ้นหลังพ้นโทษ และการให้ความสำคัญกับการเลือกสายการเรียนที่เหมาะสม ทักษะเฉพาะทาง และการพัฒนาทักษะอ่อน เช่น การทำงานเป็นทีม การสื่อสาร และการแก้ปัญหา เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ผู้ต้องขังสามารถปรับตัวและประสบความสำเร็จในการทำงานภายนอก การติดตามและประเมินผลการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องช่วยปรับปรุงโปรแกรมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น อีกทั้งการสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ผ่านการให้รางวัลและการยอมรับในความสำเร็จก็เป็นวิธีที่ช่วยเสริมสร้างความมุ่งมั่นในการพัฒนาตนเองของผู้ต้องขัง สอดคล้องกับงานวิจัยของ ฌานิกา ศรีวรรณวิทย์ (2565: 177-190) ศึกษากระบวนการทางอาชีพเพื่อเตรียมความพร้อมสู่การมีชีวิตที่ดีของผู้ต้องขังที่อยู่ในเรือนจำและทัณฑสถานภายหลังการพ้นโทษ พบว่า ผู้ต้องขังกระทำผิดและการทำความผิดซ้ำในเรื่องการคำและเสพยาเสพติด รองลงมาคือ การฉ้อโกงคดีฆ่า และชิงทรัพย์ และมีการกระทำผิดซ้ำเนื่องจากไม่ยอมรับความผิดที่เกิดขึ้นและไม่ภูมิใจในทางจิตใจที่เข้มแข็งในช่วงก่อนพ้นโทษ ซึ่งผู้ต้องขังมักกลับไปอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิมทำให้เกิดการกระทำผิดซ้ำสาเหตุแห่งการกระทำผิดและกระทำผิดซ้ำ พบว่ามี 2 สาเหตุ ได้แก่ สาเหตุจากภายในจิตใจตนเอง และสาเหตุจากสภาพแวดล้อมภายนอก เรือนจำและทัณฑสถานมีกระบวนการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังด้วยการฝึกอบรมด้านอาชีพคือการวางแผนชีวิต การจำแนกและปรับทัศนคติที่มีต่ออาชีพของผู้ต้องขัง การอบรมและฝึกฝน และการประเมินและประยุกต์ใช้เพื่อสร้างอาชีพส่วนความ

ต้องการที่แท้จริงในการฝึกอาชีพและการมีชีวิตที่ดีของผู้ต้องขัง พบว่าส่วนใหญ่ต้องการมีงานทำ เพื่อหารายได้เลี้ยงดูตนเองและครอบครัว กระบวนการทางอาชีพมีความหมายต่อความหวังและช่วยให้คลายเครียดในระหว่างถูกคุมขังเป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดอาชีพและสร้างรายได้หลังจากพ้นโทษ

2) ผลการศึกษากระบวนการในการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย พบว่า การฝึกวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังในเรือนจำกลางเชียงรายมีประโยชน์มากในการพัฒนาทักษะและความรู้ ช่วยให้ผู้ต้องขังมีโอกาสในการสร้างชีวิตใหม่ที่ดีขึ้นหลังพ้นโทษ การฝึกอบรมครอบคลุมด้านต่างๆ เช่น การทำอาหาร งานช่าง และการบริการ ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับครอบครัวและชุมชน ลดอัตราการกระทำผิดซ้ำ และเพิ่มความมั่นใจในตนเอง การฝึกวิชาชีพยังช่วยเตรียมความพร้อมในการกลับเข้าสู่สังคม สร้างความรับผิดชอบและระเบียบวินัย รวมถึงเสริมสร้างสุขภาพจิตที่ดีและความสุขในชีวิต สอดคล้องกับงานวิจัยของ สมบูรณ์ สิงห์มณี (2564) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาศักยภาพด้านการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย ความต้องการด้านการฝึกวิชาชีพของผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย พบว่า ผู้ต้องขัง เรือนจำกลางเชียงราย มีความต้องการที่จะทำการฝึกอบรมวิชาชีพหลักสูตรระยะสั้น จำนวน 6 หลักสูตร ได้แก่ 1) หลักสูตรวิชาชีพด้านเกษตร 2) หลักสูตรวิชาชีพช่างไม้ 3) หลักสูตรวิชาชีพช่างก่อสร้าง 4) หลักสูตรวิชาชีพช่างกระเจก 5) หลักสูตรวิชาชีพช่างเชื่อม 6) หลักสูตรวิชาชีพช่างแกะสลัก 7) หลักสูตรวิชาชีพการช่างกาแฟ โดยการฝึกอบรมวิชาชีพหลักสูตรระยะสั้นทั้ง 7 หลักสูตร ซึ่งกรมราชทัณฑ์มีนโยบายให้เรือนจำกลางเชียงราย ดำเนินงานจัดกิจกรรม เพื่อแก้ไข พื้นฟู และพัฒนาพฤติกรรมของผู้ต้องขัง ด้วยการจัดฝึกอบรมวิชาชีพ เป็นการสร้างโอกาส ในการพัฒนาศักยภาพของผู้ต้องขัง ให้ผู้ต้องขังสามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรม ไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวภายหลังพ้นโทษ โดยที่ไม่หวนกลับมากระทำผิดซ้ำอีก

3. ผลศึกษาแนวทางในการประยุกต์กระบวนการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย พบว่า การฝึกอบรมต้องพิจารณาจากศักยภาพและความสนใจของผู้ต้องขัง แล้วเลือกหลักสูตรที่เหมาะสม การฝึกทักษะอาชีพด้านการเกษตรตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงทักษะทั่วไป เช่น การประกอบอาหาร การก่อสร้าง และ การใช้เทคโนโลยี ร่วมกับการประสานงานกับสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัดเชียงรายเพื่อออกไปรับรอง ช่วยให้ผู้ต้องขังมีโอกาสหางานหลังพ้นโทษ ลดการกระทำผิดซ้ำ และเสริมสร้างความมั่นใจในการกลับเข้าสู่สังคม สอดคล้องกับงานวิจัยของ กมลวรรณ ทาวัน และคณะ (2565: 1-18) ศึกษาเรื่อง แนวทางจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังทัณฑสถานบำบัดพิเศษลำปางสู่การประกอบอาชีพที่เหมาะสม พบว่า 1) การศึกษาผลประกอบการจัดตั้งศูนย์เพื่อเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังสู่การประกอบอาชีพที่เหมาะสมร่วมกับผู้ที่เกี่ยวข้อง ในประเด็น การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ นโยบาย/กฎเกณฑ์ของทัณฑสถาน ที่เน้นระบบการพัฒนาพฤติกรรมผู้ต้องขังตั้งแต่รับตัวจนถึงเตรียมความพร้อมก่อนปล่อย เพื่อให้โอกาสแก่ผู้ต้องขังกลับสู่สังคม และไม่กระทำผิดซ้ำอีกการบริหารจัดการด้านโครงสร้างการบริหารและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน ด้านผู้ต้องขัง และด้านสถานที่ที่มีนโยบายในการฝึกทักษะอาชีพและการฝึกอบรมผู้ต้องขังในหลักสูตรต่าง ๆ

2) แนวทางการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้สำหรับเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังสู่การประกอบอาชีพที่เหมาะสม ประกอบด้วยกระบวนการสร้าง 5 ขั้นตอน ขั้นตอนที่ 1 สำรวจความต้องการจากผู้ที่เกี่ยวข้องขั้นตอนที่ 2 วิเคราะห์ข้อมูลความต้องการของรูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านศูนย์การเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังทัศนสถานบำบัดพิเศษลำปางสู่การประกอบอาชีพ ขั้นตอนที่ 3 ศึกษาดูงานเพิ่มเติมความรู้เรื่องศูนย์การเรียนรู้ขั้นตอนที่ 4 การออกแบบศูนย์การเรียนรู้จำนวน 12 ฐานกิจกรรม 3) ผลการประเมินความเชื่อมั่นในการประกอบอาชีพของผู้ต้องขังจากผลประกอบการที่เป็นรายได้ของศูนย์การเรียนรู้จำนวน 3 ด้าน ประกอบด้วย ด้านสวัสดิ์เลี้ยง ด้านการผลิตพืช และด้านศูนย์จำหน่ายเครื่องดื่มและขนมของว่าง พบว่าผลประกอบการ ทั้ง 3 ด้านมีผลเป็นที่น่าพอใจ

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย “กระบวนการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงใหม่” มีรายละเอียดตามแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลาง เชียงราย” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ควรมีการนำแนวกระบวนการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงรายที่มีคุณภาพและสอดคล้องกับลักษณะของผู้ต้องขังที่มีความถนัดเฉพาะทางเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อให้ผู้ต้องขังที่ได้รับการฝึกฝนตามหลักสูตรที่ตรงกับความถนัด และเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพเพื่อดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับสังคมในยุคปัจจุบันสำคัญที่ช่วยให้ผู้ต้องขังสามารถปรับตัวและประสบความสำเร็จในการทำงานภายนอกของผู้ต้องขังในเรือนจำด้วย

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ ควรมีการศึกษาแนวทางในแหล่งที่ใกล้เคียงกับเรือนจำกลางแหล่งอื่นๆ และพัฒนาทักษะและความรู้ ช่วยให้ผู้ต้องขังมีโอกาสนในการสร้างชีวิตใหม่ที่ดีขึ้นหลังพ้นโทษ การฝึกอบรมครอบคลุมด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดกิจกรรมเสริม เช่น การฝึกอบรมเพิ่มทักษะความรู้ทางด้านช่างเฟอร์นิเจอร์เครื่องเรือนไม้ การฝึกอบรมภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรม การฝึกอบรมการปรับปรุงครัวพุทธรักษา และการฝึกอบรมการสร้างร้านหัตถ์เผยคาเฟ่ เพื่อเสริมให้แนวทางมีประสิทธิภาพมากขึ้นกับผู้ต้องขังในเรือนจำที่ต้องการฝึกวิชาชีพ เพื่อเป็นบุคคลที่สามารถไปทำงานและเข้ากับสังคมได้อย่างดีเยี่ยม

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาวิเคราะห์แนวกระบวนการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลางในหลายๆ พื้นที่ที่กว้างไกลกว้างเดิม ตลอดจนการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย ให้สอดคล้องมิติด้านเศรษฐกิจ การค้าขาย วิถีชีวิตของคนสังคมในยุคปัจจุบันที่กำลังหางานทำ และการประโยชน์ได้ในอนาคต และขยายขอบเขตให้กว้างขวาง เหมาะสมกับการนำไปสู่การวิจัยครั้งต่อไปเกี่ยวกับ กระบวนการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลาง ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และมีความสมบูรณ์ครบถ้วน

เอกสารอ้างอิง

กมลวรรณ ทาวัว และคณะ (2565). แนวทางจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมผู้ต้องขัง ทักษะสถานบำบัดพิเศษลำปางสู่การประกอบอาชีพที่เหมาะสม. “วารสารละคริมหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี”. 6 (2) (กรกฎาคม-ธันวาคม).

- กมลวรรณ ทาวัน และคณะ (2565). “แนวทางจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมผู้ต้องขังทัณฑสถานบำบัดพิเศษลำปางสู่การประกอบอาชีพที่เหมาะสม. วารสารลวาศรี. 6 (2) (กรกฎาคม-ธันวาคม)
- กรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม (2561). คู่มืองานกิจกรรมชุมชน. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงยุติธรรม.
- กรมราชทัณฑ์ (2566). สถิติการกระทำผิดซ้ำของผู้ต้องขัง. สืบค้นข้อมูลจาก <http://www.correct.go.th/recstats/index.php/th/Home>.
- กัญญาณัฐ ปูนา, พูนชัย ยาวีราช และไพโรภ รัตนชูวงศ์ (2562). “ข้อเสนอเชิงนโยบายในการบริหารจัดการ การศึกษาเพื่อเสริมสร้างทักษะอาชีพสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในโรงเรียนขยายโอกาสทาง การศึกษาพื้นที่พิเศษจังหวัดเชียงราย”. วารสารบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. 12 (1) (มกราคม – เมษายน).
- จันทร์เพ็ญ สุวรรณคร (2558). “กระบวนการทัศนการจัดกิจกรรมแนะแนวเพื่อเสริมสร้าง การใช้ทักษะชีวิต และอาชีพของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย”. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จารุเนตร เกื้อภักดี (2559). “แนวทางพัฒนาศักยภาพบุคลากรสายสนับสนุนของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ฉานิกา ศรีวรรณวิทย์ (2565). “กระบวนการทางอาชีพเพื่อเตรียมความพร้อมสู่การมีชีวิตที่ดีของผู้ต้องขังที่อยู่ในเรือนจำและทัณฑสถานภายหลังการพ้นโทษ”. วารสารชุมชนวิจัย. 16 (2) (เมษายน-มิถุนายน).
- ทองคำศักดิ์ ปัดสินธุ์ (2558). การพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาชุมชนบ้านเปลือยทอง ตำบลขามเฒ่าพัฒนา อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม”. รายงานวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- ประชุม รอดประเสริฐ (2558). การพัฒนาบุคลากร. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- วิรัช วิรัชนิการวรรณ (2566). ความหมายของการพัฒนา. สืบค้นข้อมูลจาก https://www.baanjommyut.com/library_3/theories_and_principles_of_community_development/01.html
- วิไลพร ไชโย (2559). “รูปแบบการพัฒนาศักยภาพของผู้นำท้องถิ่นกับการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่”. รายงานวิจัย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- สมบูรณ์ สิงห์มณี (2564). “การพัฒนาศักยภาพด้านการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย ความต้องการด้านการฝึกวิชาชีพของผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย”. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- สรเดช เลิศวัฒนาวณิช (2560). “การพัฒนากิจกรรมพัฒนาผู้เรียน โดยใช้โครงงานเป็นฐาน เพื่อส่งเสริมทักษะอาชีพและคุณลักษณะใน การประกอบอาชีพ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา”. วิทยานิพนธ์นี้ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สหพัฒน์ ทิพย์มาศ (2561). รายงานการประเมินโครงการพัฒนาทักษะอาชีพเพื่อการมีรายได้ระหว่างเรียนของนักเรียนโดยใช้กลยุทธ์ พลังประชารัฐ. สงขลา: โรงเรียนตะเคียนวิทยา.
- สายเพ็ญ บุญทองแก้ว (2563). “การพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพ สำหรับนักเรียนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 2”. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- ออมทอง พัฒนพงษ์ และคณะ (2565). การพัฒนาทักษะอาชีพการเป็นผู้ประกอบการยุคใหม่ของผู้ต้องขังทัณฑสถานบำบัดพิเศษลำปาง. “วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร”. 13(2). (กรกฎาคม – ธันวาคม).

การวิเคราะห์วิถีชีวิตพระสงฆ์ไทยกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ในยุคปัจจุบัน

ANALYSIS OF THE LIFESTYLE OF THAI MONKS AND THE PRACTICE OF VIPASSANA MEDITATION IN THE CONTEMPORARY ERA

พระสิทธิศักดิ์ ชุตินธโร (ศรีโดสองฟ้า), พระครูไพโรจน์ศิริรักษ์

และพระครูสมุห์ธนากร ธนกรโ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phra Sitthisak Chutindharo (Sri Daisongfa), Phra Khru Pairoj Kheerirak,

and Phra Khru Samuh Thanakan Thanakaro

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: Sridai584@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์วิถีชีวิตพระสงฆ์ไทยกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในยุคปัจจุบัน” มีวัตถุประสงค์การวิจัย คือ 1) เพื่อศึกษาหลักการเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในยุคปัจจุบัน และ 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตพระสงฆ์ไทยกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในยุคปัจจุบัน และได้กำหนดวิธีการวิจัยแบบ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) โดยวิธีใช้การคัดเลือกแบบเจาะจงผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้อง จำนวน 11 คน ซึ่งมีความเชี่ยวชาญในการวิเคราะห์วิถีชีวิตพระสงฆ์ไทยกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในยุคปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่า

1. ผลศึกษาหลักการเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในยุคปัจจุบัน พบว่า รูปแบบวิถีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน 5 สายของพระสงฆ์ไทยในยุคศตวรรษที่ 25 กับยุคปัจจุบัน ทุกสายล้วนปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐานเหมือนกัน วิถีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน 5 สายของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ยึดหลักสติปัฏฐาน 4 ตามพระไตรปิฎกและวิสุทธิมรรค โดยมีความแตกต่างในวิธีสอนด้านกายานุปัสสนา ฌณะที่ เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนาใช้ร่วมกัน แต่คำอธิบายอาจต่างกัน

2. ผลศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตพระสงฆ์ไทยกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในยุคปัจจุบัน พบว่า มีความแตกต่างในแง่ของรายละเอียดวิธีการ และข้อวัตรปฏิบัติ วิธีการปฏิบัติอาจหลากหลายตามเทคนิคของผู้สอน แต่ทั้งหมดสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท การมีรูปแบบที่หลากหลายช่วยให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงวิธีที่เหมาะสมกับจริตตน โดยมีเป้าหมายเดียวคือการหลุดพ้นจากทุกข์สู่นิพพาน

คำสำคัญ : พระสงฆ์ไทย วิถีชีวิตพระสงฆ์, วิปัสสนากรรมฐาน

Abstract

The research titled “An Analysis of the Lifestyle of Thai Monks and the Practice of Vipassana Meditation in the Contemporary Era” aimed to: Study the principles of Vipassana meditation practice in the modern era, and Analyze the lifestyle of Thai monks in relation to their practice of Vipassana meditation in the modern era.

The research employed Qualitative Research methods, collecting data through In-depth Interviews with 11 key informants, purposively selected for their expertise in analyzing the lifestyle of Thai monks and Vipassana meditation practices. The findings are as follows:

1. Principles of Vipassana Meditation Practice in the Modern Era The study identified five traditions of Vipassana meditation practiced by Thai monks in the 25th century and the present day. All traditions are based on the Four Foundations of Mindfulness (Satipatthana) as outlined in the Pali Canon and Visuddhimagga. However, differences exist in teaching methods, particularly in Kayanupassana (contemplation of the body), while Vedananupassana (contemplation of feelings), Cittanupassana (contemplation of mind), and Dhammanupassana (contemplation of mind objects) share similar approaches, albeit with varying explanations.

2. Analysis of the Lifestyle of Thai Monks and Vipassana Meditation Practices The research found variations in methods and practices based on individual teachers' techniques. These diverse approaches align with the principles of Theravada Buddhism and accommodate the individual tendencies of practitioners. This diversity helps individuals find suitable methods aligned with their disposition, with the ultimate goal being liberation from suffering and attainment of Nirvana.

The findings highlight how Thai monks' adherence to traditional Buddhist principles adapts to contemporary contexts, emphasizing the flexibility and inclusivity of Vipassana meditation to suit diverse practitioner needs while maintaining the core objective of spiritual liberation.

Keywords : Thai Monks, Lifestyle of Monks, Vipassana Meditation

บทนำ

การดำเนินชีวิตของบรรพชิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น การเรียนรู้ถึงหน้าที่ของพระภิกษุในการปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยและจรรยาวัตรอย่างเหมาะสม หน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติธรรม เผยแผ่คำสอน สืบต่อพระพุทธศาสนามี

คุณธรรมและหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติมากมาย ได้แก่ 1) ปริยัติ ได้แก่ การศึกษา พระภิกษุมีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย 2) ปฏิบัติ พระภิกษุเมื่อได้ศึกษาเล่าเรียนมาแล้ว ย่อมต้องได้ประพฤติปฏิบัติตนทั้งในด้านพุทธบัญญัติและการอบรมขัดเกลาจิตใจ 3) ปฏิเวธ แปลว่า การรู้แจ้งแทงตลอดในข้อธรรมของพระพุทธเจ้า หากจะสรุปหน้าที่ของพระภิกษุแล้ว พระภิกษุย่อมมีหน้าที่ที่สำคัญ 2 ประการ ดังนี้ 1) คณธธุระ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียน 2) วิปัสสนาธุระ ได้แก่ การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน สำหรับการศึกษาในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า ปริยัติ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2551: 220) ซึ่งโดยตามหลักหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เป็นนโยบายที่พระภิกษุสงฆ์ทุกรูปต้องถือปฏิบัติ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดเป็นประโยชน์และความสุขแก่ชาวโลกอย่างแท้จริงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยยึดหลักประโยชน์และความสุขของมหาชนเป็นจุดหมายโดยมีการกำหนดวิธีการนำเสนอแนวทางสัมมาปฏิบัติที่พระภิกษุสงฆ์เองได้ปฏิบัติตามจนเกิดผล แล้วสอนให้ประชาชนรู้ตาม การเผยแผ่หลักธรรมต้องอยู่ในกรอบแห่งสัมมาปฏิบัติเพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมที่ควรเห็น เป็นการชี้แนะให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาอันมนำเอาหลักธรรมนั้นไปปฏิบัติและในขณะเดียวกันก็จำเป็นต้องให้ผู้ฟังเกิดการยอมรับในตัวผู้เผยแผ่หลักธรรมด้วย (พระมหาศรีบุญ ปญญาธโร, 2546)

ในส่วนของหมู่ชาวพุทธขึ้นได้ ทั้งที่โดยความเป็นจริงแล้ว อาจเกิดจากตัวผู้ปฏิบัติเอง ยังปฏิบัติได้ไม่ถูกต้องในหลักการ วิธีการของสำนักนั้น ๆ หรือวิธีการ ปฏิบัตินั้น ๆ อาจจะไม่เหมาะสมกับจริตอัธยาศัยของตนเอง หรือเป็นการ ตีความไปจากความเข้าใจ โดยที่ยังไม่ได้เข้าไปศึกษาและปฏิบัติในสำนักนั้น ๆ อย่างถ่องแท้ ซึ่งการปฏิบัติในแต่ละสำนักล้วนแต่มีความ โดดเด่นในการสอนแตกต่างกันออกไป อันเป็นไปตามจริตอัธยาศัย ทักขะ ความชำนาญ ประสบการณ์ และเวลาการปฏิบัติที่ได้ฝึกฝนมาจนเชี่ยวชาญจากการปฏิบัติของเจ้าสำนักแต่ละท่าน อีกทั้งแต่ละสำนัก ก็มีแนวทางสายการปฏิบัติที่สืบทอดกันมา และต่างก็มีพัฒนาการ คือ อาจสอนด้วยหลักการเดียวกัน แต่ใช้วิธีการต่างกัน หรือใช้วิธีการเดียวกัน ซึ่งต่างมี เหตุผลในการใช้วิธีการปฏิบัติแตกต่างกันไปตามเหตุปัจจัยของตนเอง และผู้ปฏิบัติ แต่สาระสำคัญในการสอนการปฏิบัติของแต่ละสำนักที่มีรูปแบบแตกต่างกันไปนั้นแท้ที่จริงแล้วก็ล้วนแต่มีจุดหมายหมายในการนำผู้เข้าร่วมปฏิบัติ ให้บรรลุผลแห่งการปฏิบัติในระดับใดระดับหนึ่ง ตั้งแต่ระดับเบื้องต้น คือการได้พบความสุข จนกระทั่งหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ เป็นเป้าหมายเดียวกันทั้งสิ้น โดยกรรมฐานในพระพุทธศาสนาเถรวาทมี 2 อย่างคือ สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐานตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญากรรมฐานทั้ง 2 นี้มีเป้าหมายเดียวกันคือให้จิตมีสมาธิ แน่วแน่ นิ่งสงบ และเพื่อทำพระนิพพานให้แจ้งโดยสมถกรรมฐาน ทำให้เกิดสมาธิอันเป็นฐาน จึงทำวิปัสสนากรรมฐานเป็นฐานและทำให้เกิดวิปัสสนาญาณ อันทำนิพพานให้แจ้ง เป็นวิธีปฏิบัติที่ได้รับความนิยมทั้งในอดีตและจนถึงปัจจุบัน เป็นแม่บทแห่งวิธีปฏิบัติ ถือเป็นหลักการใหญ่ และเป็นรูปแบบปฏิบัติสมถกรรมฐานและรูปแบบปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท การปฏิบัติรูปแบบวิปัสสนากรรมฐานของพระสงฆ์ไทย สืบทอดมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เรื่อยมาจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน โดยอาศัยพระภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ตามหลักและวิธีการปฏิบัติที่พระพุทธองค์ได้ทรงให้แนวทางวางไว้ ท่าน

เหล่านั้นไม่เพียงทำประโยชน์ตนให้เกิดขึ้นเท่านั้น แต่ยังได้บำเพ็ญประโยชน์ด้วยการนำธรรมะที่ตนได้รู้เห็นและเข้าถึงนำมาถ่ายทอด แก่พุทธบริษัทให้เกิดผลแห่งการปฏิบัติตามไปด้วย และเพื่อดำรงรักษาหลักปฏิบัติที่ครูบาอาจารย์ฝากไว้ไม่สูญหาย หรือตนเองได้ปฏิบัติไปแล้วไม่ให้สูญหายไป จะได้มีการสั่งสอนและแนะนำการปฏิบัติ และทำให้เกิดเป็นรูปแบบวิธีการปฏิบัติตามแนวทางต่าง ๆ ขึ้นตั้งแต่ยุคศตวรรษที่ 25 อยู่ระหว่างปี ค.ศ. 2401 ถึง ค.ศ. 2500 จนถึงยุคปัจจุบัน ได้มีการแบ่งสายแห่ง การปฏิบัติในประเทศไทย เป็น 5 สาย ตามลำดับ คือ สายพุทโธ สัมมาอะระหัง อานาปานสติ รูปนาม และพอง-ยุบ (วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม, 2553) ได้จัดแบ่งการปฏิบัติทั้งในและนอกประเทศทั่วโลก (วริยา ชินวรรณ และคณะ, 2543)

จากการวิเคราะห์วิถีชีวิตพระสงฆ์ไทยกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในยุคปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าการศึกษารูปแบบวิปัสสนากรรมฐาน 5 สายหลักในประเทศไทย ซึ่งมีหลักการและวิธีการที่เหมือนและแตกต่างกันมีข้อดีและข้อเด่นแตกต่างกันออกไป อันนำไปสู่การทำความเข้าใจในหมุ่ฝึกปฏิบัติ ด้วยซึ่งเป็นหลักการใหญ่ และเป็นรูปแบบปฏิบัติสมถกรรมฐานและรูปแบบปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การสอนแตกต่างกันออกไป อันเป็นไปตามจริตอัธยาศัย ทักษะ ความชำนาญ ประสบการณ์ และเวลาการปฏิบัติที่ได้ฝึกฝน เป็นต้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักการเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในยุคปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตพระสงฆ์ไทยกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในยุคปัจจุบัน

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์วิถีชีวิตพระสงฆ์ไทยกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในยุคปัจจุบัน” ผู้ศึกษาได้เตรียมแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1. แนวคิดเกี่ยวกับวิถีชีวิตของพระสงฆ์ในปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

วิถีชีวิตของพระสงฆ์ในปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชีวิตมนุษย์เพราะเป็นการฝึกหัดพัฒนาจิต ให้มีคุณภาพเหมาะแก่การนำไปใช้งานในหน้าที่ต่าง ๆ เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่ามนุษย์และสัตว์ทั้งหลายมีส่วนประกอบที่สำคัญ 2 อย่างคือ กายกับจิตซึ่งอิงอาศัยกันอยู่ กายนั้นอุปมาเหมือน บ้านเรือนอันเป็นที่อยู่อาศัย ส่วนจิตนั้นอุปมาเหมือนคนผู้อยู่อาศัยหรือเป็นเจ้าของเรือน บ้านเรือน จะเป็นอย่างไร จะแข็งแรงทนทาน จะสะอาดหรือสกปรก จะสวยงามหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับเจ้าของ เรือนหรือผู้อยู่ เรือนนั้นเป็นสำคัญชีวิตของคนและสัตว์ทั้งหลายเช่นเดียวกัน จะดีหรือเลวจะได้ดีหรือ ตกยาก จะเจริญรุ่งเรืองหรือไม่ขึ้นอยู่กับจิตใจเป็นสำคัญเรียกว่า ทุกสิ่งสำเร็จที่จิตก่อน ไม่มีอะไรปรากฏ ขึ้นโดยที่ไม่ปรากฏที่จิตก่อน ดังนั้น ถ้าจิตใจดีจะส่งผลให้เกิดการกระทำความดีการพูดดีเพราะการกระทำความดีการพูดดี นั้นเอง ความสุขย่อมจะเกิดตามมา ส่วนจิตที่ไม่ดีย่อมส่งผลให้เกิดการกระทำความชั่วพูดชั่ว

เพราะผลของ การทำชั่วพุดชั่วนั้น ความทุกข์ย่อมจะเกิดขึ้นและตามมา (พระครูสมุห์ทองล้วน คงพิศ, 2545: 6-7) มีพระบาลีได้กล่าวไว้ว่า “วิปัสสนา ภิกขเว ภาวิตา กิमतมฺนุโกติปญฺญา ภาวิติ ปญฺญาภาวิตา กิमतมฺนุโกติยา อวิชา สา ปทียติ” แปลว่า “วิปัสสนาที่ภิกษุเจริญแล้วย่อมให้ สำเร็จประโยชน์อะไร คือ ย่อมให้ปัญญาเจริญ ปัญญาที่เจริญแล้วย่อมให้สำเร็จประโยชน์อะไร คือ ย่อมละอวิชชาได้” (อง.ทุก. (ไทย) 20/32/76.) เมื่อเป็นเช่นนี้การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จึงเป็นอุบายที่ทำให้เรื่องปัญญาเป็นการสอนให้บุคคลใช้ปัญญา สติและความเพียรพยายามเพ่งพินิจดูสิ่งที่เราเรียกว่า ชันธ์ 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณหรือพุดโดยสรุปว่า รูปและนาม คำว่ารูปนั้น คือสิ่งที่เราเห็นด้วยตา ได้ ยินด้วยหู สูดดมด้วยจมูก ชิมรสด้วยลิ้น ถูกต้องด้วยกาย สิ่งที่เรื่อกว่านาม ได้แก่สิ่งที่เรารู้ด้วยใจ เช่น ความสุข ความทุกข์ความรัก ความเมตตา ความกรุณา เป็นต้น นั้นเป็นนาม เพราะฉะนั้น สิ่งใดที่เป็น รูป เสียง กลิ่น รส เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ซึ่งบุคคลสัมผัสได้ด้วยตา หูจมูก ลิ้น กาย สรุปรวมเรียกว่า เป็นรูป บุคคลได้ ใช้ปัญญาพินิจพิจารณาองค์รูปนามเหล่านั้นในแง่ของความเป็นจริงตามหลักของ สามัญลักษณะคือ ลักษณะที่เสมอกันในสัตว์และสังขารทั้งหลาย ได้แก่ความเป็นของไม่เที่ยง เมื่อนั้น เป็นการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ถ้าพูดตามสมัยใหม่เขาเรียกว่า การ พัฒนาจิต การ พัฒนาศีลธรรม ข้อเท็จจริงเป็นเรื่องเก่าเป็นเรื่องตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ อยู่พระองค์ทรง ชี้แจงต่อพุทธบริษัทให้บำเพ็ญจิตภาวนา พัฒนาจิตให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตโดยใช้ สติปัญญาเป็นอาภรณ์ ประดับจิต (พระราชธรรมนิเทศ, 2535: 7) วิธีปฏิบัติวิปัสสนาในสติปัฏฐาน 4 ที่เรียกว่า ทางสายเอกของ พระพุทธเจ้าเป็นฐานะหน้าที่ จะต้องดำเนินวิถีชีวิตโดยใช้สติปัญญาเป็นอาวุธ เพื่อไม่ให้ผิดพลาดในการทำงานทุกอย่าง เพราะหน้าที่ และการงานเป็นผลงานของชีวิตที่เราต้องทำโดยใช้สติปัญญาตลอดเวลา แต่การงานที่ประกอบไปด้วย ปัญญานั้น ถ้าไม่ฝึกไม่อบรมด้วยความอดทนอย่างยิ่งแล้วเราจะไม่พบความจริง (พระธรรมสิงหบุราจารย์, ม.ป.ป: 127) โดยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยเอาสติเข้าไปตั้งกำกับ จิตตามช่องทวารทั้ง 6 เมื่อปฏิบัติ ได้ผลแก่กล้าแล้วจะเข้าตัดต่ออายตนะทั้ง 6 คู่กันไม่ให้ติดต่อกันได้โดย จะเห็นตามความเป็นจริงว่า เมื่อ ตากระทบรูปเห็นสักแต่ว่าเป็นแค่รูปไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนบุคคลเราเขา ไม่ทำให้ความรู้สึกรู้จักคิดปรุงแต่งให้ เกิดความพอใจหรือไม่พอใจเกิดขึ้น รูปจะดับลงอยู่ ณ ตรงนั้นเอง ไม่ไหล เข้ามาสู่ภายในจิตได้อกุศลกรรมทั้งหลายจะไม่ตามเข้ามา “ผู้ใดตัดความยึดถือในรูปนามได้แล้ว ทำให้ สงบได้แล้ว ระวังได้แล้วเผด็จด้วย ญาณคือไฟแล้วความยึดถือว่าเป็นของเราในนามรูปย่อมไม่มีแก่ผู้ใดโดย ประการ ทั้งปวง” (ขุ.ม. (ไทย) 29/185/523)

2. ขั้นตอนในการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

ส่วนนี้เป็นการอธิบายเกี่ยวกับทักษะอาชีพ ที่เป็นความชัดเจนหรือความสามารถของบุคคล ในเรื่องใดเรื่องกฤษบุตรผู้หวังจะบำเพ็ญกรรมฐาน เมื่อได้เรียนบทกรรมฐานจนเข้าใจดีแล้วและเมื่อได้รับ อารมณ์กรรมฐานอันเหมาะสมกับจริตของตนได้แล้ว และเลือกสถานที่อันเหมาะสมแก่การปฏิบัติได้แล้ว ใน วันหรือเวลาปฏิบัตินั้น ก่อนลงมือปฏิบัติจะต้องจัดการภารกิจเบื้องต้นของตนให้สำเร็จก่อน ตามลำดับ

นั่นก็คือการกำจัดความกังวลต่าง ๆ ออกไป เรียกว่าการตัดปิลิโธร ปิลิโธร แปลว่า เครื่อง ผูกพัน หรือ หน่วงเหนี่ยว ซึ่งเป็นเหตุให้หวั่งกังวล ฉะนั้นจึงต้องตัดปิลิโธรซึ่งเป็นความกังวลในเรื่อง ต่าง ๆ ให้หมดสิ้น ก่อนลงมือปฏิบัติเพื่อไม่ให้ป็นเครื่องขัดขวางการปฏิบัติทำให้เกิดความล่าช้า หรือ อาจทำให้การปฏิบัติ ไม่ก้าวหน้า เสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์เครื่องทำให้เกิดความกังวลนั้นมีอยู่ 10 ประการ (พระพุทธโฆส เถระ, 2556: 147) คือ

1. อวาสปิลิโธร ความกังวลเรื่องที่อยู่อาศัยนั้น หมายถึง ความหวั่งกังวลสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น สิ่งของที่ตัวสะสมไว้ทำงานที่ค้างค้างอยู่ หรือความสวดสบายที่ตนได้รับจากการอยู่ใน อาวาสนั้น เหล่านี้เรียก อวาสปิลิโธร แต่ถ้าใครสามารถตัดความยินดีในสิ่งนั้น ๆ เสียแล้วไม่หวั่ง เป็นการทำงาน สิ่งของหรือความสวดสบายอย่างไร ก็ไม่จัดว่าเป็นอวาสปิลิโธร

2. กุลปิลิโธร ความกังวลเรื่องตระกูล หมายถึง ความหวั่งกังวลตระกูลญาติหรือ ตระกูล อุปฐากที่ตนเองชอบคลุกคลีด้วย เพราะความหวั่งใยในความทุกข์สุขของตระกูลนั้นทำให้ไม่ สามารถไป ไหนได้แม้แต่การจากไปเพื่อหาที่อันสงบวิเวกปฏิบัติธรรมก็ไม่อาจทำได้นี้เรียกว่า กุล ปิลิโธร

3. ลาภปิลิโธร ความกังวลเรื่องลาภสักการะ หมายถึง ความหวั่งกังวลถึงปัจจัย 4 ที่ตนเคย ได้รับเมื่ออยู่ในอาวาสนั้น เช่น มีกิณนิมิตมาก มีญาติโยมมาถวายภัตตาหาร ถวายสังฆทาน และปัจจัย 4 อื่น ๆ เป็นประจำและจำนวนมาก จนเกิดความเสียดายไม่อยากจากไปไหน เพราะกลัว จะสูญเสียลาภ เหล่านั้น นี้เรียกว่า ลาภปิลิโธร

4. คนปิลิโธร ความกังวลเรื่องหมู่คณะ หมายถึง ความหวั่งหมู่คณะเพื่อนฝูงที่รู้จัก มักคุ้น หรือความหวั่งกังวลในการสอนหนังสือ หรือการแสดงธรรม การอบรมสั่งสอนหมู่คณะต่าง ๆ ที่ ตนต้อง รับผิดชอบอยู่ จนไม่อาจตัดใจละทิ้งหมู่คณะเหล่านั้นไปได้นี้เรียกว่า คนปิลิโธร

5. กัมมปิลิโธร ความกังวลเรื่องการทำงาน หมายถึง ความหวั่งกังวลในเรื่องงานที่ตน ทำอยู่ เช่น การซ่อม การก่อสร้าง การดูแล การบูรณะ การปรับปรุงอารามที่ตนอยู่ หรือที่ต้องต้อง รับผิดชอบ ความรับผิดชอบต่อกายกาคูแลหรือลงมือทำงานต่าง ๆ เหล่านั้น ทำให้ไม่มีเวลาในการ ปฏิบัติธรรม นี้เรียกว่า กัมมปิลิโธร

6. อัทธานปิลิโธร ความกังวลเรื่องการเดินทาง หมายถึง มีความจำเป็นจะต้อง เดินทางไป ทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เดินทางไปแสดงธรรม เดินทางไปเป็นอุปัชฌาย์เดินทางไป เข้าปริวาสตาม ที่ ต่าง ๆ จนไม่มีเวลาปฏิบัติธรรม นี้เรียกว่า อัทธานปิลิโธร

7. ญาติปิลิโธร ความกังวลเรื่องญาติในวัด ได้แก่ พระอุปัชฌาย์สัทธิวินัยิก อันเต วาลิก ภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌาย์ร่วมอาจารย์กัน ญาติในบ้าน เช่น โยมพ่อ โยมแม่ พี่น้อง ญาติเหล่านี้ที่ เจ็บป่วย เป็น เหตุแห่งความกังวลของภิกษุ นี้เรียกว่า ญาติปิลิโธร

8. อาพาธปิลิโธร ความกังวลเรื่องการเจ็บป่วย หมายถึง ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นใน ตน ทำ ให้เกิดความกังวลในการรักษา หรือทุกข์เวทนาจากความเจ็บป่วย ทำให้เกิดอุปสรรคใน การปฏิบัติธรรม นี้เรียกว่า อาพาธปิลิโธร วิธีแก้ไขคือการรักษาอาการเจ็บป่วยเสียก่อนจนมีสุขภาพดี แล้ว หรือถ้าไม่

สามารถรักษาให้หายได้ก็ควรทำใจโดยคิดว่าเป็นธรรมดาชีวิต เอาความเจ็บป่วยนั้น เป็นอุปถัมภ์ในการพิจารณา ก็สามารถบรรลุธรรมได้เช่นกัน

9. คณฺถปฺลิโพธ ความกังวลเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียน หมายถึง ผู้ที่กำลังศึกษาอยู่ ต้องเอาเวลาทั้งหมดมาดูหนังสือ ทำรายงาน คั่นคว่ำตำรับตำราต่าง ๆ จนไม่มีเวลาปฏิบัติธรรม ต้อง กังวลอยู่กับการศึกษาเล่าเรียน นี้เรียกว่า คณฺถปฺลิโพธ แต่สำหรับการศึกษาปริยัติธรรม ทำให้ผู้ศึกษา มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมยิ่งขึ้น จนเกิดปัญญาญาณเห็นแจ้งในสัจธรรมบรรลุผลนิพพานได้ เช่นกัน ดังเรื่อง พระจุฬหิงสา เป็นต้น

10. อิทฺธิปฺลิโพธ ความกังวลเรื่องการแสดงฤทธิ์หมายถึง พระภิกษุที่ใดมาน อภิญญาจนสามารถแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ เช่นดำดิน เหาะไปในอากาศ ทุติยตาพิทยเป็นต้น ต้องกังวล ในการระวังรักษา ฤทธิ์นั้นไม่ให้เสื่อม จนต้องหมั่นฝึกฝนอยู่เสมอ จนไม่มีเวลาเจริญวิปัสสนา ความ กังวลในการรักษาฤทธิ์ที่มีในตนมิให้เสื่อม นี้เรียกว่า อิทฺธิปฺลิโพธ

ผู้วิจัยเห็นว่า ปฺลิโพธ เครื่องกังวลต่าง ๆ เหล่านี้บุคคลผู้ต้องการปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง จะต้องกำจัดให้หมดไปเสียก่อนเป็นเบื้องต้น มิฉะนั้นจะเป็นเครื่องขัดขวางการปฏิบัติธรรม ทำให้ไม่ เกิดความก้าวหน้าในการปฏิบัติและในที่สุดก็ต้องเลิกล้มการปฏิบัติลงเสียกลางคัน เป็นการเสียเวลา เปล่าอย่างน่าเสียดาย เมื่อตัดความกังวลห่วงใยในเรื่องต่าง ๆ ได้หมดสิ้นแล้ว เป็นอันว่าพร้อมแล้วใน การเดินทางไปแสวงหาครูอาจารย์ที่จะเป็นผู้สอนกรรมฐานต่อไป

ขั้นตอนในการปฏิบัติกรรมฐานนั้น จะต้องทำกิจต่าง ๆ ให้เรียบร้อยก่อนหรือถ้าไม่ สามารถทำกิจให้แล้วเสร็จได้ให้ตัดความกังวลอันเกิดจากหน้าที่การงานหรือสังคม จากนั้นให้ชำระศีล ให้บริสุทธิ์ ด้วยการละเว้นข้อห้าม ไม่ว่าจะเป็นศีลในระดับใด แล้วสมาทานเพื่อให้เกิดความมั่นใจ ใน การปฏิบัติธรรม จากนั้นเป็นการถวายตัวต่อพระพุทธเจ้าและพระอาจารย์เพื่อเป็นการยืนยันว่าจะ ปฏิบัติตามหลักการของพระพุทธองค์และคำแนะนำของพระอาจารย์ทุกประการรำลึกและบูชาคุณ ของพระรัตนตรัยแผ่เมตตาความประสพศุขีไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลายไม่มีประมาณ พิจารณาถึงความ ตายทุกกลมหายใจเข้าออก และรำลึกอยู่ว่าตนเองเป็นคนที่โชคดีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์และได้พบ พระพุทธศาสนา ได้มีโอกาสเจริญกรรมฐานและอธิษฐานขอกรรมฐานด้วยความตั้งใจ ในการปฏิบัติ กรรมฐานนั้นจะต้องรู้จักกาลด้วยว่ากาลใดเป็นสมณะหรือกาลใดเป็นวิปัสสนา เมื่อรู้จักกาลแล้วจึง ปฏิบัติตามกาล คำว่าตามกาล คือภิกษุณนั้นเมื่อกำหนดพิจารณาธรรมโดยชอบตามกาล เมื่อจิตฟุ้งซ่าน เป็นกาลแห่งสมณะเมื่อจิตตั้งมั่น เป็นกาลแห่งวิปัสสนา สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

โยคีโต ยกจิตไว้ในกาล (หนึ่ง) ชมฺจิตในอีกกาลหนึ่ง ทำจิตใจรีนเริงตามกาล ตั้งจิตให้มั่นใน กาลเพ่งดูจิตตามกาล โยคินั้น ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในกาล

การยกจิต ธรรมมีในกาลไหน การชมจิตธรรมมีใน กาลไหน กาลสำหรับทำจิตให้รีนเริงธรรมมีในกาลไหน และกาลแห่งสมณะเป็นอย่างไร บัณฑิตย่อม แสดงกาลสำหรับเพ่งดูจิตของโยคีไว้อย่างไร

การยกจิตควรมีในเมื่อจิตย่อหย่อน การข่มจิตควรมีในเมื่อจิตฟุ้งซ่าน โยคีควรทำจิตที่ถึงความไม่แหล่ขึ้นให้เร็นเริงทุกเมื่อ จิตเร็นเริง ไม่ย่อหย่อน ไม่ฟุ้งซ่านย่อมมีในกาลใด ในกาลนั้นก็เป็กาลแห่งสมณะ ใจพึงยินดีอยู่ภายในโดยอุบายนี้เอง เมื่อใดจิตตั้งมั่น เมื่อนั้นโยคีพึงรู้จิตที่ตั้งมั่น แล้วพึงเพ่งดูจิตนักปราชญ์รู้จักกาล ทราบกาล ฉลาดในกาลพึงกำหนดอารมณ์อันเป็นนิมิตของจิตโดยควรแก่กาล (ขุ.ม. (ไทย) 29/210/167-168.)

3. รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

คัมภีร์อรรถกถา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีหามรรค ปญญาวรรค มีเนื้อความกล่าวถึงอนุปัสสนา 7 ดังเช่นว่า “อนิจจานุปัสสนา (การพิจารณาเห็นเป็นของไม่เที่ยง) แล่นไปในสังขารที่เห็นแล้วโดยความไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกขว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์และโดยความเป็นอนัตตาว่า สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา ฉะนั้น อนิจจานุปัสสนานั้นที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมชวนปัญญา (ปัญญา แล่นไป) ให้บริบูรณ์” (สม.อ. (ไทย) 14/520/524.)

บรรดาบทเหล่านั้น ปิติแผ่ไป สุขแผ่ไป เปรียบเหมือนเท้าทั้ง 2 ใจแผ่ไป แสงสว่างแผ่ไป เปรียบเหมือนมือทั้ง 2 ฉะนั้นเป็นบาทแห่งอภิญา เปรียบเหมือนกายก่อนกลาง. นิมิตเป็นเครื่องพิจารณา เปรียบเหมือนศีระะ ท่านพระสารีบุตรเถระแสดงสัมมาสมาธิอันประกอบด้วยองค์ 5 กระทำให้เป็นเหมือนบุรุษผู้สมบูรณ์ด้วยอวัยวะน้อยใหญ่ด้วยประการฉะนี้ สมาธิในอรรถกถานั้น ท่านประสงคเ้าในคำเป็นต้นว่า สมาธินี้เป็นสุขในปัจจุบันด้วยนั้นเทียว จริงอยู่ สมาธิในอรรถกถานั้น ชื่อว่าสุขในปัจจุบัน เพราะเป็นสุขในขณะที่บรรลุแล้วๆ สมาธิต้นๆ เป็นวิบากแห่งสุขต่อไป เพราะเป็นปัจจัยแห่งสุขในสมาธิหลังๆ ที่ชื่อว่าอริยะ เพราะความเป็นผู้ห่างไกลจากกิเลสทั้งหลาย ที่ชื่อว่านิรามิส เพราะความไม่มีแห่งอาโมสคือกาม อาโมสคือวัฏฏะและอาโมสคือโลก ที่ชื่อว่าไม่เสพคนชั่ว เพราะความเป็นผู้เสพมหาบุรุษทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ที่ชื่อว่าสัทบุรุษ เพราะอวัยวะสงบ เพราะอารมณ์สงบ และเพราะความกระวนกระวาย คือกิเลสทั้งปวงสงบ ที่ชื่อว่าประณีต เพราะอรธว่าไม่เดือดร้อน ที่ชื่อว่าได้ความสงบระงับ เพราะได้ความสงบระงับกิเลส หรือเพราะได้ซึ่งความเป็นคือสงบระงับกิเลสจริงอยู่ สองบทนี้คือ ปฏิปัสสทฐ์ ปฏิปัสสทฐิ โดยเนื้อความก็เป็นอันเดียวกัน อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าได้ความสงบระงับ เพราะความที่พระอรหันต์ผู้มีกิเลสสงบระงับได้แล้ว. ที่ชื่อว่าบรรลุความเป็นธรรมเอกผุดขึ้น (การเข้าสมาธิที่มีจุดหมายเป็นหนึ่ง) เพราะบรรลุโดยเอกทิภาวะ หรือเพราะบรรลุซึ่งเอกทิภาวะ ชื่อว่าบรรลุเอกทิภาวะ เพราะอันพระโยคาวจรข่มปัจจนิกธรรมห้ากิเลส แล้วไม่บรรลุด้วยสัมปโยคจิตอันเป็นสังขาร เหมือนสาสวะสมาธิอันมีคุณน้อย ฉะนั้น และเพราะไม่ข่มสัมปโยคจิต อันเป็นสังขาร ห้ามนั้น พระโยคาวจรเมื่อเข้าสมาธินั้น หรือเมื่อออกจากสมาธินั้น ย่อมมีสติเข้าเทียว ย่อมมีสติออกเทียว เพราะความเป็นผู้ถึงความปลอดแห่งสติ อีกอย่างหนึ่ง พระโยคาวจรชื่อว่ามัสติเข้า มีสติออกด้วยสามารถแห่งกาลตามทีตนกำหนดไว้ เพราะเหตุนี้ในที่นี่ เมื่อพระโยคาวจรพิจารณาอย่างนี้ว่า สมาธินี้มีสุขในปัจจุบัน และมีสุขเป็นวิบากต่อไป ดังนี้ อปรปัจจัยญาณอันเป็นของเฉพาะตนนั่นเอง ย่อมเกิดขึ้น อปรปัจจัยญาณนั้นเป็นองค์

อย่างหนึ่ง แม้ในบทที่เหลือ ก็นัยนี้เหมือนกัน สมานีนี้ ท่านเรียกว่า สัมมาสมาธิประกอบด้วยญาณ 5 ด้วย ปัจเจกขณญาณ 5 เหล่านี้ด้วยประการฉะนี้ ในวาระนี้ ท่านกล่าวมรรคไว้ในบทที่เป็นส่วนแห่งคุณวิเศษ กล่าวผลไว้ในบทที่ควรกระทำให้แจ้ง คำที่เหลือเหมือนกับคำตันนั้นแล (อภิ. วิ. 35/833.)

โดยพระพุทธเจ้าได้ตรัสบอกแก่อุททายถึงข้อ ปฏิบัติที่พระองค์ทรงประทานแก่พระสาวกอันเป็นทางให้ถึงความสงบ ความตรัสรู้ ซึ่งเป็นเหตุให้สาวกของพระองค์ได้บรรลุที่สุดแห่งอภิญญา และบารมี ซึ่งประกอบด้วยโพธิปักขิยธรรม 37 วิโมกข์ 8 อภิกายตนะ 8 กสิณ 10 ฌาน 4 และวิชา 8 ซึ่งมีหัวข้อปฏิบัติเกือบจะเป็นแบบเดียวกัน กับในอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต ต่างที่ไม่มีมีสัญญา 20 และอนุสสติ 10 (ม.ม. (ไทย) 13/247-259/291-306.)

ดูกรอุททาย อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเรา ปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเจริญสติปัฏฐานสี่. ดูกรอุททาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัส ในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัด อภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้. ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเรา ปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอกแล้ว เจริญสติปัฏฐานสี่นั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญา (พระอรหัต) อยู่

ดูกรอุททาย อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเจริญสัมมปปธานสี่. ดูกรอุททาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ยังความพอใจให้เกิดพยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้เริ่มตั้งความเพียร เพื่อยังกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น เพื่อความตั้งมั่น เพื่อความไม่เลือนหาย เพื่อความมีอยู่เพื่อความไพศาล เพื่อความเจริญ เพื่อความสมบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอก แล้วเจริญสัมมปปธานสี่นั้นแล สาวกของเราเป็นอันมาก จึงได้บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่

ดูกรอุททาย อีกประการหนึ่ง เราได้บอกปฏิบัติแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเรา ปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเจริญอิทธิบาทสี่. ดูกรอุททาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วย ฉันทสมาธิ และปธานสังขาร เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วย วิริยสมาธิ และปธานสังขาร เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วย จิตสมาธิ และปธานสังขาร เจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วย วิมังสาสมาธิ และปธานสังขาร. ก็เพราะสาวกทั้งหลายของเรา ปฏิบัติตามปฏิบัติที่เราบอก แล้วเจริญอิทธิบาทสี่นั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุบารมีอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาอยู่ (ม.ม. (ไทย) 13/333-334.)

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเน้นการศึกษาทางเอกสาร (Documentary Research) และวิจัยภาคสนาม (Fields Research) โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 11 รูป/คน โดยมีขั้นตอนประกอบด้วย

- 1) นำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกไปทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)
- 2) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Techniques)

ผลการวิจัย

1. ผลศึกษาหลักการเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในยุคปัจจุบัน พบว่า รูปแบบวิถีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน 5 สายของพระสงฆ์ไทยในยุคศตวรรษที่ 25 กับยุคปัจจุบัน ทุกสายล้วนปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐานเหมือนกัน โดยจะแตกต่างกันในส่วนของกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ที่มุ่งเน้นการสอนในวิธีการที่ต่างกันไป สำหรับ เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา เป็นสิ่งที่ทุกสำนักต่างก็มีการนำมาใช้ในการปฏิบัติ แต่อาจจะใช้คำอธิบายในวิธีปฏิบัติ ที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งเป็นการยืนยันว่า การเจริญสติปัฏฐานถือเป็น พื้นฐานการปฏิบัติของทุกสาย ซึ่งสอดคล้องกับหลักปฏิบัติที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์วิสุทธิมรรค

2. ผลศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตพระสงฆ์ไทยกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในยุคปัจจุบัน พบว่า มีความแตกต่างในแง่ของรายละเอียดวิธีการ และข้อวัตรปฏิบัติ แต่โดยหลักปฏิบัตินั้นต่างก็มียึดหลักปฏิบัติสอดคล้องกับหลักปฏิบัติตามในคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเป้าหมายรูปแบบวิถีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน 5 สายของพระสงฆ์ไทยในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งการที่ปรากฏรูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่หลากหลายนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่แปรผันไปตาม เทคนิคของผู้สอน แต่ก็ถือเป็นโอกาสที่ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถที่จะเลือก วิธีการที่เหมาะสมกับจริตหรือศรัทธาตามครูบารของตนเอง โดยมีเป้าหมายอันเดียวกันคือ เพื่อนำผู้ปฏิบัติให้หลุดพ้นจากทุกข์ คือมรรคผลนิพพาน

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลศึกษาหลักการเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในยุคปัจจุบัน พบว่า รูปแบบวิถีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน 5 สายของพระสงฆ์ไทยในยุคศตวรรษที่ 25 กับยุคปัจจุบัน ทุกสายล้วนปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐานเหมือนกัน โดยจะแตกต่างกันในส่วนของกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ที่มุ่งเน้นการสอนในวิธีการที่ต่างกันไป สำหรับ เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา และธัมมานุปัสสนา เป็นสิ่งที่ทุกสำนักต่างก็มีการนำมาใช้ในการปฏิบัติ แต่อาจจะใช้คำอธิบายในวิธีปฏิบัติ ที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งเป็นการยืนยันว่า การเจริญสติปัฏฐานถือเป็น พื้นฐานการปฏิบัติของทุกสาย ซึ่งสอดคล้องกับหลักปฏิบัติ

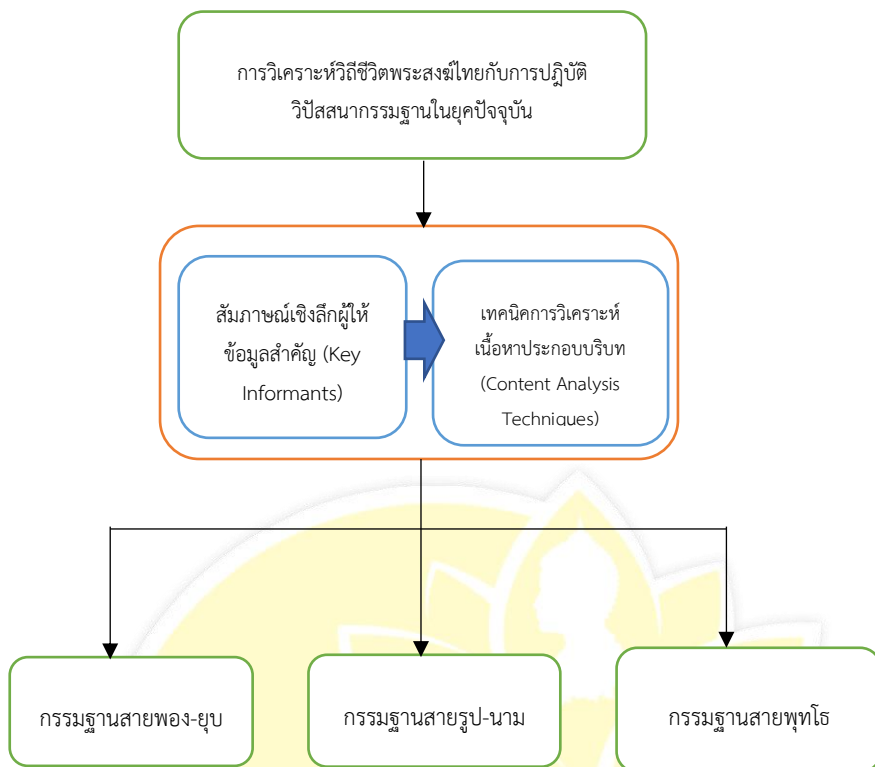
ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์วิสุทธิมรรค สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูภาวนาวิธานสิริ วิ. (2560: 75) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “รูปแบบการสอบอารมณ์กลุ่มเพื่อการให้การปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา แก่ ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน” จากการศึกษาพบว่า กระบวนการสอบอารมณ์กลุ่มตามแนววิปัสสนากรรมฐาน การสอบอารมณ์กลุ่ม คือ การทำหน้าที่ในการให้การปรึกษาของพระวิปัสสนาจารย์แก่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนา กรรมฐานครั้งละหลายๆ คน เพื่อให้คำแนะนำที่ดีและวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมตรงตามสภาวะธรรมของผู้ปฏิบัติพระวิปัสสนาจารย์จึงต้องเป็นกัลยาณมิตรคอยสังเกต ควบคุม ให้กำลังใจ ให้คำปรึกษา สร้างแรงจูงใจ และแนะนำฝึกหัดทั้งระหว่างปฏิบัติหรือขณะมาเล่าการปฏิบัติในช่วง การสอบอารมณ์อีกทั้งยังต้องมีความรู้ทั้งปริยัติปฏิบัติและปฏิเวธ คือ เคยได้รับผลจากการปฏิบัติ หรือ เคยถูกอาจารย์แนะนำและให้การปรึกษามาก่อน จึงจะสามารถนำประสบการณ์นั้นมาถ่ายทอด แก่ผู้มาปฏิบัติ หรือขอคำปรึกษากับตนได้

2. ผลศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตพระสงฆ์ไทยกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในยุคปัจจุบัน

พบว่า มีความแตกต่างในแง่ของรายละเอียดวิธีการ และข้อวัตรปฏิบัติ แต่โดยหลักปฏิบัตินั้นต่างก็มียึดหลักปฏิบัติสอดคล้องกับหลักปฏิบัติตามในคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเป้าหมายรูปแบบวิถีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน 5 สายของพระสงฆ์ไทยในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งการที่ปรากฏรูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่หลากหลายนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่แปรผันไปตาม เทคนิคของผู้สอน แต่ก็ถือเป็นโอกาสที่ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถที่จะเลือก วิธีการที่เหมาะสมกับจริตหรือศรัทธาตามครูบาอาจารย์ของตนเอง โดยมีเป้าหมายอันเดียวกันคือ เพื่อนำผู้ปฏิบัติให้หลุดพ้นจากทุกข์ คือมรรคผลนิพพาน สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูศรีปริยัติวิกรม (2546: 2) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาเทคนิคและรูปแบบการเผยแผ่พุทธธรรมของพระเทพสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐตฺธมฺโม) วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี” พบว่า ปัจจุบันจะเห็นวามืองนครหรือสถาบันทางสังคมต่าง ๆ เกิดขึ้น สถาบันเหล่านั้นได้ทำหน้าที่ แทนวัดและพระสงฆ์มากมาย ทำให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์ที่เคยมีความสำคัญต่อสังคมมาเป็น เวลานั้น บัดนี้ความสัมพันธ์ระหว่างพระกับชาวบ้านมีน้อยลง พระสงฆ์มีบทบาทน้อยลงจากเดิม มาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวาทกรรมทางศาสนาขาดความรู้ความสามารถในด้านการสื่อสาร ได้มี ผู้ทำการวิจัยงานในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย พบว่าการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อันเป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์นั้นขาดองค์กรผู้บริหารที่ดีทำให้ไม่มีประสิทธิภาพพอที่จะชักจูงคนให้ มาศรัทธาเลื่อมใสได้เนื่องจากพระสงฆ์หรือผู้นำทางศาสนาขาดความรู้ ขาดทักษะในด้านการเผยแผ่ ขาดเครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัย ระเบียบเทคโนโลยีในด้านการสื่อสารไม่ทันสมัย อีกทั้งในภาษาพระซึ่ง คนในสมัยนี้ฟังไม่เข้าใจ

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย “การวิเคราะห์วิถีชีวิตพระสงฆ์ไทยกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในยุคปัจจุบัน” มีรายละเอียดตามแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์วิถีชีวิตพระสงฆ์ไทยกับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในยุคปัจจุบัน” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ปัจจุบันการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในประเทศไทยยังมีอีกหลายแนวทาง ซึ่งมีครูบาอาจารย์หรือเจ้าสำนักที่มีชื่อเสียง แม้จะไม่แพร่หลาย ในวงกว้าง แต่ก็เป็นที่น่าศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจในหมู่ชาวพุทธ ด้วยกัน ซึ่งการศึกษาด้วยเชิงคุณภาพนั้น อาจยังไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจใน การปฏิบัติของแต่ละสายให้เที่ยงตรง การได้เข้าร่วมปฏิบัติ สัมภาษณ์ผู้สอน รวมถึงนักปฏิบัติในแต่ละสาย จะทำให้เกิดความเข้าใจแนวการปฏิบัติกับครูบาอาจารย์จะทำให้ได้ผลอย่างถ่องแท้มากยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ ผู้วิจัยเห็นวาระรูปแบบวิถีรูปแบบวิถีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานกับพระสงฆ์ไทยในยุคปัจจุบัน รูปแบบวิถีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน 5 สายของพระสงฆ์ไทยก็ยังไม่แตกต่างกัน

จากเดิม เพราะทุกสายกรรมฐานยังยึดหลักปฏิบัติตามครูบาอาจารย์ และพระไตรปิฎก คัมภีร์วิสุทธิมรรค กันเป็นส่วนใหญ่ เน้นในสายใดสายหนึ่งไปเลย เช่น สายพอง-ยุบ ก็เจาะประเด็นเข้าไปเลยว่ามันก็นัก ก็สาขาของสายพอง-ยุบ สำคัญนั้นมีรูปแบบวิถีปฏิบัติกันอย่างไร อาแล้วจึงลงมือปฏิบัติกับรูปแบบวิปัสสนากรรมฐานของสายนั้นๆ ให้เต็มที่ ให้รู้เห็นความเป็นจริง ความเกิดดับของสายนั้นๆ

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการทําวิจัยในครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรทำความเข้าใจว่าในปัจจุบันนี้รูปแบบวิปัสสนากรรมฐาน 5 สาย แต่ละสายก็มีการแตกกิ่งก้านสาขากันโดยมาก และถ้าโยคีหรือสาธุชนทั้งหลายจะนำไปศึกษานามาใช้และปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ถือได้ว่าเป็นการสมควรยิ่ง เอาตามจริตหรือตามครูบารของตนที่นับถือศรัทธา เพราะการปฏิบัติกรรมฐานเป็นการปฏิบัติตามคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่แท้จริง หรือ “ปฏิบัติบูชา” คือการแสดงความเคารพสักการะพระพุทธรูป ด้วยการบูชาอันสูงสุด และถ้าชาวพุทธทุกคนยึดหลักปฏิบัติบูชาพร้อมทั้งก่อให้เกิดความสงบแก่ตนเองแก่ครอบครัวและแก่ประเทศชาติ และถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติบูชาขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่น่าสนใจ และน่าคนคว่าเป็นมหาศาลอย่างยิ่งสืบไป

เอกสารอ้างอิง

- พระครูภาวนาวีรานุสิฐ วิ. (2560). “รูปแบบการสอบอารมณ์กลุ่มเพื่อการให้การปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยาแก่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน”. รายงานวิจัย. คณะมนุษยศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูศรีปริยัติวิกรม (2546). “ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาเทคนิคและรูปแบบการเผยแผ่ พุทธธรรมของพระเทพสิงหนุราชจารย์ (เจริญ ฐิตธมโม) วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขาวิชาธรรมนิเทศ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูสมุทรทองล้วน คงพิศ (2545). “วิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท: กรณีศึกษาวิธีปฏิบัติกรรมฐานตามแนวทางของพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ, ป.ธ. 9)”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พระธรรมสิงหนุราชจารย์ (มปป.). ประวัติชีวิต การงาน หลักธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (2551). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพุทโธโสเถระ (2556). คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรส.

- พระมหาศรีบุญ ปณฺณโร (2546). “การศึกษาหลักการและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสุธรรมยานเถร (ครูบาอินทจักรรักษา)”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชธรรมนิเทศ (2535). ธรรมปริทรรศน์ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วริยา ชินวรรณ และคณะ (2543). สมาธิในพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม (2553). คู่มือปฏิบัติ สมถวิปัสสนากรรมฐาน 5 สาย. นครปฐม: เพชรเกษมพรินติ้ง.

การวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของการศึกษา
ศูนยพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์
INSTILLING VIRTUES THROUGH BUDDHIST PRINCIPLES
FOR STUDENTS

เอกลักษณ์ เทพวิจิตร และพระวีโรจน์ จันทปญโญ
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Ekalak Thepwijit and Phra Raweerot Chandapanyo
Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: akekalak.tap@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนยพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์” มีวัตถุประสงค์การวิจัย คือ 1) เพื่อศึกษาปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนยพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และ 2) เพื่อวิเคราะห์การแก้ไขปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนยพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ โดยวิเคราะห์ (1) การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (2) การตีความหมาย และ (3) การสังเคราะห์ เกี่ยวกับศึกษาปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนยพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท เพื่อนำเสนอศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนยพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โดยพบว่า

1. ผลการศึกษาปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนยพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พบว่า การจัดการศึกษาในศูนยพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ประสบปัญหาในด้านบุคลากร หลักสูตร และการเรียนการสอน โดยเฉพาะในเรื่องการวัดความรู้ความเข้าใจและพฤติกรรมผู้เรียน อย่างไรก็ตาม ศูนยมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นศูนยกลางการเรียนรู้ของชุมชน โดยมีบทบาทสำคัญ ได้แก่ การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้หลากหลายรูปแบบ และการเป็นศูนยฝึกอาชีพเพื่อพัฒนาทักษะของเด็ก เยาวชน และประชาชนในชุมชน

2. ผลการวิเคราะห์การแก้ไขปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนยพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พบว่า การพัฒนาสื่อการสอนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการแก้ไขปัญหาและเพิ่มศักยภาพของการเรียนการสอน สื่อการสอนที่มีความหลากหลาย เช่น สื่ออุปกรณ์ วัสดุการสอน และกิจกรรม ช่วยให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การกระตุ้นความสนใจและความสนุกสนานในการเรียน การเสริมสร้างความเข้าใจร่วมและประสบการณ์การเรียนรู้ การส่งเสริมการมีส่วนร่วม

ร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน การพัฒนาทักษะการศึกษาค้นคว้าของผู้เรียน การแก้ปัญหาความแตกต่างระหว่างบุคคลผ่านการจัดการเรียนรู้รายบุคคล

คำสำคัญ: การศึกษา, ศักยภาพการศึกษา, ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

Abstract

The research titled “Analysis of Problems and Potential of Sunday Buddhist Education Centers” had the following objectives: To study the problems and potential of Sunday Buddhist Education Centers. To analyze solutions to the problems and the potential of Sunday Buddhist Education Centers. This study employed a qualitative research methodology, including: Descriptive analysis, Interpretative analysis, and Synthesis. Content analysis techniques within the context of Sunday Buddhist Education Centers were used to identify and present findings. The results are summarized as follows:

1. Problems and Potential of Sunday Buddhist Education Centers Problems: The centers face challenges in areas such as personnel, curriculum, and teaching methods, particularly in assessing learners' knowledge, understanding, and behavior. Potential: These centers have the capacity to develop into community learning hubs. Key roles include organizing diverse educational activities and serving as vocational training centers to develop skills for children, youth, and the community.

2. Analysis of Solutions and Potential Development Solutions to Problems: The development of diverse teaching materials is a critical element in solving problems and enhancing the potential of teaching and learning processes. Various types of teaching aids, materials, and activities make the learning process more effective by: Stimulating interest and enjoyment in learning. Enhancing mutual understanding and experiential learning. Promoting participation in educational activities. Developing research and inquiry skills in learners. Addressing individual differences through personalized learning strategies. The findings emphasize the importance of innovative teaching materials and methods in improving the effectiveness and accessibility of Sunday Buddhist Education Centers, ensuring their role as vital resources for community development and lifelong learning.

Keywords: Education, Potential Of Education, Curriculum For Buddhist Sunday Schools

บทนำ

การพัฒนาคนุชนั้นเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์และสังคมอย่างแท้จริง หากมีคุณธรรมและจริยธรรมประจำใจเป็นพื้นฐาน หลักคำสอนทางศาสนาจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญ และเป็นหลักในการ

กล่อมเกล่าให้มีความสำนึกและเจตคติที่ถูกต้องต่องามศาสนายังส่งเสริมคุณธรรมของมนุษย์ในทางสร้างสรรค์ ให้นมนุษย์มีความรัก ความเมตตา ความเสียสละ ความสงบเยือกเย็น โดยกระบวนการทางการศึกษา เพื่อสร้างความพร้อมที่จะทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนร่วม หากมนุษย์ขาดการศึกษา ก็เหมือนขาดรากฐานสำคัญของชีวิต เพราะการศึกษาเป็นบ่อเกิดแห่งสรรพวิทยาการในการสร้างสรรค์และการพัฒนาทั้งเป็นปัจเจกและสังคมทุกระดับชั้น การศึกษาจึงเป็นกลไกที่สำคัญในการพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถของมนุษย์ในด้านต่างๆ ซึ่งจะเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมและประชาชาตินำไปสู่การพัฒนาที่มั่นคงและยั่งยืนไปได้ (พระมหาณรงค์ กนต์สีโล, ผศ.ดร. และคณะ, 2551) ซึ่งจะเห็นได้ว่า วัดในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่หลัก คือ เป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจและแหล่งเรียนรู้ทางศาสนา พระสงฆ์ช่วยปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน สั่งสอนให้คนเป็นคนดี ระบบการศึกษามัยใหม่และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคมไทย ทำให้คนไทยห่างไกลออกไปจากวัดมากขึ้นทุกที ทั้งๆ ที่วัดยังคงมีภาพของความเป็นผู้ให้อยู่อย่างไม่เปลี่ยนแปลง แต่การที่วัดได้ มีบทบาท เปลี่ยนแปลงไปในสายตาของคนในสังคม ก่อให้เกิดผลกระทบเกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสังคมชาวพุทธแบบดั้งเดิมของคนไทย หากเราจะนำวัดกลับมาเป็นที่กล่อมเกล่าปลูกฝังจริยธรรมความดีงามต่างๆ ดัง เช่นอดีต เราจะสามารถทำได้หรือไม่วัดมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมและวิถีชีวิตของคนไทย ทั้งในอดีตและปัจจุบันเพราะนอกจากจะเป็นสถานที่พำนักของพระภิกษุสามเณรแล้ว ยังเป็นสถานที่สำหรับศึกษาเล่าเรียนและเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามประเพณีดั้งเดิมมาช้านานตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการศึกษาตามแนวทางของตะวันตก วัดหลายแห่งทั้งในเมืองหลวงและหัวเมือง ได้ให้ความช่วยเหลือแก่รัฐในการจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาตามวิธีการสมัยใหม่ แต่เมื่อการศึกษาในระบบโรงเรียนมีการขยายตัวมากขึ้น มีระดับการศึกษาสูงขึ้น และเนื้อหาวิชาที่สอนในโรงเรียนมีเรื่องราวที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระศาสนามากขึ้น วัด กับโรงเรียนก็แยกออกจากกันจนเกือบสิ้นเชิง พระสงฆ์ไม่เกี่ยวข้องกับวิชาที่มากับความเจริญสมัยใหม่ทำให้ขาดสื่อกลางในการรับรู้ร่วมกัน ความเชื่อถือของประชาชนต่อพระสงฆ์ที่เคยนับถือว่าเป็นผู้นำทางปัญญา โดยคำแนะนำสั่งสอนของพระสงฆ์ที่เคยมีค่ายิ่งกลับแปรเปลี่ยนไป บทบาทของวัดและพระสงฆ์ห่างเหินกับสภาพสังคมและความเจริญที่นับวันจะมีมากขึ้นทุกวัน การที่จะชักนำคนเหล่านั้นให้เข้าหาหลักธรรมทางศาสนาที่เขายังไม่รู้นั้น เกิดเป็นความไม่เข้าใจกันมากขึ้น (พระราชมุนี, 2530: 16-18)

โดยมีเกณฑ์ในการจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ยึดถือตาม ระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ คือ การจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ให้จัดตั้งที่วัด มูลนิธิ สมาคม สถานศึกษาหรือหน่วยงานของรัฐ ซึ่งมีสถานที่ตั้งอยู่ใกล้บริเวณบ้านหรือชุมชน โดยมีหลักเกณฑ์ คือ 1) เป็นศูนย์การเรียนรู้ การเผยแผ่ อบรม ปลูกฝังศีลธรรมทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอันดีงามแก่4เด็กและเยาวชน 2) มีคณะกรรมการบริหารศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ 3) มีครูผู้สอนเพียงพอกับจำนวนนักเรียนในอัตราครูผู้สอน 1 รูป/คนต่อนักเรียนไม่เกิน 35 คน 4) มีสถานที่เรียนเหมาะสมและเพียงพอกับจำนวนนักเรียน สำหรับการจัดชั้น

เรียนและหลักสูตรการสอน ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กรมการศึกษากำหนด ซึ่งแบ่งเป็น 4 ชั้น คือ ชั้นเตรียมเป็นนักเรียนระดับประถม 1-2-3 ชั้น ชั้นต้นเป็นนักเรียนระดับประถม 4-5-6 ชั้นกลางเป็นนักเรียนมัธยม 1-2-3 และชั้นสูงเป็นนักเรียนระดับมัธยม 4-5-6 และมีหลักสูตรการสอนที่เป็นวิชาบังคับ 3 วิชา ได้แก่ วิชาธรรม วิชาประวัติพระพุทธศาสนา วิชาศาสนปฏิบัติ และวิชาเลือกอีก 1 วิชา ตามความเหมาะสมและให้มีการพัฒนาปรับปรุงองค์ประกอบการสอนและกิจกรรมการให้เกื้อหนุนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตรการสอน (กรมการศาสนา, 2545: 25)

จากการศึกษาเกี่ยวกับ “การวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์” ผู้วิจัยมีความคิดเห็นที่จะนำการศึกษาปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์มาเชื่อมโยงกับ การศึกษาหลักสูตร, กระบวนการศึกษา และการประเมินการศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทั้ง 2 ข้อ ประกอบด้วย เพื่อศึกษาหลักสูตรการศึกษาศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และเพื่อวิเคราะห์หลักสูตรการศึกษาศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อมุ่งไปสู่แนวทางใน การวิเคราะห์รูปแบบการศึกษาหลักสูตรของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และ การวิเคราะห์แนวทางการพัฒนารูปแบบกระบวนการสอน และการประเมินของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์แนวความคิดนี้จะได้รับจากข้อมูลจากหนังสือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและได้นำมารวบรวม ประมวลสิ่งที่เห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญและเป็นประโยชน์ในการทำวิจัยในครั้งนี้ และหวังว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ต้องการศึกษาในเรื่องนี้ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์
2. เพื่อวิเคราะห์การแก้ไขปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์” ผู้ศึกษาได้เตรียมแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1) แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นมาของปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

ปัจจุบันสังคมไทยมีความเปลี่ยนแปลงที่นับวันจะทวีปัญหาความรุนแรงมากขึ้น ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ความรวดเร็วของข้อมูลข่าวสาร การขึ้นชมในวัฒนธรรมวัตถุนิยมบริโภคนิยมทำให้คนในสังคมไทยหลุดลอยจากรากเหง้าทางวัฒนธรรมเดิมของตนเอง ตกเป็นทาสของการยั่วยุให้เกิดความอยากร มุ่งเอาเปรียบแข่งขันกันทางธุรกิจโดยไม่คำนึงถึงคุณธรรม ชุมชนที่เคยอบอุ่นกลับกลายเป็นสังคมที่มีแต่ความวุ่นวาย คนเกาะกลุ่มกันแต่ไม่มีน้ำใจให้แก่กัน สังคมไทยบางส่วนกลายเป็น

สังคมของอริยชน หลงนับถืออำนาจและเงินเป็นใหญ่ ชีวิตคนไทยห่างไกลจากธรรมะ คือธรรมชาติ และรู้จักแต่การพึ่งพาเทคโนโลยี ความเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นทั้งที่ตัวบุคคลและที่สังคมโดยรวมศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นหน่วยเผยแผ่ศีลธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ วัด มูลนิธิ สมาคม สถานศึกษา หรือหน่วยงานของรัฐ ได้จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งให้การศึกษา อบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน มีชื่อย่อว่า “ศพอ.” ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นองค์กรทางพระพุทธศาสนาองค์กรหนึ่งที่พระสงฆ์ได้จัดตั้งขึ้นมา เป็นการจัดการศึกษา สงเคราะห์นอกระบบโรงเรียน ให้การศึกษาอบรมประชาชน ซึ่งกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เป็นเด็กและเยาวชนที่กำลังอยู่ในวัยแห่งการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้รู้จักใช้เวลาว่างในวันหยุดเรียน เข้ามาศึกษาหาความรู้ความเข้าใจตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาแล้วน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การพัฒนาเพื่อให้ประเทศมีศักยภาพในการแข่งขัน และยืนหยัดอยู่ได้อย่างมั่นคง และมีศักดิ์ศรีในสังคมโลกบนพื้นฐานแห่ง ความเป็นไทย โดยให้คนได้รับการพัฒนาจิตใจอย่างครบถ้วน ซึ่งในการพัฒนาจิตใจนั้นจำเป็นต้องใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาปลูกฝังให้ประชาชน โดยเริ่มจากวัยเด็กมีคุณธรรม และจริยธรรมอย่างแท้จริง และสอดคล้องกับแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ที่กำหนดให้จัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรมและแนวทางปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (2546: 2) สอดคล้องกับการพัฒนาเพื่อให้ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์เป็นศูนย์ที่มีศักยภาพและมีมาตรฐานคุณภาพ โดยมีพัฒนาการ ดังนี้

- 1) คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมมีบทบาทต่อศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์เป็นอย่างยิ่งได้ให้ความสนใจและความสำคัญกับการบริหารจัดการภายในศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์มากขึ้นโดยมีการออกเป็นมติมหาเถรสมาคม ที่ 299/2550 เรื่องการขยายศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ของกรมการศาสนา
- 2) ศูนย์हन ศูนย์ภาค และศูนย์จังหวัดดูแลความเรียบร้อยของศูนย์ฯ ทั่วประเทศให้มีประสิทธิภาพ มีเจ้าคณะहन เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัดได้ให้ความเมตตาสนับสนุน
- 3) มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์เปิดโอกาสให้ประชาชนโดยรอบวัดมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศูนย์ฯ เพื่อตอบสนองคนในชุมชน
- 4) มีการถวายความรู้ผู้บริหารศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ 18 ภาคคณะสงฆ์ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคเป็นประจำทุกปี
- 5) ผลิตุคู่มือการดำเนินงาน และตำราเรียนนักเรียนธรรมตรี-โท-เอก และธรรมศึกษาตรี-โท-เอก และคู่มือการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับใช้ประกอบการเรียนการสอนภายในศูนย์ฯ
- 6) สร้างระบบฐานข้อมูลศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในเว็บไซต์ของกรมการศาสนา (www.dra.go.th) เพื่อให้สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดได้รายงานข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน

7) มีการจัดทำมาตรฐานคุณภาพศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์และทำการประเมินศูนย์ฯ นำร่องจังหวัดละ 1 แห่ง เพื่อให้เกิดการพัฒนาประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินงานและบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้โดยส่งเสริมให้ศูนย์ฯ ที่ได้มาตรฐานเป็นแบบอย่าง(Benchmarking) ให้กับศูนย์ฯ อื่นๆ

8) ได้รับความร่วมมือจากกระทรวงศึกษาธิการให้การยอมรับในผู้เรียนของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์โดยให้บรรจุผลการเรียนธรรมศึกษาตรี-โท-เอกไว้ในหลักฐานการจบการศึกษาของผู้จบการศึกษาในระดับต่างๆ และให้สิทธิพิเศษสำหรับผู้จบธรรมศึกษาตรี-โท-เอกให้มีสิทธิในการได้รับการพิจารณารับเข้าเรียนในโรงเรียนต่างๆ

9) มีระบบตรวจติดตามจากหน่วยงานภายนอก เช่น สำนักตรวจราชการฯ สำนักนายกรัฐมนตรีคณะกรรมการตรวจสอบและประเมินผลประจำกระทรวงวัฒนธรรม (ค.ต.ป.วธ.) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์เป็นองค์กรทางพระพุทธศาสนาหนึ่งในชุมชนที่พระสงฆ์จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็ก เยาวชน และประชาชนมีความใกล้ชิดพระพุทธศาสนา การมีแหล่งหรือสถาบันพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชนในรูปแบบศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ (กรมการศาสนา, 2560: 23)

2) การประเมินการศึกษาในการแก้ปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

การประเมินการศึกษาในการแก้ปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ จะเห็นได้ว่าการวัดและประเมินผลการเรียนรู้เป็นกระบวนการหนึ่งของการจัดการเรียนการสอนที่ใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบความสามารถของผู้เรียน และเป็นตัวบ่งชี้ความสำเร็จของการดำเนินการตามแนวทางของหลักสูตร ซึ่งผู้บริหารและครูสอนมีหน้าที่โดยตรงที่ต้องทำการทดสอบตามลักษณะการจัดประสบการณ์และเนื้อหาวิชาอย่างต่อเนื่องเป็นระยะๆ แล้วนำผลไปพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมินผลการเรียนตามหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและระดับมัธยมศึกษาตอนปลายพุทธศักราช 2534 การวัดประเมินผลเป็นกระบวนการต่อเนื่องของการจัดการเรียนการสอน การวัดผลประเมินผล สามารถแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้ ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 การประเมินผลก่อนเรียนเพื่อช่วยให้ครูได้ทราบความสามารถของแต่ละคน เพื่อเป็นข้อมูลในการพิจารณาตัดสินว่าจะมีความสามารถเพียงพอในการศึกษาต่อหรือไม่ หากไม่เพียงพออาจทำการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

ขั้นตอนที่ 2 การประเมินผลระหว่างเรียน เมื่อมีการสอนไประยะหนึ่ง ครูควรจะได้มีการประเมินผลนักเรียนตามจุดประสงค์ของรายวิชาเหล่านั้น เพื่อจะได้ทราบว่ามีความสามารถพอหรือไม่ ควรจะก้าวไปข้างหน้าได้หรือยัง

ขั้นตอนที่ 3 การประเมินผลหลังการเรียน เป็นการประเมินผลที่ครอบคลุมจุดประสงค์ด้านต่างๆ หลายจุดประสงค์ เป็นการประเมินผลเพื่อตัดสินความสามารถ เพื่อคว่ำงัดตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ นักเรียนมีความรู้ความสามารถ ตามจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมต่างๆ มากน้อยเพียงใด (กรมวิชาการ, 2547: 3-5)

โดยการประเมินผลการศึกษาเป็นการพิจารณาตัดสินเกี่ยวกับคุณภาพ คุณค่าความจริง และการกระทำ บางที่ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์เพียงอย่างเดียว เช่น คะแนนสอบ แต่ส่วนมาก มักเป็นการรวมการวัดหลาย ๆ อย่างต่าง ๆ กันเพื่อวินิจฉัยคุณค่าหรือตัดสินคุณลักษณะต่างๆ ที่ได้มาจากการวัดหลายๆ อย่าง (สุภาพ วาดเขียน และอรพินธ์ โกชนดา, 2520: 3) โดยการประเมินผลจะมีองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ

อย่างที่ 1 ผลการวัดทำให้ทราบสภาพความจริงของสิ่งที่จะประเมินว่ามีปริมาณเท่าไร มีคุณสมบัติอย่างไร เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับนำไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์

อย่างที่ 2 เกณฑ์การพิจารณาในการที่จะตัดสินว่าสิ่งใดดีหรือเลว ใช้ได้หรือใช้ไม่ได้นั้น จะต้องเป็นหลัก หรือบรรทัดฐานที่ต้องการโดยนำผลการวัดนั้นมาเปรียบเทียบกับเกณฑ์ ที่กำหนดไว้ หรือมาตรฐานที่ต้องการ เกณฑ์การพิจารณาในการประเมินผลการศึกษานั้น คือจุดมุ่งหมายของการศึกษานั้นเอง

อย่างที่ 3 การตัดสินใจ เป็นการชี้ขาดหรือสรุปผลการเปรียบเทียบระหว่างผลการปฏิบัติซึ่งได้รับการวัดกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ว่า สูงต่ำกว่ากันขนาดไหน ทั้งนี้การตัดสินใจที่ดีต้องอาศัยการพิจารณาอย่างถี่ถ้วน ทุกแง่มุม และการกระทำทุกอย่างยุติธรรมโดยอาศัยสภาพ และความเหมาะสมต่าง ๆ ประกอบหรือต้องมีคุณธรรมที่ดี (ไพศาล หวังพานิช, 2526: 14)

ซึ่งในการประเมินการศึกษาของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ต้องมีรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์กร โดยการศึกษาที่มีรายละเอียดในการดำเนินการ 5 ขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับแนวคิดและหลักการบริหารคุณภาพทั้งองค์กร โดยสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนที่ได้รับเลือกเป็นโครงการนำร่องการวิจัยและการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อคุณภาพการศึกษา รวมทั้งการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการศึกษาสภาพจริงจากรายงานการประเมินตนเองของโรงเรียนที่ผ่านการประเมินคุณภาพ

ขั้นตอนที่ 2 เป็นการสร้างรูปแบบจำลองเพื่อสร้างรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์กรโดยการสังเคราะห์แบบสัมภาษณ์จากการศึกษาในขั้นตอนที่ 1 นำมาสร้างเป็นรูปแบบจำลองระบบบริหารคุณภาพทั้งองค์กรด้วยการสร้างเป็นแบบสอบถามความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิแบบเลือกตอบ เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ให้ผู้ทรงคุณวุฒิแสดงความคิดเห็นโดยอิสระ

ขั้นตอนที่ 3 เป็นการพัฒนารูปแบบระบบบริหารคุณภาพทั้งองค์กรโดยใช้เทคนิคเดลฟายจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้รูปแบบที่มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติการใช้รูปแบบจำลองจากขั้นตอนที่ 2 นำมาศึกษาวิเคราะห์ และกำหนดรูปแบบระบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์กรด้วยเทคนิคเดลฟาย 3 รอบ

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์หาความเหมาะสมของรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์กร เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของรูปแบบโดยผู้ปฏิบัติงานในสถานศึกษาคือผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน และกรรมการสถานศึกษา

ขั้นตอนที่ 5 การสรุปและนำเสนอรูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์กรและจัดทำเป็นรายงานผลการวิจัยต่อไป (รุ่งรัชดา พรเวหะชาติ, 2548: 92-93) ซึ่งการประเมินการศึกษาเป็นผลนำไปสู่พัฒนาในด้านบุคลิกภาพ ความสนใจ ความถนัด สติปัญญาของตนให้มีประสิทธิภาพสูงถึงขั้นดำเนินชีวิตได้อย่างอิสระ ประกอบกิจการงานเป็นประโยชน์แก่ตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นถือว่าพัฒนาตนเองถึงระดับสูงสุด (พิสิทธิ์ สารวิจิตร, 2525: 158)

3) หลักการประเมินและวัดผลของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

ก่อนการประเมิน วัดผล ของศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์นั้น ต้องมีการเตรียมการเรียนการสอนตามหลักสูตรการศึกษาศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ (ศพอ.) ฉบับกรมการศาสนา พ.ศ. 2550 โดยมีหลักการดังนี้

หลักการที่ 1 ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการใช้เวลาอย่างสร้างสรรค์

หลักการที่ 2 มีความยืดหยุ่น สอดคล้องความต้องการของผู้เรียน ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

หลักการที่ 3 มีความสอดคล้องกับการศึกษาในระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ไทย

หลักการที่ 4 เสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีความรู้ความเข้าใจในศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีที่งดงามของไทย

หลักการที่ 5 เสริมสร้างคุณค่าและการธำรงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ไทย มีความภาคภูมิใจในวิถีชีวิตชาวไทยที่มีพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษา คือ มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดีมีความสุขบนพื้นฐานแห่งหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการปลูกฝังให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ดังนี้

ลักษณะที่ 1 มีความรู้และทักษะในวิชาการทางพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นบุคคลผู้นับถือพระพุทธศาสนาตามสมควรแก่วัย

ลักษณะที่ 2 มีความศรัทธาและเลื่อมใสพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า ส่งเสริมสัมมาปฏิบัติด้วยการเรียนรู้พุทธประวัติและแบบอย่างในการทำมาดี

ลักษณะที่ 3 มีความรู้ความเข้าใจศาสนพิธีและหลักการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาสามารถปฏิบัติตนและกล้าแสดงออกในกิจกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้องและองอาจ

ลักษณะที่ 4 มีคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่ดีงามในการดำเนินชีวิต มุ่งมั่นพัฒนาตนเองให้เจริญด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา รู้หลักการการพัฒนาจิตเพื่อประสบความสุขความสงบในชีวิตที่ดีงาม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

ลักษณะที่ 5 รู้จักทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา พุทธศาสนวัตถุ พุทธศิลปะ และพุทธศาสนสมบัติอนุรักษ์และเสริมสร้างสภาพแวดล้อม

ลักษณะที่ 6 มีความภาคภูมิใจในความเป็นพุทธศาสนิกชนชาวไทย และประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา มีความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์และยึดมั่นในการปกครองตามระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข กรมการศาสนาจึงมีประกาศกรมการศาสนา เรื่อง การจัดชั้นเรียนและหลักสูตรการเรียนการสอนของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อให้การดำเนินงานของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดประสิทธิผลในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม เผยแผ่หลักธรรมสู่เด็ก เยาวชน และประชาชนให้เป็นคนดีมีคุณภาพของสังคมอาศัยอำนาจตามความในข้อ 18 ของระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พ.ศ. 2550 กรมการศาสนาจึงกำหนดการจัดชั้นเรียนและหลักสูตรการเรียนการสอนของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 ให้จัดชั้นเรียน แบ่งเป็น 3 ชั้น ประกอบด้วย ชั้นต้น ชั้นกลาง และชั้นสูง

ข้อ 2 ให้จัดหลักสูตรการเรียนการสอน ดังนี้

2.1 ชั้นต้น มีดังนี้

ก. วิชาบังคับ คือ ธรรมศึกษาขั้นตรี

ข. วิชาเลือก โดยเลือก 1 วิชา ดังนี้

(1) สุขศึกษา และพลศึกษา

(2) หัตถศิลป์ดนตรีและนาฏศิลป์

(3) สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

(4) ภาษาไทย

(5) คณิตศาสตร์

(6) วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

(7) การงานและอาชีพ

(8) ภาษาต่างประเทศ

(9) คอมพิวเตอร์

ค. กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน โดยเข้าร่วมกิจกรรมที่ศูนย์จัดขึ้น ไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ได้แก่ กิจกรรมส่งเสริมพระพุทธศาสนาเนื่องในโอกาสวันสำคัญ คือ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชาและวันเข้าพรรษา หรือวันสำคัญอื่นๆ การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ และกิจกรรมบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่างๆ ที่มุ่งเน้นให้เด็กและเยาวชนได้มีส่วนร่วมและปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม

(กรมการศาสนา, 2560: 73) โดยจะนำหลักการและลักษณะดังกล่าวสู่การประเมิน วัดผล ของศึกษา พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ซึ่งใช้วิธีการวัดและประเมินผลการเรียนเป็นกระบวนการหนึ่งของการจัดการเรียนการสอนที่ใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบความสามารถของผู้เรียน และเป็นตัวบ่งชี้ความสำเร็จของการดำเนินการตามแนวทางของหลักสูตร ซึ่งผู้บริหารและครูสอนมีหน้าที่โดยตรงที่ต้องทำการทดสอบตามลักษณะการจัดประสบการณ์และเนื้อหาวิชาอย่างต่อเนื่องเป็นระยะๆ แล้วนำผลไปพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมินผลการเรียนตามหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและระดับมัธยมศึกษาตอนปลายพุทธศักราช 2534 การวัดประเมินผลเป็นกระบวนการต่อเนื่องของการจัดการเรียนการสอนการวัดผลประเมินผล สามารถแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้ คือ

ขั้นตอนที่ 1 การประเมินผลก่อนเรียนเพื่อช่วยให้ครูได้ทราบความสามารถของแต่ละคน เพื่อเป็นข้อมูลในการพิจารณาตัดสินว่ามีความสามารถเพียงพอในการศึกษาต่อหรือไม่ หากไม่เพียงพออาจทำการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

ขั้นตอนที่ 2 การประเมินผลระหว่างเรียน เมื่อมีการสอนไประยะหนึ่ง ครูควรจะได้มีการประเมินผลนักเรียนตามจุดประสงค์ของรายวิชาเหล่านั้น เพื่อจะได้ทราบว่ามีความสามารถพอหรือไม่ ควรจะก้าวไปข้างหน้าได้หรือยัง

ขั้นตอนที่ 3 การประเมินผลหลังการเรียน เป็นการประเมินผลที่ครอบคลุมจุดประสงค์ด้านต่างๆ หลายจุดประสงค์ เป็นการประเมินผลเพื่อตัดสินความสามารถ เพื่อดูว่าตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ นักเรียนมีความรู้ความสามารถ ตามจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมต่างๆ มากน้อยเพียงใด (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2547: 3-5) และใช้ข้อบังคับประกอบให้สอดคล้องกับ การประเมินผล การศึกษาเป็นการพิจารณาตัดสินเกี่ยวกับคุณภาพ คุณค่าความจริง และการกระทำ บางทีขึ้นอยู่กับ การวัดเพียงอย่างเดียว เช่น คะแนนสอบ แต่ส่วนมาก มักเป็นการรวมการวัดหลาย ๆ อย่างต่าง ๆ กันเพื่อวินิจฉัยคุณค่าหรือตัดสินคุณลักษณะต่างๆ ที่ได้มาจากการวัดหลายๆ อย่าง (สุภาพ วาดเขียน และ อรพินธ์ โกชนดา, 2520: 3) การประเมิน และวัดผล การเรียนการสอนจะบรรลุจุดประสงค์ของการสอนหรือไม่ขึ้นอยู่กับผู้สอนสามารถ ทราบได้จากการประเมินผล ซึ่งการประเมินผลจะต้องประเมินผลทั้งผู้เรียนและระบบการสอนของผู้สอนว่าเป็นอย่างไร มีข้อบกพร่องตรงไหน เพื่อที่จะได้ทำการปรับปรุงแก้ไข ซึ่งใช้วิธีการต่างๆ หลายวิธีการ เพื่อให้การเรียนการสอนได้ผลสมบูรณ์ตรงตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ (สมคิด สร้อยน้ำ, 2542: 4-5)

ระเบียบวิธีวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์” ในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ (Documentary Research) ทั้งในส่วนของ

ที่เป็นหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และปฏิบัติการ มีวิธีการและขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับต่อไปนี้

1) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ ข้อมูลจากศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

2) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ ส่วนที่เป็นคำอธิบายจากเอกสาร หนังสือ และตำราต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับศึกษาปัญหาและศักยภาพของการศึกษาขั้นพื้นฐานพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) โดยวิเคราะห์ (1) การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive analysis) (2) การตีความหมาย (Interpretation) และ (3) การสังเคราะห์ (Synthesis) เกี่ยวกับวิเคราะห์หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Technique) เพื่อนำเสนอเกี่ยวกับวิเคราะห์หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาปัญหาและศักยภาพของการศึกษาขั้นพื้นฐานพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พบว่า มีการเน้นรูปแบบศึกษาไปที่ การศึกษาปัญหาบุคลากร การศึกษาปัญหาหลักสูตรการเรียนการสอน และการศึกษาปัญหาการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อนำไปสู่ การวัดความรู้ ความเข้าใจ และ การวัดที่แสดงออกมาทางพฤติกรรม เพื่อให้เป็นมีบทบาทเช่น 1) การเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน 2) การเป็นศูนย์กลางจัดกิจกรรมของชุมชนเป็นศูนย์กลางจัดกิจกรรมของชุมชน มีบทบาทในการจัดกิจกรรมในรูปแบบที่หลากหลาย ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ 3) การเป็นศูนย์กลางส่งเสริมอาชีพของชุมชน เปิดบริการเป็นศูนย์ฝึกอาชีพในศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ใช้เป็นที่ฝึกอบรมอาชีพแก่เด็ก เยาวชน และประชาชนในชุมชนที่ต้องการพัฒนาวิชาชีพต่างๆ โดยมีรูปแบบการศึกษาหลักสูตรของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในปัจจุบัน

2. ผลการวิเคราะห์การแก้ไขปัญหาและศักยภาพของการศึกษาขั้นพื้นฐานพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พบว่า แนวทางการพัฒนารูปแบบการใช้สื่อการสอนจัดว่าเป็นองค์ประกอบของการเรียนการสอนเป็นตัวกลางที่ช่วยให้การเรียนการสอนประสบความสำเร็จตามจุดประสงค์ของการสอนได้รวดเร็ว เช่น การใช้สื่ออุปกรณ์ สื่อวัสดุ และวิธีการทางกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการสอน เช่น 1) เป็นสิ่งที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ 2) สื่อจะช่วยกระตุ้นและสร้างความสนใจให้แก่ผู้เรียนทำให้เกิดความสนุกและไม่รู้สึกเบื่อหน่ายต่อการเรียน 3) การใช้สื่อทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจร่วมกัน เกิดประสบการณ์ร่วมกันในวิชา ที่ใช้เรียนนั้น 4) ช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนมากขึ้น 5) ช่วยเสริมสร้างลักษณะที่ดีในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ และ 6) ช่วยแก้ปัญหาเรื่องของความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยการจัดให้มีการใช้สื่อในการเรียนรู้เป็นรายบุคคล

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พบว่า มีการเน้นรูปแบบศึกษาไปที่ การศึกษาปัญหาบุคลากร การศึกษาปัญหาหลักสูตรการเรียนการสอน และการศึกษาปัญหาเรื่องการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อนำไปสู่ การวัดความรู้ ความเข้าใจ และ การวัดที่แสดงออกมาทางพฤติกรรม เพื่อให้เป็นมีบทบาทเช่น 1) การเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน 2) การเป็นศูนย์กลางจัดกิจกรรมของชุมชนเป็นศูนย์กลางจัดกิจกรรมของชุมชน มีบทบาทในการจัดกิจกรรมในรูปแบบที่หลากหลาย ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ 3) การเป็นศูนย์กลางส่งเสริมอาชีพของชุมชน เปิดบริการเป็นศูนย์ฝึกอาชีพในศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ใช้เป็นที่ฝึกอบรมอาชีพแก่เด็ก เยาวชน และประชาชนในชุมชนที่ต้องการพัฒนาวิชาชีพต่างๆ โดยมีรูปแบบ การศึกษาหลักสูตรของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในปัจจุบัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระประสิทธิ์ สิริธโร และคณะ (2547) ได้ทำวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการเรียนการสอนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่สอดคล้องกับเครือข่ายโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในจังหวัดเชียงใหม่” พบว่า แนวทางการจัดการเรียนการสอนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในปัจจุบันได้ยึดกรอบการเรียนการสอนในโรงเรียน ซึ่งมีรูปแบบตายตัว ทำให้ไม่สอดคล้องกับเป้าหมาย ส่งผลให้เกิดปัญหาในการบริหารจัดการ ปัญหาด้านบุคลากร หลักสูตร สื่อการเรียนการสอน การจัดระบบข้อมูลงบประมาณวัสดุอุปกรณ์ สถานที่เรียน การมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ยังมีศูนย์บางแห่งยังมีศักยภาพใน ปัจจุบันบางอย่างที่เอื้อต่อการจัดการเรียนการสอน เช่น ศักยภาพบุคลากรบริบททางสถานที่ การมีจิตอาสาของผู้ที่เกี่ยวข้อง และจากการศึกษาพบว่า การจัดการเรียนการสอนไม่มีควมมีรูปแบบที่ตายตัวสำเร็จรูป แต่ควรมีรูปแบบและวิธีการที่หลากหลายขึ้นอยู่กับสภาพสังคมและสถานการณ์ทางสังคมปัจจุบัน โดยยึดปัญหาและความต้องการของผู้เรียนและชุมชนเป็นสำคัญเพื่อให้สอดคล้องกับเงื่อนไขบริบทของพื้นที่ และควรสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในระดับต่างๆ ของกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งกลุ่ม ผู้เรียน ผู้ปกครอง ครูผู้สอน และหน่วยงานสนับสนุนทั้งภาครัฐ เอกชน อาสาสมัคร ตลอดจนกลุ่มผู้มีจิตศรัทธาต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้น

2) ผลการวิเคราะห์การแก้ไขปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พบว่า แนวทางการพัฒนารูปแบบการใช้สื่อการสอนจัดว่าเป็นองค์ประกอบของการเรียนการสอนเป็นตัวกลางที่ช่วยให้การเรียนการสอนประสบความสำเร็จตามจุดประสงค์ของการสอนได้รวดเร็ว เช่น การใช้สื่ออุปกรณ์ สื่อวัสดุ และวิธีการทางกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการสอน เช่น 1) เป็นสิ่งที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ 2) สื่อจะช่วยกระตุ้นและสร้างความสนใจให้แก่ผู้เรียนทำให้เกิดความสนุกและไม่รู้สึกเบื่อหน่ายต่อการเรียน 3) การใช้สื่อทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจร่วมกัน เกิดประสบการณ์ร่วมกันในวิชา ที่ใช้เรียนนั้น 4) ช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนมากขึ้น 5) ช่วยเสริมสร้างลักษณะที่ดีในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ และ 6) ช่วยแก้ปัญหา เรื่องของความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยการจัดให้มีการใช้สื่อในการเรียนรู้เป็นรายบุคคล สอดคล้องกับ

งานวิจัยของ พระอธิการสุรินทร์ ฐานวโร (2555) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาการจัดการเรียนการสอน ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ อำเภอน้อย จังหวัดนันทบุรี” ผลของการวิจัย พบว่า ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ทั้ง 5 ด้าน ดังนี้ ด้านหลักสูตร ควรให้นักเรียนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนเพื่อที่จะทำให้อาจารย์ผู้สอนนั้นเป็นไปตามความต้องการของผู้เรียนมากที่สุด รวมถึงเนื้อหาวิชาที่มีความสอดคล้องกับหลักสูตรของสถานศึกษาน้อยมากด้านการเรียนการสอน มีความทันสมัย และเป็นปัจจุบันน้อยมาก ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเนื้อหาเก่า ที่ทั้งผู้สอนและผู้เรียนไม่สามารถนำมาประยุกต์ให้เข้ากับเหตุการณ์ในปัจจุบันได้ ด้านสื่อการเรียนการสอน ขาดการนำผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกมาช่วยในการผลิตสื่อสำหรับการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ครูผู้สอนมีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างผู้เรียนน้อย ด้านการวัดและประเมินผลครูผู้สอนมีการประเมินผลการเรียนของนักเรียนตามสภาพเป็นจริงนั้นน้อยมาก แนวทางพัฒนาการจัดการเรียนการสอนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ คือ 1) ควรจัดทำหลักสูตรให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่สอนของโรงเรียนในแต่ละระดับชั้น และเหมาะสมกับวัย 2) ควรจัดการเรียนการสอนอย่างมีแผนการสอนที่ชัดเจนเพื่อให้นักเรียนใช้ศึกษาต่อได้ 3) สื่อการสอนควรมีหลากหลาย เหมาะสมกับเนื้อหาและมีการใช้เทคโนโลยีประกอบการสอน 4) กิจกรรมการเรียนการสอนควรใช้แหล่งเรียนรู้นอกสถานที่ เช่น สถานที่สำคัญๆ ทางพระพุทธศาสนา 5) การวัดและประเมินผล ควรวัดให้หลากหลายวิธีและแจ้งผลการสอบให้เร็ว เพื่อให้นักเรียนได้ปรับปรุงตนเอง และสามารถนำผลการเรียนไปเทียบผลการเรียนที่โรงเรียนประจำได้

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย “การวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์” มีรายละเอียดตามแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของการศึกษา ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ควรมีบางประเด็นที่ผู้ศึกษาหรือผู้สนใจทั่วไปรวมถึงหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของการศึกษา ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้เพื่อศึกษาเกี่ยวกับวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของการศึกษา ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ต่อไปในแต่ละพื้นที่ โดยมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีนโยบายการนำการวิจัยทางพุทธศาสตร์ควรมีแนวทางศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของการศึกษา ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ไปประยุกต์ใช้ และนำมาทำประโยชน์โดยแบ่งแยกพื้นที่ในการศึกษา

2. ข้อเสนอแนะนำผลการวิจัยไปใช้

หน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และควรส่งเสริมให้บุคลากรนำการวิจัยทางพุทธศาสตร์และควรนำแนวทางการศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป

การวิจัยทางพุทธศาสตร์ในเชิงพื้นที่ ให้เห็นภาพเกี่ยวกับศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โดยใช้วิธีการต่างเช่น การเล่าเรื่อง หรือการนำข้อมูลเชิงประจักษ์มาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของการศึกษาศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มีคุณค่าต่อชุมชน และคุณค่าทางวัฒนธรรมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม (2560). แนวทางการดำเนินงานศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรม ปงบประมาณ 2560, ภายใต้กองทุนส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม (2545). แนวทางดำเนินงานศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2547). คู่มือประเมินผลการเรียนการสอน หลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย. กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ.
- พระประสิทธิ์ สิริธโร และคณะ (2547). “รูปแบบการจัดการเรียนการสอนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่สอดคล้องกับเครือข่ายโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในจังหวัดเชียงใหม่”. รายงานวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พระมหาณรงค์ กนต์สีโล และคณะ (2551). คุณภาพพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. ศูนย์บัณฑิตศึกษา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.
- พระราชมุนี (2530). บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน, หนังสือชุดหลักธรรมเฉลิมพระเกียรติ เล่ม 54/60. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
- พระอธิการสุรินทร์ ฐานวโร (2555). “การจัดการเรียนการสอนศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พิสิทธิ์ สารวิจิตร (2525). วิทยุพุทธศาสตร์การพัฒนาดนเองและบุคลิกภาพ. กรุงเทพมหานคร: พงษ์เจริญ
การพิมพ์.

ไพศาล หวังพานิช (2526). การวัดผลการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.

รุ่งรัชดา พรवेशชาติ (2548). “การพัฒนารูปแบบการบริหารคุณภาพทั้งองค์การของสถานศึกษาชั้น
พื้นฐาน”. วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา.

สมคิด สร้อยน้ำ (2542). หลักการสอน. อุดรธานี : คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏอุดรธานี.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2546). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไข
เพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุ
ภัณฑ์.

สุภาพ วาดเขียน และอรพินธ์ โกชนดา (2520). การประเมินผลการเรียนการสอน. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

มรรควิธี: พระพุทธศาสนานิกายเซน

METHOD: ZEN BUDDHISM

พระมหาพุฒิแพน ปญญาวุโธ, แม่ชีจิราภรณ์ ขนานนิต

และพระพัฒนวัชร ญาณสิริ

วัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม

Phra Maha Phutthiphan Panyavudho, Mae Chee Jiraporn Khananit,
and Phra Patthanawat Jannasiri
Wat Rai Khing Royal Monastery, Nakhon Pathom Province, Thailand
Email: pphaen@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอเรื่องราวของนิกายเซน พัฒนามาจากนิกายมหายาน มีต้นกำเนิดในอินเดียและขยายตัวในจีน โดยพระโพธิธรรมเป็นผู้เผยแพร่ในจีน เมื่อเซนเข้าสู่ญี่ปุ่นก็แยกออกเป็นสองนิกายหลัก คือ รินไซเซนและโซโตเซน ในด้านมรรควิธีของรินไซเซนมี 4 ประการ ได้แก่ 1) ซาเซน การนั่งสมาธิ 2) ซันเซน การสนทนาแบบเซน 3) มอนโด การถามตอบทางปรัชญา และ 4) วิธีการอื่นๆ เช่น การถามกลับ การให้ศิษย์ตระหนักรู้ด้วยตนเอง หรือการดูดำเียนตี ส่วนโซโตเซนเน้นที่หลัก 2 ประการ คือ ซาเซน และซันเซน โดยการใช้การฝึกฝนที่เรียบง่าย สบาย หลีกศรัทธาของรินไซเซนมีลักษณะก้าวหน้ามากขึ้น ส่วนโซโตเซนมีลักษณะอนุรักษนิยมและมุ่งการฝึกที่ละเอียดอ่อนและต่อเนื่อง ทั้งสองนิกายมีคุณสมบัติพื้นฐานที่เหมือนกัน คือ ความอดทน อุทิศตน และเจตจำนงที่แน่วแน่ในการปฏิบัติ สำหรับการบรรลุธรรมในเซนเรียกว่า การบรรลุซาโตริ มี 5 ขั้นตอนในการพัฒนา คุณลักษณะของจิตผู้บรรลุซาโตริจะมีลักษณะเฉพาะตัวและไม่สามารถที่คนอื่นจะล่วงรู้ได้ มีการบรรลุธรรมในลักษณะฉับพลันและตรงไปตรงมา

คำสำคัญ: เส้นทาง, มรรควิธี, พระพุทธศาสนานิกายเซนนิกายเซน

Abstract

This article explores the story of the Zen school, which evolved from the Mahayana tradition. Originating in India, Zen spread to China through the teachings of Bodhidharma, who introduced it there. When Zen reached Japan, it branched into two major sects: Rinzai Zen and Soto Zen. Rinzai Zen Methods: Rinzai Zen emphasizes four key practices: Zazen – Seated meditation. Sanzen – Zen dialogues or private interviews between

teacher and student. Mondo – Philosophical question-and-answer sessions. Other methods – These include techniques like counter-questions, encouraging self-awareness in disciples, or even scolding and striking as forms of guidance. Soto Zen Methods: Soto Zen primarily focuses on two principles: Zazen – Seated meditation. Sanzen – Teacher-student dialogue, conducted in a tranquil and reflective manner. Soto Zen emphasizes calm and consistent training, reflecting a more conservative and meticulous approach compared to Rinzai Zen's progressive and dynamic methods. Common Ground: Despite their differences, both sects share foundational qualities such as patience, perseverance, and an unyielding will in their practice. Enlightenment in Zen – Satori: Zen enlightenment, known as Satori, represents a sudden and direct realization of truth. The path to Satori involves five stages of development. The mind of someone who attains Satori is unique and beyond the comprehension of others. Enlightenment in Zen often manifests in immediate and straightforward experiences.

Keyword: Path, Methodology, Zen Buddhism

บทนำ

พุทธศาสนาคู่กับชนชาติไทยมาช้านาน การนับถือพุทธศาสนาก็มีระดับการนับถือที่แตกต่างกันไป แต่สำหรับคนที่สนใจพุทธศาสนาอย่างจริงจังแล้วจะมีจุดร่วมที่เหมือนกันคือ ต้องการทราบว่า เป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนาคืออะไร และหนทางที่จะไปถึงจุดหมายนั้น (มรรค) มีวิธีการอย่างไร พุทธศาสนิกชนเหล่านั้นสำหรับบุคคลทั่วไปจะมองว่าเป็นนิกายที่แปลก การสอนก็มีลักษณะหลายอย่างที่คนภายนอกไม่อาจเข้าใจได้ สำหรับผู้ที่มีจิตวิมานะมากอาจจะมองว่า เป็นลัทธิที่เป็นมิจฉาทิฐิ เป็นอันตราย เพราะมีหลักคิดและแนวปฏิบัติกับคนละแนวกับพุทธศาสนาที่เราเคยศึกษามา พุทธศาสนาที่เราเคยศึกษาหรือแบบเถรวาทเป็นการเดินทางอ้อม แต่เช่นเดียวกับคนเดินทางลัด หรืออาจกล่าวได้ว่าเหมือนคนดำดิ่งไปโผล่ที่จุดหมายปลายทางเลย เช่นเป็นหลักปฏิบัติที่ลัดสั้นและอิงหลักธรรมชาติทางจิตใจของคนทั่วไป ไม่อาจอาศัยพิธีต้อง บางทีก็ถูกขนานนามว่า ลัทธิพุทธศาสนาที่อยู่นอกพระไตรปิฎก ถ้าทำให้เป็นกลางในลักษณะที่เป็นสากลว่าอย่างไรพวกเราจึงจักหลุดพ้นจากความบีบคั้นหุ้มห่อพัวพันได้โดยสิ้นเชิงก็จักได้ประโยชน์ อาจจะมีกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาที่เป็นเถรวาทนั้นเป็นแบบให้เชื่อก่อนทำในฐานะที่เป็นบรรณคดี แต่พุทธศาสนาแบบเซนเป็นแบบทำก่อนเชื่อ มีลักษณะประยุกต์พุทธศาสนาแบบเซนใช้กับคนทั่วไปแม้ที่ไม่รู้หนังสือ แล้วตรงดิ่งเข้าสู่การดับทุกข์ได้โดยเร็ว ซึ่งไม่จำเป็นต้องรู้ทุกเรื่อง พุทธศาสนิกชนเหล่านั้นมีจุดมุ่งหมายสำคัญ คือการแสวงหาโพธิญาณเพื่อตัวเองและการช่วยเหลือบุคคลอื่น ๆ ให้บรรลุถึงการตรัสรู้ด้วย (Phra Thammakosachan (Buddhadasa Bhikkhu), 2562) ดร.ชูชุกิจกล่าวว่า สารัตถะของเซนก็คือศิลปะแห่งการมองเห็นธรรมชาติแห่งตน และชี้ช่องทางให้เราหลุดพ้นจากความ เป็นทาสไปสู่ความเป็นอิสระเสรี สภาวะสูงสุดแห่งความหลุดพ้นเรียกว่า ซาโตริ (Satori) หรืออาจเรียกว่า จิตหนึ่ง (One Mind) จิตสากล (Universal Mind) โพธิ (Bodhi) พุทธภาวะ (Buddha nature)

ธรรมชาติแห่งตน (Self nature) เหตุที่ทำให้ต้องแสวงหาความหลุดพ้นก็เพราะมนุษย์มีความทุกข์ เหตุที่เป็นทุกข์เกิดขึ้นเพราะมนุษย์ไม่รู้แจ้งเห็นจริงตามสภาวะ ดังที่ท่านเว่ยหล่าง กล่าวไว้ว่า “แต่เป็นเพราะมีอวิชชาความมืดบอดที่ครอบงำใจของเราไว้ เราจึงมองไม่เห็นมันด้วยตัวเอง จนเราต้องเที่ยวเสาะแสวงหาคำแนะนำตักเตือนจากผู้อื่น” และดังที่ ดร.ซูซูกิ กล่าวไว้ว่า “ความทุกข์เป็นผลจากความหลง งามาย ความหลงงามายก็มีใช่อะไรอื่น นอกจากความปราดเปรื่อง และความยินดีพอใจในอารมณ์ที่น่าใคร่” (Daisetz Teitaro Suzuki: 1961)

หลักการเข้าถึงธรรมของเซนนั้นได้ยึดตามแบบท่านโพธิธรรม 4 ประการ คือ 1) เรียนรู้ นอกพระปริยัติ 2) ไม่อาศัยถ้อยคำและพยัญชนะ 3) ซื่อตรงไปที่ตัวจิตของมนุษย์ 4) เห็นธรรมชาติแห่งตน แล้วตรัสรู้เป็นพุทธะ (Daisetz Teitaro Suzuki: 1961) ทำให้มองเห็นได้ว่าการจะเข้าถึงธรรมในนิกายเซนนั้น ไม่ใช่การเล่าเรียนภาคปริยัติ การท่องบ่นพระสูตร การทำบุญทำทาน หรือปัจจัยภายนอกใด ๆ แต่คือการมุ่งปัญญาภายในของเราต่างหาก จึงจะทำให้เราเกิดความสว่างไสวได้ การเข้าถึงธรรมในนิกายเซนจะใช้ 3 วิธีหลัก คือ 1) ซาเซน (Zazen) เป็นวิธีทำสมาธิโดยเพ่งความรู้สึกนึกคิดไว้กับอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จนกระทั่งจิตสงบนิ่งแน่วแน่ว จิตที่สงบจะพร้อมกับการตระหนักรู้ในความเป็นจริงของสรรพสิ่ง ซึ่งไร้ภาวะแบ่งแยก ซึ่งในการนั่งสมาธิมักจะ สัมผัส และจะมีวิธีการกระตุ้นลูกศิษย์ด้วยไม้เท้า 2) ซันเซน (Sanzen) หรือการขบโกอัน (Koan) ใช้วิธีการขบคิดปริศนาธรรม ปริศนาธรรมนั้นอาจจะเป็นคำพูดเพียงแค่นึงคำ หรือเพียงประโยคเดียว หรือจะเป็นภาพวาด วัตถุ หรือเรื่องราว ซึ่งอาจารย์จะมอบให้ลูกศิษย์ไปขบคิด ซึ่งจะก่อให้เกิดคำถามมากมายในหัวพร้อมที่จะระเบิดออกมาหรือที่เรียกกันว่า “ซาโตริ” คำถามนั้นจะไม่เหมือนกัน แล้วแต่อาจารย์จะว่าลูกศิษย์มีความพร้อมใกล้เคียงบรรลุนั่นหรือไม่ ซึ่งอาจจะใช้วิธีอื่นประกอบด้วยก็ได้ เช่น การตวาดใส่ การฟาดด้วยไม้ และ 3) มอนโด (Mondo) เป็นวิธีการถามคำถามโดยฉับพลัน การตอบจะต้องตอบโดยอัตโนมัติ มิได้ให้เวลาขบคิดโดยการใช้เหตุผล เป็นการให้โอกาสของปัญญาที่เกิดจากวิปัสสนาตอบออกมาโดยทันที

กำเนิดนิกายเซน

จุดกำเนิดของนิกายเซนมีประวัติค่อนข้างคลุมเครือ มีปรากฏในตำนานว่าจากพระสูตรสัทธรรมปุณฑริกสูตรที่กล่าวถึงปัญหาที่ท้าวมหาพรหมทูลถามพระพุทธองค์ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มี-พระภาคเจ้าประทับ ณ ภูเขาชิลิกฏ ท้าวมหาพรหมได้มาถวายดอกไม้บูชาแล้วอาราธนาให้แสดงธรรม พระพุทธองค์ไม่ได้ตรัสอะไร แต่ได้ชูดอกไม้ขึ้น ณ ท่ามกลางสันนิบาตในขณะนั้น พวกเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายต่างไม่เข้าใจในความหมาย มีแต่พระมหากัสสปะยิ้มน้อย ๆ อยู่ พระโลกนาถเจ้าจึงตรัสว่า ตถาคตมีธรรมจักขุอันถูกต้อง พระนิพพานและจิตที่เยือก ภาวะที่แท้จริงย่อมไม่มีลักษณะ มอบให้แก่มหากัสสปะแล้ว วิธีการแสดงธรรมตามตำนานดังกล่าวนี้ ผู้ที่นับถือนิกายเซนถือว่าเป็นวิธีการถ่ายทอดจากใจสู่ใจ ซึ่งได้เป็นแบบอย่างในการถ่ายทอดสืบมา และถือว่าพระพุทธวจนะนี้เป็นบ่อเกิดของนิกายเซน พระมหากัสสปะก็ได้เป็นปฐมอาจารย์ของนิกายเซนตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา (เสถียร โพธิ- นันทะ: 2555)

พุทธศาสนานิกายเซนนั้น เป็นนิกายที่อยู่ในนิกายมหายาน การกำเนิดขึ้นของนิกายมหายาน นั้น เกิดจากการแตกแยกของภิกษุกลุ่มเดิมกับกลุ่มภิกษุชาววัชชีบุตรเกี่ยวกับวัตถุ 10 ประการ ซึ่งเรื่องนี้ ก่อให้เกิดสังคายนาครั้งที่ 2 ขึ้น แต่ภิกษุชาวเมืองวัชชีบุตรไม่พอใจและแยกไปทำสังคายนาตนเองเรียกว่า “มหาสังคิติ” และเรียกกลุ่มตนว่า “มหาสังฆิกะ” ทำให้พุทธศาสนาในขณะนั้นแตกเป็น 2 นิกาย คือ ฝ่ายที่ นับถือมติของพระเถระครั้งปฐมสังคายนาเรียก “เถรวาท” หรือหินยาน ฝ่ายที่ถือตามมติของอาจารย์ของตน เรียก “อาจารย์วาท” หรือมหายาน นิกายอาจารย์วาทยังแบ่งออกไปอีก 17 นิกาย แต่ปัจจุบันเสื่อมไปหมดแล้วยังคงเหลือเฉพาะนิกายมหายาน (สุชีพ ปุญญานุภาพ: 2550)

นิกายมหายานนั้นถือว่าตัวเองเป็นยานใหญ่ สามารถขนคนไปสู่ฝั่งพระนิพพานได้มากที่สุด และในขณะเดียวกันก็ไม่ละทิ้งความหลุดพ้นโดยศึกษาพระนิพพานจากพุทธภาวะ เพราะฉะนั้นแนวคิดเรื่อง พระโพธิสัตว์และสัจธรรมจึงมีอิทธิพลมาก พุทธศาสนานิกายเซนนั้น มีต้นกำเนิดมาจากประเทศอินเดีย แต่ได้ถูกพัฒนาขึ้นประเทศจีนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 7 และ 8 มีพื้นฐานความคิดมาจากมหายานของอินเดีย ลัทธิขงจื้อ และลัทธิเต๋า นิกายเซนที่ทำการศึกษานี้แยกออกเป็น 2 นิกายคือ นิกายรินไซเซน และนิกายโซโตเซน ซึ่งทั้งสองนิกายนี้มีที่มาดังนี้

พัฒนาการของนิกายเซน

1.นิกายรินไซเซน

ความเป็นมาของนิกายรินไซเซน นิกายเซนได้เผยแพร่เข้าสู่ญี่ปุ่นนานแล้ว แต่ยังไม่แพร่หลาย ต่อมา เมียวอัน เออิไซ (Myoan Eisai) ซึ่งเป็นพระของนิกายเทนได ประมาณ พ.ศ.1684 – 1756 ได้เดินทางไปประเทศจีน โดยมีจุดประสงค์เพื่อค้นหาจุดกำเนิดของพระพุทธศาสนานิกายเทนได แต่เมื่อไปถึงประเทศจีนกลับพบว่าพระสงฆ์ที่นั่นได้กลายเป็นชุมชน “ฉาน” (Chan) ไปเสีย แล้ว และใน พ.ศ. 1730 เออิไซได้เดินทางไปประเทศจีนอีกครั้งและได้ศึกษาอย่างจริงจังที่นั่นเป็นเวลาถึง 4 ปี โดยมีฮวงหลง ลินฉี (Huang-Long Liji) เป็นผู้ฝึกสอน และในที่สุดเออิไซก็ได้รับรองจากคณาจารย์ที่นั่นให้เป็นอาจารย์เซน ในปี พ.ศ. 1734 จึงได้เดินทางกลับประเทศญี่ปุ่นพร้อมกับนำคัมภีร์นิกายเซนจำนวนมากเขามาญี่ปุ่น เซน คัมภีร์หลินฉี (Linchi-Lu) แล้วตั้งนิกายรินไซเซนขึ้นมา (ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์: 2530)

รินไซเซนผ่านยุครุ่งเรืองในยุคของมูโรมะชิ (Muromachi) เพราะได้รับการนับถือจากผู้ปกครองคือ โชกุน และในยุคนี้เกิดระบบห้าขุนเขา (Five Mountain System) ระบบนี้ได้รับการคุ้มครองและการควบคุมโดย โชกุน ทำให้รินไซเซนกลายเป็นระบบราชการที่ช่วยให้รัฐบาลรักษาเสถียรภาพของประเทศไป พระสงฆ์และนักบวชทำงานให้กับรัฐบาลในฐานะนักแปล นักการทูต และที่ปรึกษาในสมัยโทคุกาวะ (พ.ศ. 2143 – 2411) นิกายรินไซเซนได้เข้าสู่ช่วงเวลาสงบและความเสื่อมโทรม พระฮาคุอิน เอกากุ (Hakuin Ekaku พ.ศ.2229 - 2312) เป็นหัวหน้าผู้ฟื้นฟู จัดระบบการฝึกอบรมทำหน้าที่เป็นกรอบของการปฏิบัติรินไซอย่างเป็นทางการในปัจจุบัน ในช่วงยุคเมจิ (Meiji Period - พ.ศ. 2411 - 2455) เข้าสู่ยุคสมัยใหม่ ญี่ปุ่นได้ละทิ้งระบบศักดินาและเปิดรับความทันสมัยแบบตะวันตก ชินโตกลายเป็นศาสนาประจำชาติและพุทธศาสนาปรับตัวเข้ากับระบอบการปกครองใหม่

พุทธ-ศาสนานิกายเซนก็ได้ปรับตัวใหม่ มีก่อตั้งมหาวิทยาลัยรินไซ (Rinzai) ขึ้นในปี พ.ศ. 2415 และมหาวิทยาลัยฮานาโซโน (Hanazono) ต่อมาได้เติบโตขึ้นจนกลายเป็นสถาบันอุดมศึกษารินไซที่สำคัญในญี่ปุ่น หลังสงคราม (พ.ศ. 2488 - ปัจจุบัน) รินไซเซนสมัยใหม่ได้แบ่งออกถึง 15 สาขา และมีการเผยแพร่ไปสู่ตะวันตกนั้น สายรินไซเซนจำนวนหนึ่งได้รับการเผยแพร่จากญี่ปุ่นไปยังยุโรป อเมริกา และออสเตรเลีย (Wikiwand: 2024).

2. นิกายโซโตเซน

ส่วนสำนักโซโตเซน ผู้ก่อตั้งคือโดเจน (Dogen) โดเจนนั้นได้ศึกษารินไซเซนมาก่อน แต่ถึงแม้จะประทับใจในนิกายรินไซเซน แต่โดยรวมยังไม่พบความพอใจมากนัก น่าจะมีอะไรที่มากกว่านั้น ดังนั้น พออายุได้ 23 ปี ท่านจึงได้ตัดสินใจที่จะเดินทางไปประเทศจีนเพื่อจะได้สัมผัสกับคำสอนของฉาน (เซน) โดยตรงอีกเหตุผลหนึ่งที่ท่านได้ตัดสินใจไปศึกษาที่ประเทศจีนอย่างเร่งรีบ อาจเป็นเพราะความโกลาหลทางการเมืองหลายครั้ง ที่เกี่ยวข้องกับพระภิกษุในสมัยนั้นติดอาวุธทำให้พระภิกษุถูกประหารชีวิตมากมาย เมื่อไปถึงประเทศจีนได้ศึกษากับอาจารย์จูชิง (Ju Ching) ซึ่งเป็นอาจารย์ฉานที่มีชื่อเสียงอย่างยิ่งในการนั่งสมาธิ สำนักเถาตุ้ง ท่านศึกษาและปฏิบัติเซนอยู่ที่สำนักเถาตุ้งนี้ได้ 2 ปี จนกระทั่งได้บรรลุธรรม อาจารย์จูชิงได้มอบตราประทับของเซนสายสำนักเถาตุ้งให้แก่โดเจน แล้วจึงกลับญี่ปุ่น โดยท่านได้รับเอาวิธีและแนวคิดการบรรลุธรรมอย่างเชื่องช้า (Gradual Enlightenment) ซึ่งไม่ค่อยได้ใช้โกอัน (Koan) ในการอบรมสั่งสอนมากเท่ากับการฝึกปฏิบัติของสำนักฉับพลัน (Sudden School or Rinzai Zen) (Thomas Hoover: 1980) สำนักเถาตุ้งได้พัฒนา โดยอาจารย์ตุงชานเหลียงชี่ (Tung-shan Liang-chieh) พ.ศ. 1350 – 1412 ญี่ปุ่นเรียกท่านว่าโตซาน (Tozan) ท่านเป็นหนึ่งในผู้ร่วมก่อตั้งสำนักเถาตุ้ง ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นสำนักโซโตเซนโดยโดเจน และกลายหนึ่งในสองสำนักใหญ่ในประเทศญี่ปุ่นปัจจุบัน ในปัจจุบันโซโตเซนเป็นองค์กรชาวพุทธที่ใหญ่ที่สุดในญี่ปุ่น มีวัดประมาณ 14,000 แห่ง ปัจจุบันโซโตเซนได้รับความนิยมในตะวันตก และในปี พ.ศ.2539 นักบวชในนิกายโซโตเซนได้ก่อตั้งสมาคมพุทธนิกายโซโตเซนขึ้นในอเมริกา นิกายโซโตเซนเจริญรวดเร็วมาก เพราะสามารถปรับตัวเข้ากับแนวคิดวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นนั้น ๆ ได้ (Wiki-pedia: 2023).

ปรัชญาและแนวคิดพื้นฐานของเซน

1. นิกายรินไซเซน

1.1 คัมภีร์สำคัญของนิกายรินไซเซน ได้แก่ 1) ลังกาวตารสูตร ซึ่งเป็นรากฐานของนิกายเซน เซน โดยเนื้อหาของพระสูตรนี้เน้นสอนเรื่องสัจธรรมเหมือนคำสอนของสำนักมหายิมกะ 2) ปรัชญาปารมิตาสสูตร เป็นพระสูตรที่พัฒนามาจากหลักปฏิจลสมุปบาทของฝ่ายเถรวาท แล้วพัฒนาต่อมาโดยท่านคุรุนาคปรน พระสูตรนี้เน้นหลักสัจธรรม ความว่างเปล่าปราศจากแก่นสารของอัตตาตัวตนและสรรพสิ่งทั้งปวง 3) ปรัชญาปารมิตาหทัยสูตร ปรัชญาในพระสูตรนี้ สอนให้ตระหนักรู้ในสัจธรรม (ความว่าง) ได้โดยตรง โดยมีตัวอย่างปัจจัยอื่น (ปรมาตมโพธิจิต) เป็นการตระหนักรู้โดยตรง

ที่เป็นหนึ่งเดียวกับโพธิจิต 4) วิมลเกียรตินิเทศสูตร เนื้อหามุ่งไปที่วิธีการจะเป็นพระโพธิสัตว์และดำรงชีวิตตามแนวทางพระโพธิสัตว์นั้น เป็นพีชะแห่งความเป็นพุทธะที่สามารถเข้าถึงได้ โดยไม่จำเป็นต้องอยู่ในสถานะสมณเพศ 5) สูตรของเว่ยหล่าง พระสูตรนี้จุดเด่นอยู่ที่การมุ่งสู่จิตเดิมแท้ เป็นพระสูตรที่สอนวิธีปฏิบัติที่อิงหลักธรรมชาติของจิตของคนทั่วไปแม้ที่ไม่รู้หนังสือหรือเกี่ยวข้องกับพิธีใด ๆ ให้เข้าสู่พุทธภาวะได้โดยตรง 6) คำสอนฮวงโป เป็นคำสอนที่เกี่ยวกับจิตหนึ่ง ตถาคตตรรก การไม่ยึดติด ลักษณะการสอน ทวิคตินิยม และการแสวงหาพุทธภาวะ 7) บันทึกร่ำเรียนของรินไซ เป็นบันทึกคำสอนของท่านรินไซ ซึ่งใช้ชีวิตอยู่ในช่วง พ.ศ. 1409 ท่านเป็นศิษย์สายตรงของท่านฮวงโป (โอบากุ) หนังสือเล่มนี้ถูกบันทึกขึ้นโดยลูกศิษย์ท่านหลินฉี แบ่งเป็น 3 ตอน คือ จากคำสอนของท่าน จากการฝึกฝนของท่าน และจากอาชีพการสอนของท่าน (Irmgard Schloegl: 1976)

1.2 ปรัชญาพื้นฐานของรินไซเซน 1) ชาโตริ ชาโตริเป็นความรู้สึกภายในที่เกิดขึ้นโดยฉับพลัน มองเห็นสภาวะที่แท้จริง ไม่อิงอาศัยแนวคิดเรื่องคติทวินิยม เป็นภาวะจิตที่หลุดออกมาจากอวิชชาที่ห่อหุ้มไว้ จึงเป็นจิตที่เป็นอิสระ ปลอดภัยจากกิเลสตัณหา ส่งผลให้จิตสะอาด สว่าง สงบ การใช้ชีวิตของคนคนนั้นจะแจ่มกระจ่างตลอดไป 2) พุทธภาวะ พุทธภาวะ หมายถึง ภาวะเดิมแท้ที่สะอาดบริสุทธิ์ของสรรพสัตว์ สรรพสัตว์ทั้งหลายล้วนมีพุทธภาวะที่สะอาดบริสุทธิ์แม้ว่ายังไม่บรรลุนิพพานก็ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลง เพราะว่าพุทธภาวะสะอาดบริสุทธิ์ปราศจากการไม่มีหรือการมี 3) จิตเดิมแท้ จิตเดิมแท้ เป็นจิตในสภาพดั้งเดิม เป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ เป็นสิ่งที่รวบรวมสิ่งต่าง ๆ ทุกอย่างอยู่ในตัวธรรมชาติของเราเอง จิตเดิมแท้นั้นบริสุทธิ์ เพราะตัวจิตกับสิ่งที่ห่อหุ้มจิตเป็นคนละอย่างกัน 4) จิตหนึ่ง จิตหนึ่ง (One mind) เป็นคำที่ใช้แทนคำว่าจิตเดิมแท้ (Essence of mind) ได้ เพราะจิตหนึ่งหรือจิตเดิมแท้ก็คือ สภาวะที่ปราศจากความปรุงแต่ง (อสังขตธรรม) ซึ่งเป็นสิ่งสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา 5) ตถตา คำว่า ตถตา จิตหนึ่ง จิตเดิมแท้ หรือพุทธภาวะ เป็นสิ่งเดียวกัน ตถตา คือปัญญาของผู้ศึกษาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่เข้าไปรู้แจ้งความเป็นจริงของสภาวะธรรมด้านสังขตธรรมหรือสังขารทั้งหลาย โดยปราศจากความคิดปรุงแต่งของผู้ปฏิบัติ จนสามารถเป็นอิสระได้จากสังขาร นั่นคือปัญญาวิมุตติ (Daisetz T. Suzuki: 1970)

2. นิกายโซโตะเซน

2.1 คัมภีร์สำคัญของนิกายโซโตะเซน ยังคงใช้คัมภีร์ต่าง ๆ เหมือนกับรินไซเซน แต่มีเพิ่มเติมคือ “โซโบเกนโซ” (Shobogenso) แปลว่า คลังแห่งดวงตาเห็นธรรมแท้หมายถึงธรรมะหรือคำสอนที่ส่งต่อจากพระพุทธเจ้าลงมาสู่สาวกรุ่นหลังตามลำดับ โดเงนได้ทำการจัดเรียงลำดับของเล่ม (Fascicles) ที่ประกอบเป็นโซโบเกนโซใหม่หลายครั้งในช่วงชีวิตของเขาเอง และยังแก้ไขเนื้อหาของชุดต่าง ๆ ด้วยโซโบเกนโซแบ่งได้ 4 ชุด มีทั้งหมด 175 เล่ม

2.2 ปรัชญาพื้นฐานของโซโตะเซน แนวคิดสำคัญของนิกายของโซโตะเซนก็คล้ายคลึงกับแนวคิดของรินไซเซน เพราะมีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนามหายานเหมือนกัน เพียงแต่จุดเน้นของโซโตะเซนจะเน้นชาเซนมากกว่าเท่านั้น

เส้นทางสู่มรรควิธี นิกายเซน

มรรควิธี ได้แบ่งออกเป็น 2 นิกาย คือ 1) มรรควิธีแห่งการบรรลุธรรมของนิกายรินไซเซน บุคคลที่จะปฏิบัติในเซนสายนี้จะต้องมีศรัทธาเชื่อมั่นในพุทธภาวะหรือจิตเดิมแท้, ความเชื่อในทวิลักษณ์ เป็นมิจฉาทิฐิ, มีความเชื่อในกฎอิทัปปัจจยตา, ความเชื่อที่ถูกต้องจะต้องมาจากภายใน และเป็นบุคคลที่มีความขยันหมั่นเพียรไม่ย่อท้อในการฝึกฝน มีความสงสัยทางจิตวิญญาณอันจะก่อให้เกิดปัญญา ส่วนวิธีการปฏิบัติใช้หลัก 3 ประการ คือ (1) ชาเซน วิธีการทำสมาธิและวิปัสสนา (2) ชันเซน หรือวิธีการเข้าไปพบอาจารย์เพื่อรับเอาโกอันมา ขบคิด และ (3) มอนโด เป็นวิธีการสนทนาระหว่างอาจารย์และศิษย์ โดยเป็นการสนทนาแบบฉับพลัน ไม่เปิดโอกาสให้คิดหาคำตอบไว้ล่วงหน้า เพื่อให้โอกาสของปัญญาที่เกิดจากวิปัสสนาได้แสดงตัวออกมา (4) วิธีการแบบอื่น ได้แก่ การถามกลับ การให้ศิษย์ตระหนักรู้ด้วยตนเอง และการดูคำเขียนตี 2) มรรควิธีของโซโตเซน วิธีการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมของสำนักโซโตเซนเน้นที่การมีสติอยู่กับทุกสิ่งที่ทำ และการนั่งสมาธิชาเซน ส่วนการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมนั้น หลักการพื้นฐาน คือ 1) การปฏิบัติโดยไม่มุ่งหวัง ปฏิบัติเพื่อความหมดสิ้นไปแห่งความยึดมั่นถือมั่นแห่งกายและใจ โดยไม่ได้มุ่งหวังนิพพานหรือชาไตรแต่ประการใด 2) ต้องมีอาจารย์ที่สามารถชี้แนะได้ 3) ปฏิญาณตนรับไตรสรณาคมน์ และถือศีลพระโพธิสัตว์ 16 ข้อ เป็นที่น่าสังเกตว่า ศีลพระโพธิสัตว์นั้นเป็นข้อปฏิบัติที่รวมทั้งกาย วาจา ใจ มาไว้ด้วยกัน เป็นการปฏิบัติธรรมที่ครอบคลุมทั้งศีล สมาธิ และปัญญาเลยทีเดียว ส่วนมรรควิธีอันเป็นหลัก ได้แก่ 1) การทำชาเซน การทำชาเซนนั้นเป็นทั้งภาคสมถะคือเน้นความสงบและภาควิปัสสนาเน้นความเห็นแจ้งอยู่ในตัว ดังนั้นการทำชาเซนไม่ใช่แค่เพียงการนั่งสมาธิธรรมดา แต่คือการปฏิบัติครบทั้งหมตทั้งสติปัฏฐาน 4 ที่เดียว ชาเซนสามารถทำได้ทั้งการนั่งสมาธิ การเดินจงกรม การศึกษาพระธรรม และทำงานต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน 2) การขบโกอัน คือการเข้าไปรับเอาปริศนาธรรมจากอาจารย์เพื่อการนำไปขบคิดอันจะทำให้แทงตลอดบรรลุชาไตรได้ แต่ในนิกายโซโตเซนนั้นไม่เน้นการขบโกอัน เน้นเพียงการทำชาเซน ถ้ามีการมอบโกอัน ก็มักจะนำไปขบในขณะทำชาเซน

พระพุทธศาสนานิกายเซนพัฒนาจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน เหลือนิกายใหญ่เพียงสองนิกาย คือนิกายรินไซเซน และนิกายโซโตเซน

นิกายรินไซเซนนั้นตีความสิ่งที่เป็นบุคลาธิษฐานอันเป็นฐานความคิดมาจากนิกายมหายานเดิมเป็นธรรมาธิษฐานทั้งสิ้น เช่น พระโพธิสัตว์ ไม่ได้หมายถึง คน แต่หมายถึง คุณธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น คำว่า “โพธิสัตว์วอโลกิตศวร” หมายถึง ความเมตตากรุณา “โพธิสัตว์มัญชุศรี” หมายถึง กฎแห่งเหตุผลที่ว่าสัตว์เป็นพุทธะอยู่แล้ว ส่วนเรื่องพุทธภาวะ จิตเดิมแท้ จิตหนึ่ง และตถตา เป็นเรื่องของกรปฏิบัติทางจิตและจุดหมายที่จะต้องไปให้ถึง เนื่องจากพุทธศาสนานิกายรินไซเซนมุ่งการปฏิบัติที่อยู่กับปัจจุบันขณะ การตีความคำสอนจึงมักตีเป็นธรรมาธิษฐาน เพื่อมองเข้าไปด้านในและปฏิบัติในชาติปัจจุบันเป็นหลัก ไม่ต้องรอการบำเพ็ญบารมีหรือปฏิบัติหลายแสนกัลป์จึงจะบรรลุได้

นิกายโซโตเซน ก็เช่นเดียวกับเซนนิกายต่าง ๆ ที่อาศัยพระสูตรที่สำคัญ ๆ เช่น สูตรของ เว่ยหล่าง (Platform Sutra) ปรัชญาปารมิตาสูต สัทธรรมปุณฑริกสูตร พรหมชาลสูตรหรือพรหมเนตรสูตร ลัทธิเต๋าสูตร มหาปริณิพพานสูตร เป็นต้น การศึกษาดำรงจิตโบราณแพร่หลายในนิกายโซโตเซน หลังจากการเรียนรู้จากตัวหนังสือได้รับการฟื้นฟูในช่วงต้นสมัยโทกะกาวะ พระนิกายโซโตเซนของญี่ปุ่นส่วนใหญ่ยังคงศึกษาเฉพาะพระไตรปิฎกจีนที่รู้จักกันดีหรือตำราเซนคลาสสิกของจีน นอกจากนี้ยังมีโซโบเกนโซ (Shobogenzo) แปลว่า คลังแห่งดวงตาเห็นธรรมแท้ หมายถึง ธรรมะหรือคำสอนที่ส่งต่อจากพระพุทธเจ้าลงมาสู่สาวกรุ่นหลังตามลำดับ ตำราของโซโตเซน (Soto Zen Texts) นั้นมีทั้งประเภทที่ใช้สวดและใช้สำหรับศึกษาพระธรรม

ส่วนมรรควิธีสายรินไซเซนเป็นกระบวนการฝึกฝนปัญญา (The wisdom process) โดยใช้หลัก Four pillars of wisdom คือ ซาเซน (zazen) ชันเซน (Zazen) มอนโด (Mondo) และวิธีการแบบอื่น คือ การถามกลับ การให้ศิษย์ตระหนักรู้ด้วยตนเอง และการดูตำราเขียนดี ส่วนมรรควิธีสายโซโตเซนเป็นการฝึกฝนสติและสมาธิ (The concentrate process) โดยใช้หลัก Two pillars of concentration คือ ซาเซน และ ชันเซน

เป้าหมายของบุคคลที่ฝึกปฏิบัติตามกระบวนการของรินไซเซนและโซโตเซนก็คือ การบรรลุซาโตริ (Satori) ซึ่งสามารถแบ่งระดับการบรรลุซาโตริได้ 5 ขั้น ดังนี้คือ

ขั้นที่ 1 โชจูเฮ็น (Sho chu hen) เป็นขั้นที่รู้สึกได้ว่า ทุก ๆ สิ่งอาศัยซึ่งกันและกัน และเป็นเสมือนเป็นสิ่งเดียวกันหรือจิตหนึ่งตระหนักรู้ว่าสิ่งเดียวอยู่ในหลาย ๆ สิ่งหรือทุกสิ่งเกี่ยวข้องกัน ผู้ปฏิบัติรู้ตัวว่ายังมีวิชาครอบงำอยู่จะต้องพยายามแก้ไขต่อไป

ขั้นที่ 2 เฮ็นจูโช (Hen chu sho) เป็นขั้นที่ตระหนักรู้ได้ว่า สิ่งต่าง ๆ นั้นมีอยู่ในสิ่ง ๆ เดียว หรือในความจริงสูงสุดนั้นมีอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ต่างเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ผู้ปฏิบัติตระหนักว่าตนเองซึ่งเป็นสิ่งจำกัดก็ดำรงอยู่ในพุทธภาวะอันเป็นสิ่งสูงสุด ผู้ปฏิบัติจะเร่งความพยายาม เพื่อขจัดอวิชชา ตัณหาอุปาทานที่เกาะเกี่ยวตนอยู่นั้นให้หมดสิ้นไป

ขั้นที่ 3 โชจูไร (Sho chu rai) เป็นระดับที่คุณภาพของการตระหนักรู้ (Noetic) จากระดับที่หนึ่ง และระดับที่สองได้ซึมซาบเข้าไปในภาวะจิต (Conative) จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพ (Personality) ในระดับนี้ตัวผู้ปฏิบัติจะรู้สึกตัวตนเองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพุทธภาวะ

ภาวะภายใน

ขั้นที่ 4 เกนจูชิ (Ken chu shi) ในระดับเคนจูชิ ผู้บรรลุดำเนินชีวิตไปอย่างเหนือความขัดแย้งทางด้านปัญญา ไม่สนใจเรื่องการแบ่งแยก ไม่เห็นสิ่งแตกต่าง แต่มองเห็นทุกอย่างเป็นอย่างองค์รวม เป็นระดับที่ซาโตริมีความสมบูรณ์อย่างเต็มที่ ผู้ปฏิบัติสามารถขจัดอวิชชา ตัณหา อุปาทานออกไปได้หมดสิ้น

ขั้นที่ 5 เก็นจูโต (Ken chu to) ความแตกต่างระหว่างขั้นที่ 4 และ 5 มีความหมายเหมือนกันคือ “มาถึง” (To arrive or to reach) ในขั้นที่ 4 มาถึงแต่ยังไม่สมบูรณ์ ยังต้องไปต่อให้ถึง

เป้าหมาย ในขณะที่ขั้นที่ 5 เป็นการเข้าถึงอย่างสมบูรณ์ที่สุด ชีวิตประจำวันของผู้บรรลุไม่ได้ยึดติดในสิ่งใดทั้งสิ้น จะดำรงอยู่เหนือการแบ่งแยกใด ๆ ทั้งหมด ไม่มีความรู้สึกว่าตนเองบรรลุแล้วหรือยังไม่ได้บรรลุ เพราะปราศจากอุปาทานที่จะไปยึดมั่นอีกต่อไป มีจิตเป็นอุเบกขาอย่างสมบูรณ์

สรุป

นิกายรินไซเซนและโซโตเซนมีหลักการและวิธีการปฏิบัติที่ต่างกันอย่างมากมีนัยสำคัญ โดยนิกายรินไซเซนเน้นตีความสิ่งที่เพื่อบุคคลาธิฐานอันเป็นฐานความคิดมาจากนิกายมหายานเดิมเป็นธรรมาธิฐานทั้งสิ้น เช่น พระโพธิสัตว์มักถูกตีความให้เป็นสัญลักษณ์ของคุณธรรม และเรื่องของพุทธภาวะ จิตเดิมแท้ จิตหนึ่ง มีความหมายเป็นเรื่องราวของการปฏิบัติทางจิตและเป้าหมายที่จะต้องไปให้ถึง เพราะนิกายรินไซเซนมุ่งการปฏิบัติที่อยู่กับปัจจุบันขณะ การตีความคำสอนจึงมักเป็นธรรมาธิฐานเพื่อมองเข้าไปด้านในและปฏิบัติในชาติปัจจุบันเป็นหลัก โดยไม่ต้องรอการบำเพ็ญบารมีหรือการปฏิบัติหลายแสนกัลป์เพื่อให้บรรลุได้

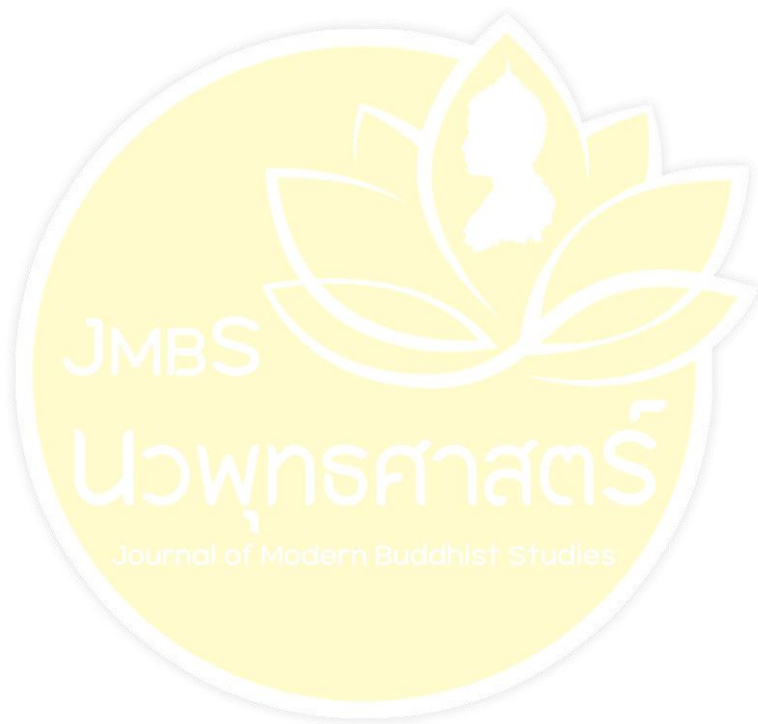
ในขณะเดียวกัน นิกายโซโตเซนก็มีหลักการและวิธีการในการฝึกฝนที่เฉพาะตนเอง และฝึกฝนปัญญาและสมาธิ มีการศึกษาดำริจินโบราณและการฝึกฝนที่เป็นที่รู้จักในนิกายโซโตเซน ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงศึกษาเพียงพอสำหรับการสวดและการศึกษาพระธรรม เป้าหมายของการฝึกปฏิบัติตามกระบวนการของทั้งสองนิกายนั้นคือการบรรลุซาโตริ ซึ่งมีระดับการบรรลุที่ต่างกันอย่างชัดเจน โดยมีขั้นตอนทั้งหมด 5 ขั้น โดยที่ขั้นสุดท้ายคือการเข้าถึงอย่างสมบูรณ์ที่สุดและการมีจิตเป็นอุเบกขาอย่างสมบูรณ์ การศึกษาและการปฏิบัติตามนิกายรินไซเซนและโซโตเซนจึงมีความสำคัญอย่างมากในการเข้าใจและฝึกฝนทางธรรมในวัฒนธรรมศาสนาพุทธแห่งญี่ปุ่นและทั่วโลก

เอกสารอ้างอิง

- Taweewatana Pundharikawiwattana (1987). *The Light of Zen*. Bangkok: Rungsaenkarnpim.
- Phra Thammakosachan (Buddhadasa Bhikkhu) (2019), *Platform Sutra*. Bangkok: Dhammasapha.
- Sathien Bhodhinanta (2012). *Mahayana Philosophy*. 6th printing. Bangkok: Mahamakut Buddhist University.
- Sucheep Punyanupharp (2007). *Tripitaka Edition For The Public*. 17th printing. Bangkok: Mahamakut Buddhist University.
- Daisetz T (1970). Suzuki. *Zen and Japanese Culture*. New York: Princeton University Press.
- Daisetz Teitaro Suzuki (1961). "Zen Buddhism." *Masterpieces of World Philosophy in Summary Form*. New York: Harper & Row.
- Irmgard Schloegl (1976). *The Zen Teaching of Rinzai*. (Londo: Shambhala Publications.
- Thomas Hoover (1980). *The Zen Experience*. New York: Penguin Group.

Wikiwand (2023). Five Mountain System. [online] Source: https://en.wiki-pedia.org/wiki/Five_Mountain_System.

Wikipedia (2023). Soto [online] Source: <https://en.wikipedia.org/wiki/Soto>.

การท่องเที่ยววิถีพุทธ: สัมผัสวิถีวัฒนธรรมวัดไร่ขิง พระอารามหลวง
BUDDHIST TOURISM: EXPERIENCE THE CULTURE OF WAT RAI
KHING, ROYAL MONASTERY

พระมหาไพบูลย์ วิบุโล (จัดละ), แม่ชีจำเรียง กำเนิดโทน และปรีดา จันทร์แจ่มศรี

วัดไร่ขิง พระอารามหลวง

Phra Maha Paiboon Vipulo (Jadla), Mae Chee Chamriang Kamnoedton,
and Preeda Chanjamsri

Wat Rai Khing Royal Monastery

Email: Paiboon@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง “การท่องเที่ยววิถีพุทธ: สัมผัสวิถีวัฒนธรรมวัดไร่ขิง พระอารามหลวง” มุ่งศึกษาการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ การเรียนรู้และสัมผัสวัฒนธรรมทางศาสนา ณ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม เป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธาและแหล่งท่องเที่ยวสำคัญทางพระพุทธศาสนาในภาคกลางของประเทศไทย การศึกษาครอบคลุมการท่องเที่ยวในมิติทางศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี ที่ผสมผสานกับวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น

ผลการศึกษาพบว่า วัดไร่ขิงมีศักยภาพในฐานะศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงพุทธ เนื่องจากมีสถานที่สำคัญทางศาสนา เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร และพระพุทธรูปหลวงพ่อดำวัดไร่ขิง อันเป็นสัญลักษณ์แห่งศรัทธาของชาวพุทธทั่วประเทศ การท่องเที่ยววิถีพุทธที่นี่ไม่เพียงแต่การเยี่ยมชมสถานที่ แต่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางศาสนา ได้แก่ การทำบุญตักบาตร การสวดมนต์ และการฟังเทศน์ งานเทศกาลประจำปีวัดไร่ขิง เป็นกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนประเพณีและวิถีชีวิตของชุมชนในพื้นที่ มิติทางศาสนาและวัฒนธรรม วัดไร่ขิงยังมีตำนานที่เล่าขานกันมา เรื่องการอัญเชิญพระพุทธรูปลอยน้ำและประวัติการสร้างวัดในปี พ.ศ. 2394 มิติทางประวัติศาสตร์และความน่าสนใจให้กับการท่องเที่ยว ตลอดจนการบูรณาการศิลปะและสถาปัตยกรรมไทยทั้งดงาม การท่องเที่ยววิถีพุทธที่วัดไร่ขิง พระอารามหลวง เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงศรัทธา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน การจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมควรคำนึงถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อสร้างประสบการณ์ท่องเที่ยวที่ลึกซึ้งและยั่งยืนแก่นักท่องเที่ยวจากทั่วทุกมุมโลก

คำสำคัญ: การท่องเที่ยววิถีพุทธ, สัมผัสวิถีวัฒนธรรม, วัฒนธรรมวัดไร่ขิง

Abstract

The academic article “Buddhist Tourism: Experiencing the Culture of Wat Rai Khing, Royal Monastery” aims to study the promotion of Buddhist tourism, learning and experiencing religious culture at Wat Rai Khing, Royal Monastery, Nakhon Pathom Province, which is a center of faith and an important Buddhist tourist attraction in the central region of Thailand. The study covers tourism in terms of religion, culture and tradition, which are integrated with the local community lifestyle.

The results of the study found that Wat Rai Khing has the potential to be a center of Buddhist tourism because it has important religious sites, such as the Ubosot, the Vihara and the Luang Por Wat Rai Khing Buddha statue, which are symbols of faith for Buddhists throughout the country. Buddhist tourism here is not only about visiting the place, but also gives tourists the opportunity to participate in religious ceremonies, such as making merit by offering alms to monks, chanting and listening to sermons. The annual Wat Rai Khing festival is a cultural activity that reflects the traditions and lifestyles of the local community. In terms of religion and culture, Wat Rai Khing also has a legend about inviting the floating Buddha statue and the history of the temple’s construction in 1851. It provides historical dimensions and interesting aspects to tourism, as well as the integration of beautiful Thai art and architecture. Buddhist tourism at Wat Rai Khing, Royal Monastery, is a form of tourism that harmoniously connects faith, culture and lifestyle. Appropriate tourism management should take into account cultural conservation and community participation. To create immersive and sustainable travel experiences for tourists from all over the world.

Keywords: Buddhist tourism, cultural experiences, Wat Rai Khing culture

บทนำ

การท่องเที่ยวได้ถูกกล่าวถึงในฐานะของธุรกิจการค้าบริการที่มีศักยภาพที่สามารถช่วยขยายการจ้างงาน การกระจายรายได้และการหารายได้จากเงินตราต่างประเทศและได้ถูกบรรจุให้เป็นแนวทางเร่งด่วนในการฟื้นฟู เศรษฐกิจและสังคม” ในประเทศไทยได้มีการจัดลำดับศักยภาพ ด้านการท่องเที่ยวระดับจังหวัด การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นรูปธรรมการท่องเที่ยวประเภทหนึ่งซึ่งเน้นความสำคัญกับแหล่งท่องเที่ยว ที่เกี่ยวข้องกับมรดกประเพณีที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาและวัฒนธรรมที่ดึงดูดความสนใจ โดยสิ่งที่ดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยว นั้น มีหลายอย่างประกอบด้วยพิพิธภัณฑสถาน โบราณคดี ศิลปะ การแสดงพื้นบ้าน ประเพณีพิธีกรรมทางศาสนา หัตถกรรมงานฝีมือ และการกระทำอื่น ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม (จุฑามาศ คงสวัสดิ์, 2550: 1) โดยการท่องเที่ยวของประเทศไทย ก่อตั้งโดยพระราชกฤษฎีกา ลงประกาศในราชกิจ-จานุเบกษา ตอนที่ 74 เล่มที่ 36 ลงวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ.

2502 ในสมัยรัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ให้เป็นองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ใช้ตัวย่อ อสท. และประกอบพิธีเปิดสำนักงานอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2503 ต่อมาได้รับการยกฐานะตามมติสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ทำหน้าที่รัฐสภา ลงประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 96 ตอนที่ 72 ลงวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2522 ยกฐานะ อสท. ขึ้นเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ใช้ตัวย่อ ททท. (Tourism Authority of Thailand : TAT) ปัจจุบันการท่องเที่ยวของไทยได้มีการพัฒนารูปแบบไปอย่างมาก หลากหลายวัตถุประสงค์ และมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไปตามประเภทของการท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงศาสนา เป็นต้น แต่จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของผู้วิจัยพบว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นการเดินทางที่มีการผสมผสานสลับกันไปสลับกันมา ระหว่างการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษา หรืออาจกล่าวสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาหมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมความงดงามของโบราณสถาน โบราณวัตถุเที่ยวชมงานพุทธศิลป์ นมัสการขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กราบไหว้พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบที่เคารพนับถือ และเพื่อการปฏิบัติธรรม (กฤษณา รักษาโฉม และคณะ, 2556)

โดยการเดินทางท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบใดก็ตาม ล้วนเป็นวิถีทางหนึ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกคนนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (นิศา ชัชกุล, 2557: 11) ดังนั้นการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่สร้างประโยชน์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมให้กับประเทศเป็นอย่างมาก ถือเป็นสิ่งสำคัญที่มีผลต่อกลไกการพัฒนาประเทศไทย การส่งเสริมการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่ง มาสู่การสร้างอาชีพ การจ้างงานทั้งในภาคการท่องเที่ยวโดยตรงและการจ้างงานในภาคอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องตามมา เกิดการกระจายรายได้ไปสู่ชุมชนและท้องถิ่นมากขึ้น จะนำไปสู่การสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจและมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนานั้น ถือเป็นการท่องเที่ยวเพื่อการชม หรือการสัมผัสสถาปัตยกรรมด้านศาสนา การท่องเที่ยววัด ศาสนสถาน และสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา (มานิช พรหมปัญญา และคณะ, 2556: 37) ซึ่งการเดินทางท่องเที่ยวเชิงศาสนานี้สำหรับในสังคมไทยที่มีศาสนาพุทธเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจนั้น มีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวส่วนใหญ่เรียกว่า เป็นการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาบ้าง หรือการท่องเที่ยวเชิงพุทธบ้าง เพราะ 96% ของคนไทยนับถือศาสนาพุทธ ที่มีมานับตั้งแต่ปี พ.ศ. 1822 ที่อาณาจักรสุโขทัยรับเอาพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท แบบลังกาวงศ์เข้ามาเป็นศาสนาประจำชาติ (สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2530: 60) โดยงานวิจัยของศูนย์บริการวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาหมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน เพื่อเยี่ยมชม หรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กราบไหว้พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ครอบคลุมถึงสิ่งปลูกสร้างทางสถาปัตยกรรม ได้แก่ อาคารที่ประดิษฐานรูปเคารพ สถานที่ประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา เป็นต้น แต่จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยอื่น ๆ พบว่า การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา สามารถครอบคลุมการท่องเที่ยวใน 2 มิติ คือ 1)

การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในมิติทางโลก 2) การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในมิติทางธรรม ซึ่งทั้ง 2 มิติดังนี้มีเป้าประสงค์ในส่วนที่สอดคล้องกัน คือ มุ่งให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองไปตลอด 5000 ปี ตามพุทธทำนาย และเพื่อเผยแผ่พุทธธรรมให้เกิดประโยชน์แก่ชาวโลกทั้งมวล ส่วนที่ขยายเพิ่มเติมออกไปคือ มิติการปฏิบัติในทางธรรมอันได้แก่ การปฏิบัติกรรมฐานทั้งด้านสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานในอดีตจะมีการเรียนการสอนกันภายในวัด มีพระสงฆ์ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระธรรมคำสอน แต่ยุคปัจจุบันมีผู้รู้ที่เป็นฆราวาสทำหน้าที่นี้ด้วย และวัดอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละบริบทของท้องถิ่นที่ตั้ง อาทิ วัด ในภาคเหนืออาจจัดกิจกรรมการเผยแผ่พุทธธรรม และการปฏิบัติธรรมที่มีรายละเอียดแตกต่างออกไปจากวัดในภาคกลางและภาคใต้ เป็นต้น จึงเป็นเรื่องที่ควรศึกษาถึงข้อแตกต่างนั้น ซึ่งนอกจากจะเป็นกิจกรรมที่แต่ละวัดจะเป็นผู้ดำเนินการเองตามความถนัดและความเชี่ยวชาญแล้ว บางวัดได้อาศัยศักยภาพที่ตนมี สามารถขยายขอบเขตปฏิสัมพันธ์ด้านการเผยแผ่พุทธธรรม และการปฏิบัติธรรมกับวัดอื่น ๆ ด้วย โดยมีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย กิจกรรมสำคัญที่เครือข่ายทุกเครือข่ายทำร่วมกัน คือ การสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้, 2557: 8)

ในส่วนของสถานที่สำคัญเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ คือ วัดไร่ขิง เป็นหนึ่งในวัดที่มีชื่อเสียงของจังหวัดนครปฐม ซึ่งได้รับการตั้งชื่อใหม่เป็น วัดมงคลจินดาราม แต่ชาวเมืองนครปฐมก็ยังคงเรียกติดปากกันว่า “วัดไร่ขิง” โดยภายในวัดประดิษฐาน พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ที่ชาวนครปฐม ให้การสักการะบูชา คือ หลวงพ่อวัดไร่ขิง และยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในนครปฐมอีกด้วย อีกทั้งภายในวัดยังได้มีพิธีอัญเชิญเทวรูป ท้าวเวสสุวรรณโณ (ท้าวเวรเทพบุตร) ประดิษฐานบนแท่นบูชา โดยในการนี้ได้รับความเมตตาจาก พระครูโสภิตวิริยาภรณ์ (หลวงพ่อกุญชร ภูทกจาโร) เจ้าอาวาส วัดจุฬามณี จังหวัดสมุทรสงคราม ในการทำพิธีเบิกเนตรและประดิษฐานบนแท่นบูชา เพื่อให้ประชาชนได้มาสักการะบูชาอีกด้วย (ไปเที่ยวกัน, 2566: ออนไลน์) สำหรับชื่อวัดนั้น มีเรื่องเล่าว่า พื้นที่วัดในอดีตมีชาวจีนปลูกบ้านอาศัยอยู่กันเป็นจำนวนมากและนิยมปลูกขิงกัน อย่างแพร่หลาย จนเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านหรือชุมชนในแถบนี้ว่า “ไร่ขิง” ต่อมา เมื่อมีชุมชนหนาแน่นมากยิ่งขึ้นจึงได้มีการสร้างวัดเพื่อเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ดังนั้น วัดจึงได้ชื่อตามชื่อของหมู่บ้านหรือชุมชนว่า “วัดไร่ขิง” ในราวปี พ.ศ. 2446 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ เสด็จตรวจเยี่ยมวัดในเขตอำเภอสามพราน สมเด็จพระเจ้า ได้เสด็จมาที่วัดไร่ขิง และทรงตั้งชื่อวัดใหม่ว่า “วัดมงคลจินดาราม” ทั้งทรงไต่ถามชื่อเดิมต่อท้ายจึงกลายเป็น “วัดมงคลจินดาราม (ไร่ขิง)” เมื่อเวลาผ่านพ้นมานานและคงเป็นเพราะความกร่อนของภาษาจีนทำให้วงเล็บหายไป คงเหลือเพียงคำว่า “ไร่ขิง” ต่อท้ายคำว่า “มงคลจินดาราม” จึงต้องเขียนว่า “วัดมงคลจินดาราม-ไร่ขิง” แต่ในทางราชการยังคงใช้ชื่อเดิมเพียงว่า “วัดไร่ขิง” สืบมาจนทุกวันนี้ (วัดไร่ขิง, 2566)

การท่องเที่ยวเชิงพุทธในการส่งเสริมวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวของวัดไร่ขิงพระอารามหลวง พบว่า ประเทศไทยได้มีการจัดลำดับศักยภาพ ด้านการท่องเที่ยวระดับจังหวัด การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นรูปธรรมการท่องเที่ยวประเภทหนึ่งซึ่งเน้นความสำคัญกับแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่าง

ยิ่งในการท่องเที่ยวเชิงศาสนา การเดินทางท่องเที่ยวเชิงศาสนานี้สำหรับในสังคมไทยที่มีศาสนาพุทธเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา สามารถครอบคลุมการท่องเที่ยวใน 2 มิติ คือ 1) การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในมิติทางโลก 2) การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในมิติทางธรรม ในส่วนนี้จะไปเชื่อมโยงกับ การท่องเที่ยวในวัดไร่ซึ่งมีทำสำหรับนักท่องเที่ยวเพื่อป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในนครปฐม โดยในวัดไร่ซึ่งนั้นจะมีสถานที่ท่องเที่ยวหลายจุด และความเป็นมาที่สำคัญ เช่น ภายในวัดประดิษฐาน พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ที่ชาวนครปฐม ให้การสักการะบูชา คือ หลวงพ่อวัดไร่ซึ่ง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญส่วนของสถานที่สำคัญเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

บริบทเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทั่วไปสำหรับนักท่องเที่ยว

การกล่าวถึงบริบทเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทั่วไปสำหรับนักท่องเที่ยว จะเห็นว่าการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมการผ่อนคลายความเครียดที่ปัจจุบันได้รับความนิยมเพิ่มสูงขึ้นพร้อม ๆ กับรูปแบบการท่องเที่ยวที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น นอกเหนือจากการผ่อนคลายความเครียดแล้ว กิจกรรมการท่องเที่ยวยังสามารถสร้างเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนหรือแหล่งท่องเที่ยวได้อีกทางหนึ่งด้วย กล่าวคือ รายได้ที่จะกระจายสู่แหล่งท่องเที่ยวและชุมชนที่เกี่ยวข้องในลักษณะของการสร้างงาน และ นำไปสู่การสร้างรายได้แก่คนในท้องถิ่น ซึ่งภาครัฐได้กำหนดให้การท่องเที่ยวเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของประเทศ และกลุ่มจังหวัดการท่องเที่ยวทุกภูมิภาคของไทย (มาโนช พรหมปัญญา และคณะ, 2556) ซึ่งการเดินทางออกจากที่พักในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เป็นการชั่วคราวเพื่อการเยี่ยมญาติมิตร หรือวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยวอื่นๆ ที่ไม่ใช่การประกอบอาชีพ เช่น การพักผ่อน การเล่นกีฬา การประชุม การสัมมนาการท่องเที่ยวนี้ มีลักษณะ 5 ประการ ประกอบด้วย

ประการที่ 1 การท่องเที่ยวที่เกิดจากการเคลื่อนที่ของมนุษย์สู่ที่หมายต่างๆ รวมทั้งการหยุดพัก ณ ที่เหล่านั้น

ประการที่ 2 องค์ประกอบของการท่องเที่ยวมี 2 ส่วน คือ การเดินทางสู่จุดหมาย และการหยุดพักประกอบกิจกรรม ณ จุดหมายนั้น

ประการที่ 3 การเดินทางและการหยุดพักเกิดขึ้นนอกภูมิสำเนาและที่ทำงาน การท่องเที่ยวจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดกิจกรรม แตกต่างจากกิจวัตรของเจ้าของถิ่นที่เดินทางผ่านและพัก (Davidson Rob, 1995: 2) โดยการท่องเที่ยวนี้สามารถเป็นองค์ประกอบตามรายละเอียดได้ 3 ระดับ ประกอบด้วย

ระดับที่ 1 การท่องเที่ยวตามความสนใจทั่วไป (General Interest Tourism : GIT) คล้ายกับการท่องเที่ยวมวลชนหรือการท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก เป็นการตอบคำถามของนักท่องเที่ยวว่า จะไปเที่ยวที่ไหนในวันหยุด นักท่องเที่ยวประกอบกิจกรรมเที่ยวชมเพื่อถ่ายภาพเป็นหลัก เน้นท่องเที่ยวหลายแห่ง ซึ่งแต่ละแห่งจะใช้เวลานานาชมเพียงสั้น ๆ

ระดับที่ 2 การท่องเที่ยวตามความสนใจแบบผสม (Mixed Interest Tourism : MIT) เป็นการตอบคำถามของการท่องเที่ยวว่า จะไปท่องเที่ยวที่ไหนในวันหยุด ไปอย่างไรไปกับใคร และไปทำกิจกรรมอะไร การท่องเที่ยวแบบนี้ได้จำแนกความแตกต่างออกเป็น 3 ส่วนแบ่งตลาด เช่น

1) ส่วนแบ่งตลาดตามภูมิศาสตร์หรือทำเลที่ตั้ง เช่น การท่องเที่ยวในชนบท การท่องเที่ยวในเมือง การท่องเที่ยวในเอเชีย/ยุโรป เป็นต้น

2) ส่วนแบ่งตลาดตามส่วนธุรกิจ เช่น ที่พักแรม การคมนาคมขนส่ง หรืองานเทศกาล เช่น การท่องเที่ยวตามรีสอร์ต การท่องเที่ยวโดยเรือสำราญ การท่องเที่ยวเพื่อการประชุมและนิทรรศการ

3) ส่วนแบ่งตลาดตามกลุ่มประชากรที่มีความเกี่ยวพันกันจากการสมรสหรือความชอบพอ เช่น การท่องเที่ยวผู้สูงอายุ การท่องเที่ยวบาร์เกย์ การท่องเที่ยวสตรี เป็นต้น

ระดับที่ 3 การท่องเที่ยวตามความสนใจพิเศษ (Special Interest Tourism : SIT) เป็นการตอบคำถามของการท่องเที่ยวว่า จะไปท่องเที่ยวที่ไหนในวันหยุด และมีความสนใจจะทำกิจกรรมท่องเที่ยวได้ เช่น การท่องเที่ยวเชิงกีฬา เชิงวัฒนธรรม เชิงผจญภัย เชิงสุขภาพ เชิงอาหาร (ราณี อิลิซัยกุล, 2557: 15-16)

นอกจากนี้ตามบริบทเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทั่วไปสำหรับนักท่องเที่ยว เกี่ยวกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (Tourism Authority of Thailand : TAT) การท่องเที่ยวตามความสำคัญของสภาพแวดล้อมไว้ 12 รูปแบบ ประกอบด้วย

แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-tourism) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะทางธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง มีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศนั้น มีการจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น

แหล่งท่องเที่ยวทางศิลปะวิทยาการ (Arts and Sciences Educational Attraction Standard) แหล่งท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองความสนใจพิเศษของนักท่องเที่ยวเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวแบบใหม่ ที่สามารถเพิ่มเติมได้อีกมากมายตามความนิยมของคนในแต่ละยุคสมัย ปัจจุบันมีปรากฏอยู่หลาย ๆ แห่ง เช่น พิพิธภัณฑ์เฉพาะทาง แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี และ MICE เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ (Historical Attraction) แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา รวมถึงสถานที่หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่ มีคุณค่าทางศิลปะและสถาปัตยกรรม หรือเคยมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ เช่น โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณ กำแพงเมือง คูเมืองพิพิธภัณฑ์ วัด ศาสนสถาน เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (Natural Attraction) สถานที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน มีความแปลกตาของสภาพธรรมชาติ และมีภูมิศาสตร์อันเป็น

เอกลักษณ์ หรือเป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่มีลักษณะพิเศษ (Special Environmental Features) หรือสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าทางวิชาการก็ได้

แหล่งท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการ (Recreational Attraction) แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อการพักผ่อนและเสริมสร้างสุขภาพ ให้ความสนุกสนาน บันเทิง และการศึกษาหาความรู้ แม้ไม่มีความสำคัญในแง่ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม แต่มีลักษณะเป็นแหล่งท่องเที่ยวร่วมสมัย เช่น สถาบันบันเทิง สวนสัตว์ สวนสนุก สนามกีฬาและสวนสาธารณะ ที่มีลักษณะพิเศษ

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Attraction) แหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสม และถ่ายทอดเป็นมรดกสืบทอดกันมา ประกอบด้วยงานประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน การแสดงศิลปะ วัฒนธรรมสินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษาชนเผ่า เป็นต้น เช่น งานแสดงของช้างจังหวัดสุรินทร์ งานร่มบ่อสร้างจังหวัดเชียงใหม่ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ (Natural Attraction) เป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติอย่างหนึ่ง ที่ต้องมีการกำหนดมาตรการความปลอดภัยที่ชัดเจน เพื่อควบคุมกิจกรรมการท่องเที่ยวใดๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำพุร้อนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเป็นการเพิ่มมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติของประเทศไทย ให้เป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น

แหล่งท่องเที่ยวประเภทชายหาด (Beach Attraction) สถานที่ที่มีชายหาดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน ในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นบริเวณชายหาด ได้แก่ การเล่นน้ำ การอาบแดด เล่นกีฬาทางน้ำ กีฬาชายหาด การนั่งพักผ่อน เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำตก สถานที่ที่มีน้ำตกเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย ได้แก่ การว่ายน้ำ การพักผ่อน การเดินสำรวจน้ำตก การล่องแก่ง การดูนก เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทถ้ำ สถานที่ที่มีถ้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย เช่น การเข้าชมบรรยากาศหินงอกหินย้อยภายในถ้ำ การศึกษาด้านโบราณคดีของมนุษย์ยุคต่างๆ ที่เคยอยู่อาศัยในถ้ำ การนมัสการพระพุทธรูป การให้อาหารสัตว์ การปิกนิก เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทเกาะ เป็นสถานที่ที่มีลักษณะพิเศษและมีธรรมชาติงดงามอันเป็นเอกลักษณ์ที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน การทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเล่นกีฬาทางน้ำ การดำน้ำ การชมถ้ำไต้ฟ้า และอื่น ๆ ต้องมีการดูแลจากผู้เกี่ยวข้อง และเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างเข้มงวด เพราะมีความเสี่ยงต่อการถูกทำลายมากที่สุด

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทแก่ง สถานที่ที่มีแก่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน เพื่อความเพลิดเพลิน และนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวหลัก เช่น การล่องแก่ง การพายเรือ การพักผ่อน และการเดินป่า อาจเสริมกิจกรรมการศึกษาธรรมชาติเข้าไปด้วย ได้แก่ การดูนก การสำรวจธรรมชาติ การศึกษาพันธุ์พืชต่าง ๆ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2566)

สรุปการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมสำคัญที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคม โดยมีหลายรูปแบบที่ตอบสนองต่อความต้องการและความสนใจของนักท่องเที่ยวในยุคปัจจุบัน การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่มีความยั่งยืนและคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมถือเป็นหัวใจสำคัญที่จะทำให้การท่องเที่ยวไทยเติบโตอย่างมั่นคงต่อไป

การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยว เป็นการอธิบายเกี่ยวกับ การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเรียนรู้เรื่องศาสนา ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม เทศกาลงานประเพณี วิถีชีวิต เป็นต้น โดยอาศัยวัตถุทางวัฒนธรรมหรือทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่มาใช้เป็นเครื่องมือในส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวนับเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่ได้นำเอาวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวอเมริกันและยุโรป ที่ต่างสนใจที่จะเรียนรู้วัฒนธรรม มรดกทางประวัติศาสตร์ เยี่ยมชมงานสถาปัตยกรรม และสัมผัสวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในประเทศนั้น โดยเฉพาะประเทศในแถบเอเชียและแอฟริกา รวมถึงชื่อของที่ระลึกที่เป็นงานหัตถกรรมละงานฝีมือที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในประเทศนั้น การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวเราเรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว, 2566) ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การศึกษาหาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ผ่านทางประวัติศาสตร์อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้และการให้คุณค่าของสังคม โดยสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าหรือสภาพแวดล้อมอย่างธรรมชาติ ที่สามารถแสดงออกให้เห็นถึงความสวยงามและประโยชน์ที่ได้รับจากธรรมชาติ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม หรือขนบธรรมเนียมประเพณี องค์การสหประชาชาติได้จัดการประชุมว่าด้วยการเดินทางและท่องเที่ยวระหว่างประเทศขึ้น ณ กรุงโรม ประเทศอิตาลี เมื่อปี ค.ศ. 2506 และการท่องเที่ยวมีการเดินทาง (Travel) ที่มีเงื่อนไข 3 ประการ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, อ้างใน ธวัชวรรณ มาตกุล, 2556: 5)

ประการที่ 1 การเดินทาง (Travel) การเดินทางที่ไม่ได้ถูกบังคับหรือเพื่อสินจ้างโดยมีการวางแผนการเดินทางจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง และใช้ยานพาหนะนำไปเป็นระยะทางไกลหรือระยะทางไกลก็ได้

ประการที่ 2 จุดหมายปลายทาง (Destination) จุดหมายปลายทางที่จะไปอยู่เป็นการชั่วคราวแล้วต้องเดินทางกลับที่อยู่เดิมหรือภูมิลำเนาเดิม โดยเป็นสถานที่ที่นักท่องเที่ยวเลือกเดินทางไปเยือนและใช้เวลาหนึ่งอยู่ ณ ที่นั้น ซึ่งมีสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการที่พอเพียงสำหรับตอบสนองความต้องการและความพอใจให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเยือน

ประการที่ 3 ความมุ่งหมาย (Purpose) การมีความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ในการเดินทางก็ได้ที่ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้ โดยมีความมุ่งหมายในการเดินทางอยู่หลายอย่างด้วยกัน ซึ่งผู้เดินทางคนหนึ่งอาจมีความมุ่งหมายในการเดินทางมากกว่าหนึ่งอย่างก็เป็นได้ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (historical tourism) การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยวได้รับความรู้ และมีความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อมโดยที่ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว สอดคล้องกับ การท่องเที่ยวที่ผู้มาเยือนต้องการสัมผัสถึงวัฒนธรรมอันแท้จริง ความแตกต่างของวิถีชีวิต วิถีชีวิตที่เรียบง่ายของท้องถิ่นที่ไปเยือน และการได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และความคิดซึ่งกันและกัน ระหว่างเจ้าของท้องถิ่นและผู้มาเยือน เช่น การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมศิลปวัฒนธรรม หรือเข้าร่วมประเพณีเทศกาลของท้องถิ่นที่ไปเยือน การเดินทางเพื่อศึกษาขนบธรรมเนียมความเชื่อที่สืบทอดกันมาของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนความเชื่อทางศาสนา เรื่องราวและงานเทศกาลที่จัดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวจะต้องสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่และสภาพทางภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น (พระครูวิมลศิลป์กิจ (เรืองฤทธิ์ ธนบุญ) และคณะ, 2555: 19) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวประเภทหนึ่งที่นักท่องเที่ยวปรารถนาที่จะเรียนรู้ศิลปวิทยาการที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาติต่างๆ ในสถาบันหรือสถานศึกษาที่มี

ชื่อเสียงหรือในประเทศที่มีวัฒนธรรมเป็นที่น่าสนใจของเขา ก็จะต้องเที่ยวไปยังประเทศนั้นๆ เพื่อศึกษาพิจารณาชีวิตความเป็นอยู่ในแง่มนุษยวิทยาและสังคมวิทยา เพื่อชมโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เพื่อติดตามความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยีปัจจุบัน เพื่อชมสิ่งศิลปะนาพวรรณในหอศิลป์ เพื่อนมัสการศูนย์ศาสนาที่สำคัญๆ เพื่อร่วมปฏิบัติในงานนมกรรมและงานฉลอง เพื่อชมการแสดงทางศิลปะครั้งสำคัญๆ ฯลฯ การเดินทางโดยมีเหตุจูงใจดังกล่าวเรียกว่า เป็น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (หม่อมหลวงดุษฎี ชุมสาย และญิบพันธ์ พรหมโยธี, 2527: 60) โดยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวตรงกับหลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 4 ประการ (ปรัชญาพร พัฒนาผล, 2554: 15)

หลักการที่ 1 เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญคุณค่าประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ ข้อมูลที่ได้เพื่อให้นักท่องเที่ยวใช้ประกอบการเที่ยวชมเพื่อเพิ่มประสบการณ์การเรียนรู้และเข้าใจในทรัพยากรวัฒนธรรมท้องถิ่น อีกทั้งชุมชนยังภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน

หลักการที่ 2 เป็นการท่องเที่ยวที่ปลูกฝังคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วงหา
รักษาทรัพยากรวัฒนธรรมในท้องถิ่น นอกจากนี้คนในชุมชนท้องถิ่นยังมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ
ทรัพยากรท่องเที่ยว และได้รับประโยชน์ตอบแทนที่ยุติธรรมจากการท่องเที่ยว อาทิ การจ้างงาน การ
บริการนำเที่ยว การให้บริการขนส่ง การให้บริการที่พัก การขายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น

หลักการที่ 3 เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้ ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวในด้าน
วัฒนธรรมและจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

หลักการที่ 4 เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น รวมทั้ง
เคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรีและผู้คนของตนเอง

โดยการที่นักท่องเที่ยวจะเลือกเข้าไปเยี่ยมชมในแหล่งท่องเที่ยวใดนั้นแหล่งท่องเที่ยวนั้น
จะต้องมีความดึงดูดใจและความน่าสนใจอยู่ในระดับที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวได้ เช่น
คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ความเป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว ความสะดวกในการเข้าถึงความ
ปลอดภัย และความสามารถในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากองค์ประกอบด้าน
ศักยภาพในการดึงดูดใจแล้ว แหล่งท่องเที่ยวควรมีศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยวด้วย เช่น
ความสะดวกขั้นพื้นฐาน และการสนับสนุนทางด้านนโยบาย ด้านงบประมาณและด้านบุคลากร จาก
หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้แหล่งท่องเที่ยวสามารถดำรงอยู่ได้อย่าง

มีประสิทธิภาพ แต่แหล่งท่องเที่ยวจะสามารถดำรงอยู่ได้นั้น การบริหารจัดการเป็น
องค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญทั้งในด้านการจัดการด้านการอนุรักษ์ การฟื้นฟูสภาพของแหล่ง
ท่องเที่ยว การมีมาตรการป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับตัวแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งการจัดการด้าน
การบริการและการจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวที่เหมาะสม นอกจากนี้ จากเป้าหมายของการท่องเที่ยว
เชิงวัฒนธรรมที่เน้นการท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ ความเข้าใจต่อวิถีชีวิต ภูมิปัญญาและ
วัฒนธรรมของท้องถิ่น รวมถึงการสร้างจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อการรักษาวัฒนธรรมและคุณค่า
ของสภาพแวดล้อม โดยที่ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวนั้น ดังนั้น การกำหนด
เกณฑ์มาตรฐานแหล่งท่องเที่ยว จึงให้ความสำคัญต่อการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก รวมทั้งการ
จัดการด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นด้วย (สำนักพัฒนาบริการท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว
กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2557: 4)

การท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีต่อวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวของวัดไร่ขิง

การท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีต่อวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวของวัดไร่ขิงพระอารามหลวงจะ
เห็นว่าวัดเป็นบทบาทสำคัญต่อการท่องเที่ยวอย่างไรบ้าง โดยมีรายละเอียดว่า นักท่องเที่ยวที่เดินทางไป
เที่ยวยังสถานที่ต่างๆ มักจะมีวัตถุประสงค์หรือมีสิ่งที่ดึงดูดใจต่างๆ กันไป บ้างก็ต้องการเดินทางไปยังที่
ใดที่หนึ่งเพื่อชื่นชมธรรมชาติ ความงาม ดาอากาศ แต่สิ่งหนึ่งที่มีพลังดึงดูดให้ผู้คนจำนวนมากเดินทาง
ดั้นด้นไป ก็คือ การเดินทางไปยังสถานที่สำคัญทางศาสนาของตน วัดนั้นดำรงตำแหน่งสถานที่สำคัญ

สำหรับนักท่องเที่ยวมาช้านาน เป็นสิ่งดึงดูดใจที่มีอิทธิพลสูง และจะมีต่อไปไม่มีวันสิ้นสุด ซึ่งบทบาทของวัดที่เอื้อต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยวัดเป็นสถานที่ๆ มีบริเวณมีอาคารสถานที่กว้างขวาง มีข้าวของเครื่องใช้มากมาย วัดจึงอยู่ในฐานะที่จะเป็นที่พึ่งพิงแก่นักท่องเที่ยวบางกลุ่มได้ โดยเฉพาะคนที่มีรายได้น้อยให้มีโอกาสเดินทางท่องเที่ยวได้มากขึ้น นับเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้แก่ประชาชนที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ให้สามารถเดินทางท่องเที่ยว เปิดหูเปิดตามากขึ้น ในอดีตนั้นกิจการที่พักร่มก็ถือกำเนิดมาจากการที่ศาสนสถานให้ที่พักแก่ผู้เดินทางไปจาริกบุญ มีหลักฐานปรากฏว่าในเส้นทางที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางไปแสวงบุญในประเทศอินเดีย หรือในบริเวณที่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรโรมัน วัดหรือโบสถ์มีบทบาทในการให้ที่พักแก่ศาสนิกชน บางแห่งก็เปิดให้พักร่ม บางแห่งก็เรียกเก็บเงินเพื่อเอาไปบำรุงวัด ซึ่งถือได้ว่าเป็นต้นกำเนิดของการประกอบกิจการที่พักร่ม (Bhatia, A.K., 1983: 237) ปัจจุบันการท่องเที่ยว เชิงศาสนา หรือทัวร์ไหว้พระทำบุญ วันสำคัญต่างๆ นับเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวสำหรับกลุ่มคนที่มีความสนใจพิเศษที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในประเทศไทย ทั้งนี้เพราะตามคติความเชื่อที่ถือว่าการได้มาสักการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จะนำความเป็นสิริมงคลมาสู่ชีวิต จากรายงานดังกล่าวพบว่า “วัด” เป็น ทรัพยากรสำหรับการท่องเที่ยวที่สะท้อนอารยธรรม และวิถีชีวิตของท้องถิ่นอันเป็นแหล่งรวมข้อมูลด้านประวัติศาสตร์การศึกษา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนอีกด้วย (สุดาทิพย์ นันทโชค, 2555) วัดเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีโอกาสดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มาก เกิดจากการที่ตัวของวัดเองมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมศิลปกรรมหรือความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่น่าสนใจ หรือวัดอาจอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ เป็นตัวดึงดูดทำให้วัดเป็นผลพลอยได้จากทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ ซึ่งควรมีการพัฒนาให้สอดคล้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอื่นๆ ไปพร้อมๆ กันด้วย การท่องเที่ยวเชิงศาสนาพุทธหรือเชิงพุทธนั้น คือ การเดินทางท่องเที่ยวไปยังศาสนสถานหรือสถานที่ที่มีความสำคัญทางศาสนา เพื่อเยี่ยมชมการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การนมัสการเกจิอาจารย์ รวมไปถึงการทำกิจกรรมด้านศาสนา เช่น การนั่งวิปัสสนากรรมฐาน การนั่งสมาธิตามสถานที่ที่จัดไว้สำหรับปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา โดยเฉพาะเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ ประวัติความเป็นมาของศาสนสถานต่างๆ พร้อมกับ สามารถนำหลักธรรมคำสอน ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันโดยกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศาสนา ได้แก่ การเยี่ยมชมวัดวาอารามต่างๆ การไปนมัสการพระเกจิอาจารย์และบูชาศาสนสถาน และ ปฏิบัติธรรมหรือนั่งวิปัสสนากรรมฐานและได้แบ่งแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาออกเป็น 2 ประเภท ประกอบด้วย

ประเภทที่ 1 แหล่งท่องเที่ยวประเภทศาสนา คือ อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา คือ ที่ประดิษฐานรูปเคารพสถานที่สำหรับศาสนิกชนมาประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนที่พักของนักบวชตามศาสนานั้น โดยมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนๆ ตามกิจกรรมการใช้ที่แตกต่างกัน ศาสนสถานบางแห่งที่ไม่มีโดดเด่นทางด้านสถาปัตยกรรมหรือประวัติศาสตร์ก็ไม่นับรวมเข้าอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ ประเภทของศาสนสถานแบ่งตามแต่ละศาสนา

ประเภทที่ 2 สถานที่ท่องเที่ยวประเภทสถานปฏิบัติธรรม หมายถึงสถานที่สำหรับบำบัตจิตใจโดยการเข้าฝึกปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนาได้แก่ การนั่งสมาธิ และทำวิปัสสนากรรมฐานเพื่อฝึกฝนจิตใจให้สงบ (ชนกฤต สังข์เฉย, 2550: 63)

จากลักษณะต่อไปนี้การท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีต่อวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวของวัดไร่ขิงพระอารามหลวง มีจุดเด่นที่สำคัญ คือ หลวงพ่อไร่ขิงองค์หลวงพ่อดาวไร่ขิงเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 4 ศอก 2 นิ้วเศษ สูง 4 ศอก 16 นิ้วเศษ ประดิษฐานอยู่บนฐานอยู่บนฐานชุกชี 5 ชั้น เบื้องหน้าผ้าทิพย์ปูทอดลงมาองค์หลวงพ่อดาวไร่ขิงประดิษฐานเป็นพระประธานอยู่ภายในอุโบสถ หันพระพักตร์ไปทางทิศอุดร (ทิศเหนือ) ซึ่งหน้าวัดมีแม่น้ำนครชัยศรีหรือแม่น้ำท่าจีนไหลผ่านจากหนังสือประวัติของวัดไร่ขิงได้กล่าวไว้ว่า สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ได้อัญเชิญมาจากศาลาวัดปูน โดยนำล่องมาทางน้ำด้วยकरนำพาไฟไหม้หรือที่เรียกกันว่าแพลูกบวรวงศ์พระปฐมมากรณ์ เมื่อถึงหน้าวัดไร่ขิงจึงได้อัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้ในอุโบสถ ตรงกับวันที่ 15 ค่ำ เดือน 5 ซึ่งเป็นวันสงกรานต์พอดีจึงมีประชาชนจำนวนมากมาชุมนุมกัน ในขณะที่อัญเชิญองค์หลวงพ่อดาวขึ้น จากแพ สู่ประรำพิธีได้เกิดอัศจรรย์แสงแดดที่แผดจ้ากลับพลันหายไป ความร้อนระอุในวันสงกรานต์ ก็บังเกิดมีเมฆดำมืดทะมึน ลมปั่นป่วน ฟ้าคะนอง และบันดาลให้มีฝนโปรยลงมาทำให้เกิดความเย็นฉ่ำและเกิดความปิติ ยินดีกันโดยทั่วหน้าประชาชนที่มาต่างก็พากันตั้งจิตอธิฐานเป็นหนึ่งเดียวกันว่า “หลวงพ่อดาวจะทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ดับความร้อนร้ายคลายความทุกข์ให้หมดไป ดุจสายฝนที่เมฆนิลลให้ชุ่มฉ่ำ เจริญงอกงามด้วยธัญญาหารฉะนั้น” ดังนั้น วันดังกล่าวที่ตรงกับวันสงกรานต์หรือวันขึ้นปีใหม่ของคนไทยทางวัดจึงได้ถือเป็นวันสำคัญ และได้จัดให้มีงานเทศกาลนมัสการปิดทองประจำปีหลวงพ่อดาวไร่ขิงสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ตำนานหลวงพ่อดาวไร่ขิงนั้น จากคำบอกเล่าสืบต่อกันมา หรือที่เรียกว่า “มุขปาฐะ” มีหลายตำนานประกอบด้วย

ตำนานที่ 1 ครั้งเมื่อสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ชาวเมืองนครชัยศรีได้มาตรวจเยี่ยมวัด ในเขตอำเภอสามพราน ได้เข้าไปในพระอุโบสถวัดไร่ขิงหลังจากกราบพระประธานแล้ว มีความเห็นว่าพระประธานมีขนาดเล็กเกินไปจึงบอกให้ท่านเจ้าอาวาสพร้อมชาวบ้านไปอัญเชิญมาจากวัดศาลาปูนฯ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตำนานที่ 2 วัดไร่ขิงสร้างเมื่อปีพุทธศักราช 2394 ตรงกับปีสุดท้ายในรัชกาลที่ 3 ต้น ปีในรัชการที่ 4 สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ซึ่งเป็นชาวเมืองนครชัยศรีในขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์พระราชคณะที่ “พระธรรมราชาโนวัตร” ปกครองอยู่ที่วัดศาลาปูนวรวิหารจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้กลับมาสร้างวัดที่บ้านเกิดของตนที่ไร่ขิงเมื่อสร้างพระอุโบสถเสร็จแล้วจึงได้อัญเชิญพระพุทธรูป สำคัญองค์หนึ่งจากกรุงเทพฯ (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) มาเพื่อประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถแต่การสร้างยังไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์ท่านได้มรณภาพเสียก่อน ส่วนงานที่เหลืออยู่พระธรรมราชาโนวัตร (อาจ จันทโชโต) หลานชายของท่านจึงดำเนินงานต่อจนเรียบร้อย และบูรณะดูแลมาโดยตลอดจนถึงแก่มรณภาพ

ตำนานที่ 3 ตามตำนานเป็นเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับมีพระพุทธรูปลอยน้ำมา 5 องค์ ก็มี 3 องค์ก็มีโดยเฉพาะในเรื่องที่เล่าว่ามี 5 องค์นั้น ตรงกับคำว่า “ปัญญาคิปปาฏิหาริยกลินธุโน” ซึ่งได้มีการเล่าเป็นนิทานว่า ในกาลครั้งหนึ่ง มีพี่น้องชาวเมืองเหนือ 5 คนได้บวชเป็นพระภิกษุ ในพระพุทธศาสนาจนสำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ขึ้นโสดาบันมีฤทธิ์อำนาจทางจิตมากได้พร้อมใจกัน ตั้งสัตย์อธิษฐานว่าเกิดมาชาตินี้จะขอบำเพ็ญบารมีช่วยให้สัตว์โลกได้พ้นทุกข์ แม้จะตายไปแล้ว ก็ขอสร้างบารมีช่วยสัตว์โลกให้ได้พ้นทุกข์ต่อไปจนกว่าจะถึงพระนิพานครั้งพระอริยบุคคล ทั้ง 5 องค์ ได้ดับขันธไปแล้ว ก็เข้าไปสถิตในพระพุทธรูปทั้ง 5 องค์จะมีความปรารถนาที่จะช่วยคนทางเมืองใต้ที่อยู่ติดแม่น้ำให้ได้พ้นทุกข์จึงได้พากันลอยน้ำลงมาตามลำน้ำทั้ง 5 สาย เมื่อชาวบ้าน ตามเมืองที่อยู่ริมแม่น้ำเห็นเข้าจึงได้อัญเชิญและประดิษฐานไว้ตามวัด ส่วนตำนานของเมืองนครปฐมนั้นเล่าว่า มีพระ 3 องค์ ลอยน้ำมาพร้อมกันและแสดงปาฏิหาริย์จะเข้าไปยังบ้านศรีมหาโพธิ์ ซึ่งมีต้นโพธิ์ใหญ่อยู่ จึงได้เรียกตำบลนั้นว่า “บางพระ” พระพุทธรูป 3 องค์ลอยไปจนถึงปากน้ำท่าจีนแล้วกลับลอยทวนน้ำขึ้นมาใหม่ จึงเรียกตำบลนั้นว่า “สามพระทวน” หรือ “สามบ่ทวน” แต่เนื่องจากตำบลที่ชาวบ้านพากันไปชักพระขึ้นฝั่งเพื่อขึ้นประดิษฐาน ณ หมู่บ้านของตนแต่ทำไม่สำเร็จ ต้องเปียกฝนและตากแดดตากลมจึงได้ชื่อว่า “บ้านลานตากฟ้า” และ “บ้านตากแดด” ในที่สุดพระพุทธรูปองค์แรกจึงยอมสถิต ณ วัดไร่ขิงเรียกกันว่า “หลวงพ่อวัดไร่ขิง” ส่วนองค์ที่ 2 ลอยน้ำไปแล้วสถิตขึ้นที่วัดบ้านแหลมจังหวัดสมุทรสงคราม เรียกว่า “หลวงพ่อวัดบ้านแหลม” และองค์ที่ 3 ลอยตามน้ำไปตามจังหวัดเพชรบุรี แล้วขึ้นสถิตที่วัดเขาตะเครา เรียกว่า “หลวงพ่อวัดเขาตะเครา” (พระอุบาลีคุณูปมาจารย์, 2554: 6-8)

สรุป

การท่องเที่ยวทั่วไปสำหรับนักท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่สำคัญโดยตามสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ เช่น แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-tourism), แหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวิทยาการ (Arts and Sciences Educational Attraction Standard), แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ (Historical Attraction), แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (Natural Attraction), แหล่งท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการ (Recreational Attraction), แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Attraction), แหล่งท่องเที่ยวพำนักร้อนธรรมชาติ, แหล่งท่องเที่ยวประเภทชายหาด (Beach Attraction), แหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำตก, แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทถ้ำ, แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทเกาะ และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทแก่ง

การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเรียนรู้เรื่องศาสนา ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม เทศกาลงาน ประเพณี วิถีชีวิต การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวมีหลักการที่ 4 อย่าง คือ 1) การท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญ 2) การท่องเที่ยวที่ปลูกฝังคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วงแหน รักษาทรัพยากรวัฒนธรรมในท้องถิ่น 3) การท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้ 4) การ

ท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นการท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ ความเข้าใจต่อวิถีชีวิต ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของท้องถิ่น

การท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มีต่อวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวของวัดไร่ขิง พระอารามหลวง เป็นลักษณะของ 2 อย่าง คือ 1 แหล่งท่องเที่ยวประเภทศาสนา คือ อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา 2 สถานที่ท่องเที่ยวประเภทสถานปฏิบัติธรรม และนอกจากนี้วัดไร่ขิงยังมีส่วนที่สำคัญ เช่น ตำนานที่ 1 การอัญเชิญมาจากวัดศาลาปูนฯ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตำนานที่ 2 วัดไร่ขิงสร้างเมื่อปี กุณ พุทธศักราช 2394 ตำนานที่ 3 ตามตำนานเป็นเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับมีพระพุทธรูปลอย น้ำ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงวัฒนธรรม (2557). แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยว เส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา ปี 2557. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- กฤษณา รักษาโฉม และคณะ (2556). “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กระบวนการเปลี่ยนเส้นทางบุญ สู่เส้นทางธรรม”. บทความวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2566). ประเภทการท่องเที่ยว. สืบค้นเมื่อ 15 เมษายน 2566. จาก <https://sites.google.com/site/tourisum>.
- ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว (2566). การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. สืบค้นเมื่อ 30 มกราคม 2566. จาก <http://tourismdan1.blogspot.com/2013/06/blog-post.html>.
- จุฑามาศ คงสวัสดิ์ (2550). “การศึกษาแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม”. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธนกฤต สังข์เฉย (2550). อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการ. เพชรบุรี: คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศ.
- ธฤชวรรณ มาตกุล (2556). “แรงจูงใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอีสานกรณีศึกษาวัดศิลาอาสน์ (ภูพระ) จังหวัดชัยภูมิ”. ปริญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการจัดการการท่องเที่ยว. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นิศา ชัชกุล (2557). อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทวีพรินท์.
- ปรัชญาพร พัฒนาผล (2554). “การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยววัฒนธรรมแม่น้ำเพชรบุรี”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต. สาขาวิชาการบริหารงานวัฒนธรรม. วิทยาลัยนวัตกรรม : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ไปเที่ยวกัน (2566). วัดไร่ขิง. สืบค้นเมื่อ 7 เมษายน 2566 จาก <https://th.trip.com/moments/detail/tha-talat-1450172119167495?locale=th-TH&curr=THB>.

- พระครูวิมลศิลปกิจ (เรืองฤทธิ์ ธนปญโญ) และคณะ (2555). “การศึกษารูปแบบและสภาพแหล่งเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย”. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ห้องเรียนวัดพระแก้ว จังหวัดเชียงราย.
- พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (2554). ประวัติและตำนาน หลวงพ่อวัดไร่ขิง. กาญจนบุรี: ธรรมเมธี-สหายพัฒนาการพิมพ์.
- มานิช พรหมปัญโญ และคณะ (2556). “แนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานี”. วารสารการบริการและการท่องเที่ยว. ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม): 37
- มานิช พรหมปัญโญ และคณะ (2556). แนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน. วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย. ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม).
- ราณี อีสัยกุล (2557). การจัดการการท่องเที่ยวเฉพาะทาง. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วัดไร่ขิง (2566). ประวัติวัดไร่ขิง. สืบค้นเมื่อ 7 เมษายน 2566 จาก <https://watriakhing.wordpress.com/>
- สำนักพัฒนาบริการท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (2557). คู่มือการตรวจประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สุดาทิพย์ นันทโชค (2555). “พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในเขตจังหวัดสิงห์บุรี ของนักท่องเที่ยวสูงอายุ”. ประชุมเชิงวิชาการ SWUMBA Research Conference. 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2555 ณ โรงแรมจัสตินเอ็กเชคคิวทีฟสวีท. กรุงเทพมหานคร.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ (2530). “กลุ่มพระพุทธรูปสี่อิริยาบถในศิลปะสุโขทัย: ความหมายทางพระพุทธศาสนาบางประการ”. วารสารเมืองโบราณ. ปีที่ 13 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน): 60
- หม่อมหลวงดุษฎี ชุมสาย และญิบพันธ์ พรหมโยธี (2527). ปฐมบทแห่งวิชาการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- Bhatia, A.K (1983). Tourism Development: Principle and Practices. New Delhi: 2 nd Steering Publishers Private Limited.
- Davidson Rob (1995). Tourism. 2nd.ed. Singapore Longman: Group Limited.

